

Finansira
Evropska unija

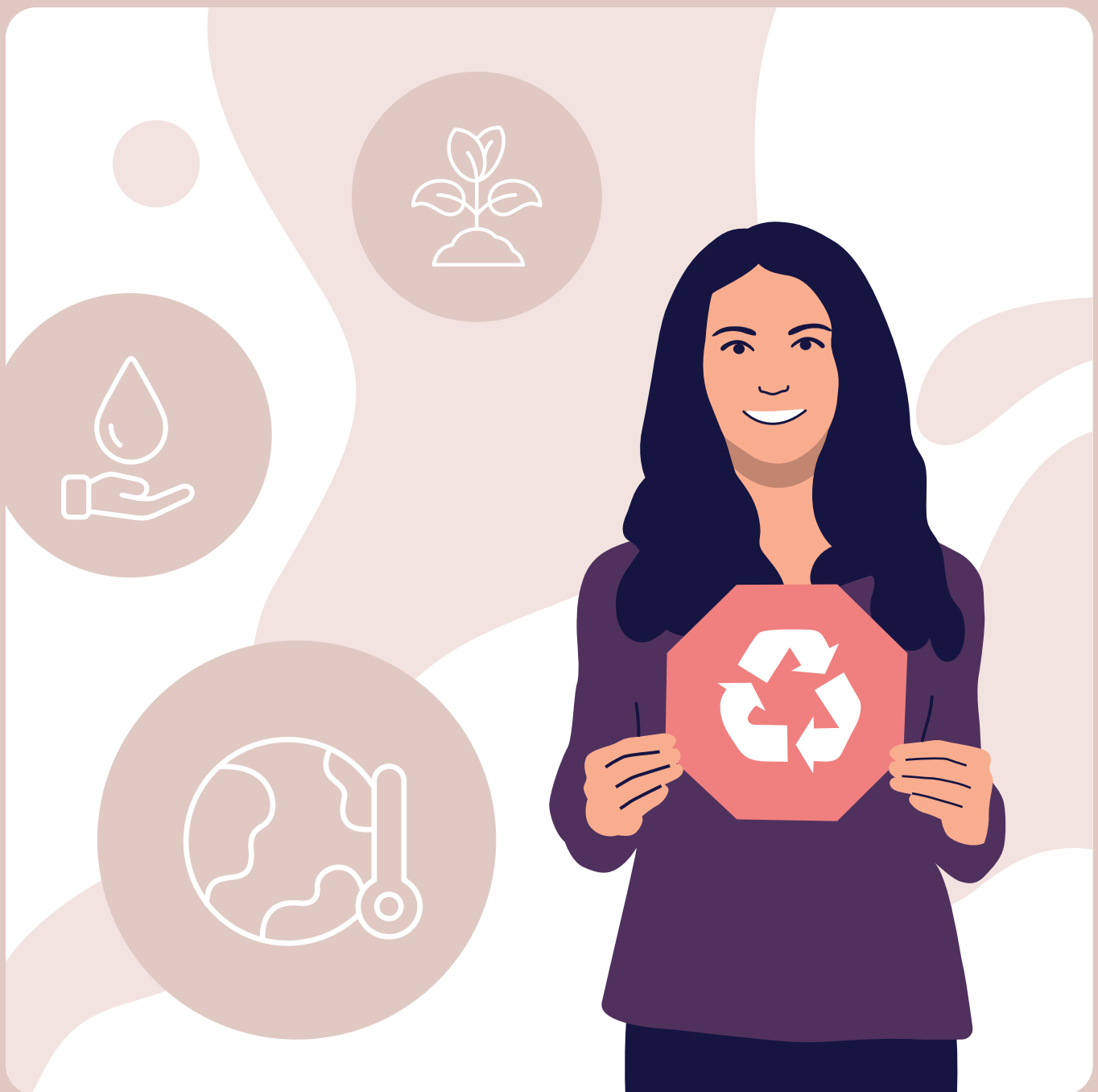
Direkcija za evropske/europske integracije
Дирекција за европске интеграције

BOSNA I HERCEGOVINA
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH
AGENCIJA ZA RAVNOPRAVNOST SPOLOVA
BOSNE I HERCEGOVINE

Vodič za urodnjene politike i IPA III programiranje u sektoru klime i okoliša

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
Vlada Federacije Bosne i Hercegovine
Ured Vlade Federacije Bosne i Hercegovine
za evropske integracije

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA
GENDER CENTAR
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Vodič za urodnjene politike i IPA III programiranje

u sektoru klime i okoliša

Sadržaj

Lista skraćenica	4
1. Uvod	6
1.1. Pravna stečevina Evropske unije o ravnopravnosti spolova i principi pridruživanja	7
1.2. Ravnopravnost spolova: EU i proces pridruživanja BiH	11
1.3. Važnost urođnjavanja sektorskih politika i programiranja IPA III	12
2. Analiza ravnopravnosti spolova sektora klime i okoliša	13
2.1. Pridruživanje Evropskoj uniji i sektor klime i okoliša u kontekstu domaće razvojne perspektive	14
2.2. Ciljevi i urođnjenost sektora okoliša i klime	16
2.2.1. Rod i politike u sektoru klime i okoliša	17
2.3. Institucionalni okvir	23
2.4. Pokazatelji ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša	24
2.5. Najbolje prakse	25
3. Instrumentarij za kreiranje urođnjene politike	27
3.1. Koraci u ciklusu kreiranja politika	27
3.2. Definicija	29
3.2.1. Relevantnost ravnopravnosti spolova	29
3.2.2. Analiza ravnopravnosti spolova	30
3.2.3. Analiza zainteresiranih strana	33
3.2.4. Procjena kapaciteta za ravnopravnost spolova	34
3.3. Planiranje i formulacija politika	34
3.3.1. Logički okvir	35
3.3.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova	36
3.3.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova	36
3.3.4. Analiza zainteresiranih strana	37
3.3.5. Rodno budžetiranje	37

3.4. Implementacija	38
3.5. Evaluacija	39
4. Integriranje rodne perspektive u procesu IPA III programiranja za sektor klime i okoliša	40
4.1. Proces IPA III programiranja i ključni dokumenti	40
4.2. Alati za urodnjavanje	48
4.3. Provođenje analize ravnopravnosti spolova za potrebe programiranja IPA III u sektoru klime i okoliša	51
4.4. Urodnjavanje Akcionog dokumenta za sektor klime i okoliša	58
5. Zaključci i preporuke	60
Prilozi	61
Prilog I - Primarno pravo Evropske unije	61
Prilog II - Sekundarno pravo Evropske unije	66
Prilog III - Objašnjenje pojmova koji se koriste u kontekstu ravnopravnosti spolova u Evropskoj uniji	71
Prilog IV - Skraćeni formular IPA III Akcijskog dokumenta sa smjernicama za urodnjavanje	74

Lista skraćenica

Agenda 2030	Agenda 2030 za održivi razvoj
AD	Akcioni dokument (<i>Action Document</i>)
AF	Akcioni fiš (<i>Action Fiche</i>)
BD BiH	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
BiH GAP	Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine
BPfA	Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (<i>The Beijing Declaration and Platform for Action</i>)
CARDS	Program pomoći zajednicama za rekonstrukciju, razvoj i stabilizaciju (<i>Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation</i>)
CRA	Ocjena klimatskih rizika (<i>Climate Risk Assessment</i>)
EEA	Evropska agencija za životnu sredinu (<i>European Environment Agency</i>)
EECCA	Istočna Evropa, Kavkaz i Centralna Azija (<i>Eastern Europe, Caucasus and Central Asia</i>)
EIA	Analiza uticaja na okoliš (<i>Environment Impact Assessment</i>)
EIGE	Evropski institut za rodnu ravnopravnost (<i>European Institute for Gender Equality</i>)
EIP	Ekonomski investicioni plan (<i>European Investment Plan</i>)
EK	Evropska komisija (<i>European Commission</i>)
ESAP BiH	Akcioni plan zaštite okoliša u BiH za period do 2030 (<i>Environmental Strategy and Action Plan 2030+</i>)
EU	Evropska unija (<i>European Union</i>)
EU <i>acquis</i>	pravna stečevina Evropske unije
EU GAP	Akcioni plan Evropske unije za rodnu ravnopravnost u okviru vanjskog djelovanja unije
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FIGAP II	Finansijski instrument za provedbu Gender akcionog plana BiH
FMOiT	Federalno ministarstvo okoliša i turizma
GESEP	Rodna ravnopravnost, društvena jednakopravnost i siromaštvo (<i>Gender equality, social equity and poverty</i>)
Interreg	Instrument Evropske unije za prekograničnu saradnju
IPA	Instrument za predpristupnu pomoć (<i>Instrument for Pre-Accession Assistance</i>)

ISPA	Instrument za predpristupne strukturalne politike (<i>Instrument for Structural Policies for Pre-Accession</i>)
KPU	Ključni pokazatelji učinka (Key performance indicators)
LFM	Matrica logičkog okvira (<i>Logical Framework Matrix</i>)
MPUGE RS	Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju
MVTEO	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH
NDC	Nacionalni utvrđeni doprinos (<i>National determined contribution</i>)
NDICI-GE	Instrument za susjedstvo, razvoj i međunarodnu suradnju – Globalna Evropa (<i>Neighborhood, Development, and International Cooperation Instrument – Global Europe</i>)
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i>)
OECD-DAC	Odbor za razvojnu pomoć OECD-a (<i>Development Assistance Committee</i>)
PF	Programski okvir IPA III (<i>Programming Framework IPA III</i>)
RS	Republika Srpska
PHARE	Program predpristupne pomoći za države kandidatkinje (<i>Pologne et Hongrie - Aide á Restructuration Economique</i>)
SAPARD	Posebni pristupni program za poljoprivredu i ruralni razvoj (<i>Special Accession Programme for Agricultural and Rural Development</i>)
SEA	Strateška okolišna procjena (<i>Strategic Environment Assessment</i>)
SDG	Ciljevi održivog razvoja (<i>Sustainable Development Goals</i>)
SMART indikatori	specifični, mjerljivi, ostvarivi, realistični i pravovremeni (<i>SMART - Specific, Measureable, Achievable, Realistic, Timely</i>)
SR	Strateški odgovor zemlje korisnice IPA III (<i>Strategic Response</i>)
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
ToR	Opis poslova (<i>Terms of Reference</i>)
UEU	Ugovor o Evropskoj uniji
UFEU	Ugovor o funkcioniranju Evropske unije
UNECE	UN Ekonomska komisija za Evropu (<i>United Nations Economic Commission for Europe</i>)
UNFCCC	Okvirna konvencija UN-a o klimatskim promjenama (<i>United Nations Framework Convention on Climate Change</i>)
ZORS	Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH
ZSOP	Zajednička sigurnosna i odbrambena politika

1. Uvod

Jednakopravnost žena i muškaraca temeljni je princip Evropske unije (EU). To nas vraća u 1957. godinu, kada je princip jednake plate za rad jednake vrijednosti postao dio Rimskog ugovora. Diskriminacija je prepoznata kao politički neprihvatljiva, ekonomski neisplativa i zakonski sankcionirana. Tako ravnopravnost spolova postaje jedan od glavnih i neizostavnih elemenata reformskog procesa. Jedan od preduslova za usklađivanje domaćih standarda sa standardima EU je poštivanje ljudskih prava žena i uspostavljanje mehanizama za borbu protiv diskriminacije. Usklađenost s ovim principima očekuje se od svake države članice, ali i od zemalja koje žele postati članice Evropske unije.

Bosna i Hercegovina je postala kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji 15. decembra 2022. godine, nakon više od šest godina od podnošenja aplikacije za članstvo u EU u februaru 2016. godine. Proces partnerstva i pristupanja je između 2008. i 2023. godine baziran na jedinom ugovornom odnosu koji BiH ima s EU, odnosno na Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), kao i putem redovnog političkog i ekonomskog dijaloga. Ovdje se treba podsjetiti da je od 2008. do 2015. godine do potpunog stupanja na snagu SSP-a, aktivan bio samo njegov dio koji se odnosi primarno na trgovinu – odnosno Privremeni sporazum. U sklopu tih procesa, prepoznata je potreba za prioritetnim reformama u Bosni i Hercegovini u različitim područjima. Podrška EU ovim procesima u zemljama potencijalnim kandidatkinjama i kandidatkinjama je ranih 2000.-ih godina realizirana kroz niz instrumenata (CARDS, SAPARD, ISPA, PHARE, instrument za Tursku), koje je EU 2006. godine objedinila u jedan - Instrument pretpristupne pomoći (eng. *Instrument for Pre-Accession Assistance – IPA*). Druga generacija IPA instrumenta (IPA II) je implementirana u periodu 2014-2020. godine. IPA II je podupirala važne reformske procese, afirmirajući metode programiranja po prioritetnim sektorima (tzv. sektorski pristup). Instrument IPA III koji obuhvata sedmogodišnji finansijski period 2021-2027. godine predstavlja nadgradnju na postignuća IPA II i osigurava nastavak praćenja zacrtanih ciljeva i prioriteta, uz uvođenje elemenata kojima se povećava konkurencija među zemljama korisnicama IPA III za dalji napredak u prioritetnim oblastima, uz omogućavanje veće fleksibilnosti u odgovoru na potrebe korisnika. Također, ovaj program dodatno podržava ispunjenje strateških ciljeva proširenja Evropske unije. Proces programiranja IPA III osnažit će pristup zasnovan na učinkovitosti, istovremeno garantirajući princip poštene raspodjele. Jači fokus je stavljen na relevantnost i kvalitetu prijedloga, na način koji osigurava bolju vezu sa zahtjevima koji proizlaze iz Mišljenja Evropske komisije o spremnosti BiH na članstvo u EU (avis), njihovom provođenju, te smanjenju broja zaostalih obaveza.

Kako je ravnopravnost spolova jedan od ključnih principa vladavine prava u sklopu strategije i procesa proširenja, od Bosne i Hercegovine se očekuje da usvoji pravnu stečevinu Evropske unije (*EU acquis*), odnosno skup zajedničkih prava i obaveza kojih se moraju pridržavati sve države članice EU. U tom smislu, Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola i uspostavlja pravne standarde u oblasti ravnopravnosti spolova, usvojen 2003. godine i dopunjen 2009. godine, postavio je temelje za izradu i usvajanje Gender akcionog plana za Bosnu i Hercegovinu kao dokumenta strateške politike koji definira osnovu za djelovanje u pravcu ravnopravnosti spolova na nivou države, uključujući izvršenje zakonskih obaveza u svim relevantnim oblastima društva. Tri gender akciona plana (2006-2011, 2013-2017. i 2018-2022. godine) u prvi plan stavljaju izgradnju sistema koji će omogućiti održiv uticaj svih zakonskih mjera i politika za podršku ravnopravnosti spolova, a između ostalog za cilj imaju uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva u vezi sa Zakonom o ravnopravnosti spolova, državnim i entitetskim strategijama razvoja, Strategijom za ravnopravnost spolova EU i drugim relevantnim strateškim dokumentima Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija.

S tim u vezi, projekt „EU podrška za rodnu ravnopravnost u BiH“ će podržati institucije u pravilnom usklađivanju s pravnom stečevinom EU u pogledu ravnopravnosti spolova, s fokusom na ulozi, funkcioniranju i angažmanu institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u svim aspektima integracije i planiranja i implementacije pretpristupne pomoći EU. Ovaj instrument će doprinijeti postizanju strateških ciljeva Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz podršku provedbi mjera u prioritetnim oblastima, kroz provedbu standarda ravnopravnosti spolova u procesu integracije u EU, razvoj kapaciteta vladinih institucija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova i jačanje saradnje sa Direkcijom za evropske integracije i Delegacijom EU u BiH. To podrazumijeva sinergiju aktivnosti u okviru provedbe drugog Finansijskog instrumenta za provedbu Gender akcionog plana BiH (FIGAP II), potpisanog 2018. godine.

Bosna i Hercegovina u vrijeme pisanja ovog vodiča (februar 2023. godine) nije usvojila Plan usklađivanja sa pravnom stečevinom EU, pa se i usklađivanje propisa u BiH provodi dosta fragmentirano i neujednačeno bez jasne strategije, plana ili prioriteta. Važeće/postojeće strategije koje pokrivaju razdoblje do 2027. za BiH su od presudnog značaja i u pogledu povlačenju IPA III fondova u ovoj oblasti. Pitanje uvođenja rodne dimenzije u za proces evropskih integracija relevantnim sektorima zahtijeva svojevrsnu simultanu i koordiniranu aktivnost koja bi trebala biti sastavnim dijelom svih strateških dokumenata, planovima i razvojnim programima i javnim politikama u BiH.

Nakon više od decenije, aktivnosti na izradi Programa integriranja Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju su započete 2020. godine, nakon što je usaglašena metodologija unutar uspostavljenog sistema koordinacije procesa evropskih integracija u Bosni i Hercegovini. Ovo znači da su zajednička tijela predviđena Odlukom o sistemu koordinacije procesa evropskih integracija u Bosni i Hercegovini zadužena za izradu Programa integriranja¹.

U budućnosti se očekuje da će projekt „EU podrška za rodnu ravnopravnost“ u Bosni i Hercegovini, kojeg finansira EU, poboljšati primjenu politika za ravnopravnost spolova, povećati kapacitet za efikasnu integraciju odredbi Evropske unije o ravnopravnosti spolova i pružiti konkretnu priliku za razmjenu znanja i iskustava između zemalja Zapadnog Balkana, kao i sa državama članicama EU.

Sadržaj Vodiča prate Prilozi koji pružaju više informacija o pravnoj stečevini Evropske unije o ravnopravnosti spolova, pojmovima važnim za urođnjavanje politika, kao i pripremi urođnjenih IPA III Akcionih dokumenata.

1.1. Pravna stečevina Evropske unije o ravnopravnosti spolova i principi pridruživanja

Evropska unija zasniva se na skupu vrijednosti koje uključuju jednakost (članovi 2. i 3. stav 3. Ugovora o Evropskoj uniji – UEU). Član 8. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije (UFEU) ovlašćuje EU da uvodi mjere za uklanjanje nejednakosti i potiče je da promovira jednakost žena i muškaraca kroz sve svoje politike. Član 153. UFEU podupire djelovanje EU na području jednakih mogućnosti i jednakog tretmana u pitanjima zapošljavanja i zanimanja, a član 157. priznaje princip da žene i muškarci treba da dobiju jednaku platu za rad jednake vrijednosti. Povelja EU o osnovnim pravima, u prilogu Lisabonskog ugovora, utvrđuje principe nediskriminacije, jednakosti žena i muškaraca, te kulturne, vjerske i jezičke raznolikosti.²

U direktivama Evropske unije o ravnopravnosti spolova izdvaja se nekoliko ključnih instituta za zajednički cilj ravnopravnosti žena i muškaraca: jednake mogućnosti, zabrana direktne i indirektno diskriminacije, uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja, te afirmativna akcija. Opseg značenja različitih pojmova usko je povezan s razvojem primarnog i sekundarnog prava EU i relevantne sudske prakse.

Primarno pravo Evropske unije

Tri primarna pravna instrumenta EU u 2023. godini postavljaju ravnopravnost spolova među temeljne vrijednosti EU i imaju istu pravnu vrijednost. To su Ugovor o Evropskoj uniji (UEU), Ugovor o funkcioniranju Evropske unije³ i Evropska povelja o temeljnim pravima (od 2009. godine).

Pravni osnov za pristupanje utvrđen je Ugovorom o Evropskoj uniji. Uključuje obavezu poštivanja vrijednosti EU iz člana 2. UEU: „Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Te vrijednosti

1 Izvještaj EU o BiH za 2022: https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/10/izvjestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2022-godinu_1666693844.pdf, str. 11. i 14.

2 EUR Lex baza propisa: https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/equal_opportunities.html

3 Prečišćeni tekst UFEU: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:EN:PDF>

su zajedničke državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost između žena i muškaraca⁴. Princip jednakosti žena i muškaraca uspostavljen je Rimskim ugovorom 1957. godine⁵, s fokusom na jednaku platu za jednak rad. Rimski ugovor je izmijenjen i sada se zove Ugovor o funkcioniranju Evropske unije⁶ i obuhvata ključne principe jednakosti o jednakim platama i obavezama uvođenja rodno osviještenih politika.

Članovi 8. i 10. UFEU obavezuju EU i države članice da osiguraju da su ciljevi ravnopravnosti spolova integrirani u sve aktivnosti EU. Iako ove odredbe ne stvaraju pojedinačna izvršna prava, one su ključne za tumačenje i provedbu prava EU i predstavljaju obavezu Evropskoj uniji i državama članicama. Od 2010. godine svi zakonodavni akti i politike EU moraju se ocjenjivati u odnosu na Povelju o osnovnim pravima.⁷ Pristupanje EU Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima ponovo je potvrđeno 2019. godine odlukom Vijeća EU;⁸ u skladu s tim, prilikom tumačenja i primjene prava EU moraju biti uzeta u obzir pitanja i praksa zaštite ljudskih prava.

Sekundarno pravo Evropske unije

Sekundarno pravo proizlazi iz primarnog prava i mandata EU, te podliježe približavanju zakonodavstava država koje se kandidiraju za članstvo u EU. U prošlosti se veliki naglasak stavlja na tržište rada i jednake plate za žene i muškarce, kako je utvrđeno u primarnom pravu. Povezana sa slobodnim kretanjem ljudi, kapitala, roba i usluga, nediskriminacija je suštinski dio propisa koji osiguravaju jednakopravan pristup resursima.

Strategije EU za ravnopravnost spolova postavljaju ciljeve politike i procjenjuju moguće zakonodavne izmjene. Strategija za ravnopravnost spolova 2020-2025. godine postavlja ključne ciljeve, pri čemu će se razvijati zakonodavne i političke mjere zajedno sa ostalim aktivnostima podrške:

- eliminacija rodno zasnovanog nasilja;
- osporavanje rodnih stereotipa;
- otklanjanje razlika na osnovu spola na tržištu rada;
- postizanje jednakog učešća u različitim sektorima privrede;
- rješavanje razlike u platama i penzijama na osnovu spola;
- otklanjanje razlika na osnovu spola u oblasti brige i
- postizanje rodno balansa u donošenju odluka i u politici.

Strategija primjenjuje dvostruki pristup rodno osviještene politike u kombinaciji s ciljanim aktivnostima, a interseksionalnost je horizontalni princip njene provedbe. Principi ravnopravnosti spolova ključan su dio pristupnih procesa. EU je izradila posebnu politiku za promociju ljudskih prava i demokratizacije u zemljama koje nisu članice Unije, vodeći računa da se odnos sa susjednim zemljama razvija na vrijednostima ravnopravnosti spolova (član 8. UFEU)⁹. Nadalje, politički kriteriji za pridruživanje koje je utvrdilo Evropsko vijeće u Kopenhagenu 1993. godine zahtijevaju od zemalja kandidatkinja da imaju stabilne institucije koje garantiraju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu manjina.¹⁰

---

4 Ugovor o Evropskoj uniji, član 2, prečišćena verzija UFEU dostupna na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:12012M002>

5 Ugovor iz Rima: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/hr/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/treaty-of-rome>

6 Prečišćeni tekst UFEU: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:EN:PDF>

7 Povelja EU-a o temeljnim pravima: https://commission.europa.eu/aid-development-cooperation-fundamental-rights/your-rights-eu/eu-charter-fundamental-rights_hr

8 Dokumenti vezano za pristupanje Konvenciji: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/accession-of-the-european-union-to-the-european-convention-on-human-rights>

9 Glavni kriteriji za potencijalno članstvo nalaze se u članu 49 UFEU.

10 Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0573:FIN:en:PDF>

Direktive EU o ravnopravnosti kao sekundarni izvori za *acquis* EU:

Direktiva 2006/54/EC¹¹ Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. jula 2006. godine

- o provedbi načela jednakih prilika i jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima zapošljavanja i rada. Direktiva obuhvata: a) pristup zapošljavanju, napredovanje i stručno osposobljavanje, b) uslove rada, uključujući platu, c) strukovne sisteme socijalnog osiguranja.

Direktiva Vijeća 2000/78/EC¹² od 27. novembra 2000. godine

- opšti okvir za jednako postupanje u zapošljavanju i radu

Direktiva Vijeća 79/7/EEC¹³ od 19. decembra 1978. godine

- o postupnoj provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima socijalne sigurnosti

Direktiva 2010/41/EU¹⁴ Evropskog parlamenta i Vijeća od 7. jula 2010. godine

- o primjeni načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama angažovanim u nekoj aktivnosti, uključujući poljoprivredu, u svojstvu samozaposlene osobe

Direktiva Vijeća 92/85/EEC¹⁵ od 19. oktobra 1992. godine

- o uvođenju mjera za podsticanje poboljšanja sigurnosti i zdravlja na poslu zaposlenih trudnica i porodilja ili dojilja

Direktiva Vijeća 2010/18/EU¹⁶ od 8. marta 2010. godine

- provodi revidirani okvirni sporazum o roditeljskom dopustu. Direktiva osigurava prava roditelja, žena i muškaraca, uključujući i usvojitelje, na roditeljsko odsustvo pri rođenju ili usvojenju, koje se određuje u dužini od najmanje četiri mjeseca odmora i odobravanje odsustva na puno ili skraćeno radnog vrijeme i na unaprijed određene vremenske intervale.

Posljednja verzija Direktive o usklađivanju između poslovnog i privatnog života (2019/1158/EU¹⁷), kojom se stavlja van snage Direktiva 2010/18/EU počev od 2. avgusta 2022. godine. Direktiva širi prvobitni opseg primjene roditeljskog odsustva na širu primjenu odsustva za staratelje i uvodi plava na fleksibilne radne uslove.

Direktiva Vijeća 2004/113/EC¹⁸ od 13. decembra 2004. godine

- o provedbi načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pristupu i nabavci robe i usluga. Svrha Direktive je osigurati pristup i isporuku roba i usluga kako bi se stavilo na snagu načelo jednakog postupanja prema ženama i muškarcima u zemljama članicama. Direktiva se odnosi na sva lica koja pružaju robe i usluge (privatna ili pravna lica), koje se nude izvan područja privatnog i porodičnog života i transakcija izvršenih u ovom kontekstu.

Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća 2022/2381¹⁹ od 23. novembra 2022.

- o ravnopravnosti spolova u odborima korporacija. Do 2026., kompanije će trebati imati 40 posto podzastupljenog spola među neizvršnim direktorima ili 33 posto među svim direktorima.

11 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32006L0054>

12 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=LV>

13 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A31979L0007>

14 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32010L0041&qid=1678876204397>

15 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/hr/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0085>

16 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31992L0085&qid=1678876340675>

17 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L1158&from=GA>

18 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0113&qid=1678876420812>

19 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381/oj>

EU Gender akcioni plan (EU GAP) za ravnopravnost spolova i osnaženje žena u spoljnom djelovanju EU donesen za period 2021-2025²⁰. Treći je dokument usvojen kao zajednički dokument Evropskog parlamenta i Vijeća EU, a njegova namjena je da usmjeri sve intervencije koje finansira EU, a provode vlade partnerskih zemalja, organizacije civilnog društva i drugi akteri. Metod je specifičan po tome da ne samo da potiče izvještavanje striktno vezano za finansiranje EU, već i za aktivnosti partnerskih vlada. Ovaj plan uvažava Ciljeve održivog razvoja, tematske indikatore plana za provedbu Rezolucije Savjeta bezbjednosti UN-a Žene, mir, sigurnost, kao i Spotlight inicijativu za eliminaciju nasilja nad ženama i djevojčicama²¹ i Okvir rezultata EU²². Lista indikatora koja je ponuđena uz ovaj plan predstavlja okvir i podršku različitim procesima, poput: i) programiranja u pojedinačnim zemljama i regionu, uključujući pripremu GAP-a III za provedbene planove na nivou država i zajedničko komuniciranje, kao i godišnja implementacija planova za operacije i misije u sklopu Zajedničke sigurnosne i odbrambene politike (ZSOP), ii) dizajniranja aktivnosti i programa koje finansira EU; iii) monitoringa, izvještavanja i evaluacije; te iv) bilo koje druge relevantne inicijative i procesa.

Postupak pristupanja EU-u u zemljama kandidatkinjama i potencijalnim kandidatima potaknuo je pravne reforme kojima se promiče rodna ravnopravnost jer se od tih kandidata očekuje da se postupno usklade s pravnom stečevinom Unije u području rodne ravnopravnosti i pripreme svoj institucijski okvir za provedbu te stečevine²³. EU GAP III posebno ističe sljedeće:

- Žene i muškarci u svoj svojoj različitosti treba da imaju jednake mogućnosti, jednak pristup zapošljavanju, pristojan rad, jednaku platu za jednak rad kako bi bili ekonomski nezavisni;
- Žene i djevojčice treba ravnopravno da učestvuju u javnoj i privatnoj sferi, kako bi se ostvarila funkcionalna demokratija i ekonomija, te da bi se ispunila ljudska prava za sve. Ovo ima velike koristi za društvo u cjelini, od ojačanog kredibiliteta demokratskih institucija do manje učestalosti nasilja koje vrši država;
- Promoviranje jednakog pristupa žena neiskorištenom potencijalu digitalnih tehnologija ključno je za digitalnu strategiju EU-a i za održivi rast.²⁴

Iako se odnosi i djelovanje institucija EU i država članica, EU GAP III služi i kao svojevrsan izvor standarda za države koje su u procesu pridruživanja EU, najvećim dijelom na vanjske akcije, odnosno intervencije EU. Njime se predviđa i uspostavljanje obaveznih obuka o uvođenju rodničkih perspektiva za osoblje u svim diplomatskim misijama i strukturama Evropske komisije i država članica, te dostupnost stručne pomoći, ekspertize i podrške za provođenje analize ravnopravnosti spolova. EU GAP III nalaže korištenje svih dostupnih foruma za aktivno promicanje ravnopravnosti spolova i dostupnost finansijskih sredstava za projekte i inicijative u ovoj oblasti, uključujući rad organizacija civilnog društva. Ova odrednica je materijalizirana kroz stratešku odrednicu EU GAP-a III kojim se utvrđuje da će 85% svih eksternih akcija koje finansira EU do 2025. godine, bilo na regionalnom ili na državnom nivou, nositi oznaku G2 ili G1²⁵, odnosno, za osnovni cilj imati ravnopravnost spolova, ili će ravnopravnost spolova biti važan i dobro promišljen cilj akcije.

Posvećenost Evropske komisije postizanju ovog cilja je potvrđena i kroz *Neighborhood, Development, and International Cooperation Instrument – Global Europe* (NDICI-GE) Uredbu²⁶, kojim je uspostavljen instrument za eksterne akcije vrijedan oko 80 milijardi eura. Uz to što podržava cilj iz EU GAP III, NDICI-GE zahtijeva da najmanje 5% akcija obuhvaćenih ovim instrumentom za glavni cilj treba imati ravnopravnost spolova, prava i osnaživanje djevojčica.

20 Akcijski plan EU-a za Rodnu Ravnopravnost (GAP) III – Ambiciozan plan za rodnu ravnopravnost i jačanje položaja žena u okviru vanjskog djelovanja EU: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0017&from=EN> i <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0284&from=EN>

21 Spotlight inicijativa: https://spotlightinitiative.org/sites/default/files/publication/Annex_I_Description_of_the_Action_Spotlight_Initiative_Rider_II_FINAL_1.pdf

22 EU Results framework: [https://europa.eu/capacity4dev/acpeudialogueremittances/eu-rfi#:~:text=The%20EU%20Results%20Framework%20\(EURF,instruments%20of%20EU%20international%20cooperation](https://europa.eu/capacity4dev/acpeudialogueremittances/eu-rfi#:~:text=The%20EU%20Results%20Framework%20(EURF,instruments%20of%20EU%20international%20cooperation)

23 EU GAP III: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0017&from=EN> i <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020SC0284&from=EN>

24 Ibid.

25 OECD marker ravnopravnosti spolova G1: Ravnopravnost spolova je važan i promišljen cilj, ali ne i glavni razlog za preduzimanje projekta/programa. OECD marker ravnopravnosti spolova G2: Ravnopravnost spolova je glavni cilj projekta/programa i fundamentalna je u njegovom dizajnu i očekivanim rezultatima.

26 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R0947&from=EN>

1.2. Ravnopravnost spolova: EU i proces pridruživanja BiH

Programi Evropske unije za pretpristupne zemlje imaju glavni cilj da podrže potencijalne države članice da usvoje i provedu sve reforme (političke, institucionalne, pravne, administrativne, socijalne i ekonomske) potrebne da bi se uskladile s vrijednostima i pravilima, standardima, politikama i praksama EU. Kriteriji za pridruživanje ili Kopenhagenski kriteriji²⁷ sadrže jasne preduslove u pogledu stabilnih institucija koje garantiraju demokratiju, vladavinu prava, ljudska prava i poštovanje i zaštitu manjina.

UN Women u Bosni i Hercegovini radi na nizu razvojnih intervencija kroz implementaciju Strateškog plana 2022-2025²⁸. godine, a među ostalim aktivnostima na normativnom planu, ove intervencije su osmišljene kao podrška provedbi Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2018-2022. godine. S tim u vezi, UN Women u Bosni i Hercegovini podržava napore vlasti u procesu evropskih integracija, a zajedno sa Agencijom za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine pruža tehničke smjernice u provedbi analize ravnopravnosti spolova sektorskih planskih dokumenata, politika, programa i mjera. Ova podrška namijenjena je svim osobama uključenim u planiranje politika, a za cilj ima rodnu procjenu uticaja i davanje preporuka i sektorskih smjernica za rodno osviještene politike kao direktan doprinos punoj implementaciji Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini i Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine 2023-2027. koji je u nastajanju.

Ovi napori također pružaju osnovu za daljnju podršku kroz projekt „EU podrška za rodnu ravnopravnost u BiH“, koji ima za cilj ojačati efikasnu provedbu domaćih i međunarodnih pravnih okvira koji se tiču ravnopravnosti spolova i ženskih prava, rodno osviještenih politika u procesima integracije u EU i planiranja pretpristupne pomoći i jačanja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova u skladu sa standardima EU. Planirana podrška usklađena je sa Akcionim planom EU za ravnopravnost spolova 2020-2025.²⁹ koji ima za cilj pružanje podrške partnerskim zemljama u procesu proširenja, posebno zemljama u razvoju, i susjednim zemljama u postizanju konkretnih rezultata u pravcu ravnopravnosti spolova na kojoj počivaju evropske vrijednosti, kao i Ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals - SDG), posebno cilja 5, koji se odnosi na ravnopravnost spolova³⁰.

Mišljenje o spremnosti BiH za članstvo u EU navodi 14 prioriteta koje BiH prema sveobuhvatnoj analizi stanja mora ispuniti. Pod stavkom 9, u okviru Temeljnih prava, nalazi se upravo ravnopravnost spolova³¹.

„Jačanje zaštite prava svih građana, putem osiguranja provođenja zakonodavstva usmjerenog protiv diskriminacije i u korist rodne ravnopravnosti.“

U izvještaju za BiH u 2022. godini, Evropska unija je, između ostalog evidentirala da je zakonodavstvo relevantno za ravnopravnost spolova i dalje uglavnom usklađeno i da se provodi širom zemlje. Također, EU evidentira da se dio Gender Akcionog plana (GAP-a) za period 2018-2022. koji se odnosi na nasilje u porodici provodi. Ističe se da institucionalni odgovor na rodno zasnovano nasilje mora biti poboljšán, što uključuje i opće mjere zaštite, zaštite žrtava, pravnu pomoć i siguran smještaj. Za BiH se bilježi da treba ubrzati procesuiranje predmeta seksualnog nasilja, obezbijedi reparaciju ženama žrtvama ratnih zločina, te obezbijedi zaštitu svjedoka. Nadalje, usprkos sistemskim aktivnostima da se poboljša zastupljenost i status žena u oblastima mira i sigurnosti, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u višim činovima institucionalnih sigurnosnih hijerarhija, iako njihov broj u vojsci i policiji bilježi stabilan rast. Također, rodno motivirana razlika u platama ostaje veoma visoka – oko 25%. Također, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. Tretman materinskog, očinskog i porodičnog odsustva i dalje se razlikuje među entitetima i kantonima u BiH. Procjena rodno zasnovanog uticaja zakona i mjera se ne obavlja u skladu sa zakonom.

27 Kriteriji iz Kopenhaga: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/accession-criteria-copenhagen-criteria.html>

28 Strateški plan UN Women za period 2022-2025.: <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2021-11/UN-Women-Strategic-Plan-2022-2025-brochure-hbs.pdf>

29 Više o Akcionom planu: <https://www.consilium.europa.eu/hr/press/press-releases/2020/12/16/gender-action-plan-iii-presidency-issues-conclusions-welcoming-an-ambitious-agenda-for-gender-equality-and-women-s-empowerment-in-eu-external-action/>

30 SDG 5: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/gender-equality/>

31 Mišljenje o spremnosti BiH za članstvo u EU: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0261&qid=1674056260796>

Regulirajući područje ravnopravnosti spolova bh. zakonodavstvo na svim nivoima vlasti kreiralo je osnovu za postizanje ravnopravnosti spolova. S obzirom na obavezu da osigura približavanje domaćeg zakonodavstva *acquis*-u EU, Bosna i Hercegovina je izradila i usvojila neke pravne i strateške okvire kojima su osnovane institucije i mehanizmi za ravnopravnost spolova, ali ipak provedba politika za ravnopravnost spolova ostaje izazov.³²

1.3. Važnost urođnjavanja sektorskih politika i programiranja IPA III

Bosna i Hercegovina je zemlja kandidatkinja za članstvo u Evropskoj uniji. Proces partnerstva i pridruživanja u periodu od 2008. do 2023. godine odvijao se na osnovu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP). Redovni politički i ekonomski dijalog odvija se između EU i Bosne i Hercegovine u okviru struktura za provedbu SSP-a. Najprioritetnije reforme u oblasti vladavine prava i osnovnih prava, ekonomskog upravljanja i poboljšane ekonomske konkurentnosti, kao i jačanje demokratskih institucija, uključujući i reformu javne uprave – rješavaju se kroz projekte finansirane kroz IPA II³³ i kroz IPA III³⁴.

Ključna promjena u odnosu na prethodne pretpristupne alate (IPA I i IPA II), IPA III nema unaprijed definisan finansijski okvir za svaku od zemalja korisnica, već se ukupan iznos sredstava za pojedinačne zemlje korisnice utvrđuje na osnovu procjene uspješnosti zemlje korisnice u provođenju sektorskih reformi na koje se obavezala kroz proces evropskih integracija.

Ravnopravnost spolova kao jedan od ključnih principa vladavine prava sastavni je dio strategije proširenja³⁵, a proces proširenja zahtijeva da država podnositeljica prihvati pravnu stečevinu Evropske unije, odnosno skup zajedničkih prava i obaveza koje obavezuju sve članice EU. Ravnopravnost spolova karakteristična je za IPA III kroz primjenu principa prema pristupu zasnovanom na pravima [(i) zakonitosti, univerzalnosti i nedjeljivosti ljudskih prava, (ii) učešća, (iii) nediskriminacije, (iv) odgovornosti i (v) transparentnosti] u svakom koraku programiranja, implementacije, praćenja i evaluacije podrške. Također se očekuje da IPA III podrška Bosni i Hercegovini neizostavno uzme u obzir analizu ravnopravnosti spolova u svim sektorima, u kojoj će biti istaknute različite situacije i potrebe žena i muškaraca, a koja će date procjene prikazati kroz relevantne pokazatelje, aktivnosti i rezultate.

IPA III instrument i njegove karakteristike su opisane u dijelu 4. ovog vodiča, no prije pristupanja programiranju akcija u pojedinačnim sektorima, važno je imati u vidu da se ciljevi utvrđeni u EU GAP-u III u pogledu urođnjavanja vanjskih akcija u potpunosti primjenjuju na IPA III akcije. Stoga, 85% svih akcija odobrenih za finansiranje treba imati ravnopravnost spolova za osnovni, ili važan cilj, odnosno imati OECD marker ravnopravnosti spolova G2 ili G1³⁶. Pored toga, za sve akcije koje ne zadovoljavaju ove kriterije, odnosno one koje nemaju u fokusu ravnopravnost spolova treba biti osigurano adekvatno obrazloženje.

Prema EU GAP III, na kreiranje svih vanjskih programa koje finansira EU primjenjivat će tri minimalna standarda:

1. provođenje i korištenje ažuriranih analiza ravnopravnosti spolova s ciljem donošenja informiranih odluka o budućim mjerama i integracija tih analiza u sve relevantne dijaloge, politike, strategije, programe i operacije;
2. primjenu rodno osjetljivih pokazatelja i statistike razvrstane po spolu s ciljem praćenja i evaluacije;
3. navođenje pouzdanih razloga, na temelju rezultata analize ravnopravnosti spolova, kako bi se potkrijepilo sve mjere za koje je procijenjeno da ne pridonose ravnopravnosti spolova.³⁷

32 Izvještaj EU o BiH za 2022: https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/10/izvjestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2022-godinu_1666693844.pdf, str. 34.

33 Regulativa o uspostavi IPA II programa: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2016-12/231-2014_ipa-2-reg.pdf

34 Regulativa o funkcioniranju IPA III programa: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2018/0465/COM_COM\(2018\)0465_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/com/2018/0465/COM_COM(2018)0465_EN.pdf)

35 Strategija proširenja: <https://www.dei.gov.ba/en/expansion-pack>

36 OECD marker ravnopravnosti spolova G1: Ravnopravnost spolova je važan i promišljen cilj, ali ne i glavni razlog za preduzimanje projekta/programa. OECD marker ravnopravnosti spolova G2: Ravnopravnost spolova je glavni cilj projekta/programa i fundamentalna je u njegovom dizajnu i očekivanim rezultatima. Projekt/program ne bi bio poduzet bez ovog cilja ravnopravnosti spolova.

37 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0017&from=EN>

2. Analiza ravnopravnosti spolova sektora klime i okoliša

Vodič za urodnjene politike i IPA III programiranje se fokusira na analizu sektora klime i okoliša s ciljem pružanja smjernica za kreiranje urodjenih politika i rodno urodjenog IPA III programiranja u ovom sektoru. Analiza pruža pregled glavnih izazova u sektoru klime i okoliša, naročito sa aspekta ravnopravnosti spolova, a na osnovu pregleda ključnih dokumenata Evropske unije (EU) i domaćih politika u Bosni i Hercegovini (BiH).

Evropski institut za rodnu ravnopravnost (eng. *European Institute for Gender Equality* – EIGE) razmatra sljedeće rodne aspekte klime i okoliša:³⁸

- **Nedovoljna zastupljenost žena u institucijama koje donose odluke u oblasti okoliša.** Na nivou država članica EU žene su još uvijek nedovoljno zastupljene u državnim tijelima koja donose odluke o klimatskim promjenama. U ministarstvima koja se bave pitanjima okoliša/klimatskih promjena, transporta i energetske politike u 2011. godini žene su bile zastupljene sa 18,2% na najvišim pozicijama, na menadžerskom ili administrativnom nivou bile su zastupljene sa 27%, dok je među rukovodiocima sektorskih odjeljenja ili odjeljenja procenat zastupljenosti iznosio u prosjeku 27,6%. Recentniji podaci pokazuju da se u 2014. godini u EU-28 na pozicijama viših ministara nalazilo 28% žena, a na pozicijama mlađih ministara 22% žena. Zastupljenost žena u ministarstvima koja se bave pitanjima okoliša/klimatskih promjena značajno variraju među državama članicama EU. Tako Finska i Švedska postižu rodnu ravnotežu na najvišem nivou, pri čemu su žene i muškarci gotovo podjednako zastupljeni u ministarstvima, odborima, agencijama i institucijama relevantnim za pitanja okoliša/klimatskih promjena. Za razliku od situacije na nacionalnom nivou, u relevantnim generalnim direktoratima EU u oblasti za klimatske akcije i oblasti za energetiku, 40% pozicija (uloga u donošenju odluka na visokom nivou) zauzimaju žene.
- **Rodne razlike u strategijama prilagođavanja i ublažavanja.** U svijetu u kojem su duboko ukorijenjeni neravnopravni odnosi između spolova pitanje prilagođavanja klimatskim promjenama i njihovog ublažavanja vezuje se ne samo za pitanje ranjivosti žena i njihove moći i sposobnosti da se nose sa njima, nego i za pitanje razumijevanja kako se žene i muškarci odnose jedni prema drugima i kako ti odnosi utječu na načine na koji domaćinstva, zajednice, zemlje i globalna zajednica pogođeni klimatskim promjenama reaguju na njih. Žene i muškarci imaju različite sposobnosti, ali i različite uloge i odgovornosti u smislu ublažavanja i prilagođavanja klimatskim promjenama. Opcije dostupne ženama i muškarcima za prelazak na niskouglični stil života i srodne tehnologije definirani su njihovim nivoom obrazovanja, rodnim ulogama, podjelom rada i prihodima koje ostvaruju. Moguća rješenja u aktivnostima prilagodbe na klimatske promjene (npr. klimatski otporna poljoprivredna proizvodnja, osiguravanje sigurnosti hrane, očuvanje i efikasnija upotreba vode, aktivnosti na sprječavanju širenja štetočina i bolesti, upravljanje požarima) ovise od vještina, znanja, resursa i iskustava oba pola i zahtijevaju mnogo više od raspoloživih individualnih resursa. Iako klimatske promjene pogađaju sve, žene su mnogo pogođenije zbog rodnih razlika u prihodima kao i raspoloživosti društvenim i ekonomskim resursima. Žene i muškarci koji žive u Evropi različito doprinose emisiji stakleničkih plinova, kako u smislu ukupne emisije tako i u smislu sektora u kojima se emisije proizvode. Razlike u obrascima ponašanja i potrošnje odraz su društveno ukorijenjenih rodnih uloga. Istraživanja su pokazala da žene, u odnosu na muškarce koji su više orijentirani na „pogodnosti“, imaju razvijeniju svijest o zdravstvenim problemima i razvijenije percepcije rizika, što utiče na to kako one doživljavaju zdravstvene i okolišne probleme. Strategije ublažavanja i prilagođavanja klimatskim promjenama nisu rodno neutralne. Ublažavanje u kontekstu postizanja održivosti razvoja može doprinijeti promoviranju ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena rješavanjem najmanje četiri problema: 1. potrebe za i upotreba energije od strane žena i muškaraca; 2. zapošljavanje žena i muškaraca i preduzetništvo – iako su potencijalni izazovi i ograničenja u sektorima poljoprivrede, energije i energetike; 3. uključivanje tradicionalnog znanja i prakse žena i muškaraca u strategije i okvire politike ublažavanju posljedica; te 4. veća posvećenost osiguranju ravnopravnosti spolova u korištenju, očuvanju i upravljanju šumama. Akcije ublažavanja mogu utjecati na promjenu ravnoteže ekonomske i društvene raspodjele resursa između žena i muškaraca i između različitih zajednica, što se može reflektirati na nejednakost.

38 Environment and Climate Change, European Institute for Gender Equality, 2017, str. 3 - 7

- **Rodne razlike u efektima klimatskih promjena.** Efekti klimatskih promjena različito utiču na žene i muškarce, posebno u područjima pogođenim prirodnim katastrofama. Mnoge studije o prirodnim katastrofama i ekstremnim vremenskim uvjetima ukazuju na činjenicu da je, pored faktora kao što su: životna dob, socioekonomski status i etnička pripadnost, značajan i rodni faktor jer posljedice više osjete žene nego muškarci. Iako su i žene i muškarci ranjivi na klimatske promjene i prirodne katastrofe, posebno ako im one smanjuju kapacitete prilagodbe i ublažavanja negativnih utjecaja, žene su ipak izložnije dodatnim rodno specifičnim faktorima koje ih čine ranjivijim u odnosu na muškarce. Istovremeno ih to sprječava da koriste svoja specifična znanja i vještine u smislu očuvanja i upravljanja resursima kako bi ublažile i prilagodile se klimatskim promjenama.

Vodeći se ovim rodnim aspektima sektora klime i okoliša, analiza ravnopravnosti spolova će uzeti u obzir postojeće relevantne politike u BiH, sa ciljem upućivanja na pitanja koja trebaju biti razmatrana prilikom kreiranja urođenih politika u sektoru klime i okoliša kao i urođenog IPA III programiranja u ovom sektoru. Analiza ravnopravnosti spolova se najvećim dijelom oslanja na politike u sektoru klime i okoliša u BiH, mjerodavne podatke Rodnog profila zemlje koji je za BiH izrađen 2021. godine te podatke drugih relevantnih istraživanja u ovoj oblasti.

2.1. Pridruživanje Evropskoj uniji i sektor klime i okoliša u kontekstu domaće razvojne perspektive

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između BiH i EU 16. juna 2008. godine predviđena je obaveza usklađivanja postojećih i budućih propisa BiH sa pravnom stečevinom EU te osiguranje njenog efikasnog provođenja. Sporazum u Glavi VIII, Poglavlje Politike saradnje, predviđa osmišljavanje politika i drugih mjera koje će dovesti do održivog ekonomskog i socijalnog razvoja BiH a koje bi trebale osigurati da se i pitanja okoliša od samog početka u potpunosti uključe i povežu sa zahtjevima skladnog društvenog razvoja. Sporazumom je predviđena i saradnja kojom se osigurava zaštita okoliša u oblasti različitih sektora (industrija, transport). Članom 108. Sporazuma³⁹ predviđa se **zaustavljanje daljnje degradacije i poboljšanje postojećeg stanja, s ciljem održivog razvoja, uspostava saradnje s ciljem jačanja upravnih struktura i procedura radi osiguranja strateškog planiranja pitanja u oblasti okoliša i koordinacije između relevantnih činilaca, te usmjeravanje na usklađivanje propisa BiH s pravnom stečevinom EU.** Saradnja se također može usmjeriti na izradu strategija za značajno smanjenje zagađenosti zraka i vode na lokalnom, regionalnom i prekograničnom nivou, uključujući i otpad i hemikalije, za uspostavljanje sistema efikasne, čiste, održive i obnovljive proizvodnje i potrošnje energije, te strategija za obavljanje procjene uticaja na okoliš i strateške procjene okoliša. Posebna pažnja se posvećuje ratifikaciji i provođenju Protokola iz Kjota.⁴⁰

Prema Mišljenju Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji iz 2019. godine, u oblasti okoliša i klimatskih promjena Bosna i Hercegovina je u ranoj fazi pripreme/postigla određeni nivo pripremljenosti, ali su potrebni značajniji naponi.⁴¹ U Analitičkom izvještaju uz Mišljenje EK istaknuta je problematika nepostojanja zakona o zaštiti okoliša na državnom nivou, te nepostojanja državnog tijela koje se isključivo bavi okolišem zbog čega se i usklađivanje propisa s *acquis-em* odvija bez državnog programa za njegovo usvajanje i bez vertikalne koordinacije. Iako je 2017. godine usvojena Cjelodržavna strategija usklađivanja propisa s pravnom stečevinom EU u oblasti zaštite okoliša (kasnije dopunjena konkretnijim programima usklađivanja propisa u oblasti zaštite okoliša u entitetima i Brčko Distriktu), postoji nekoliko podsektorskih strategija na državnom i entitetskom nivou koje uglavnom nisu usklađene između entiteta za oblasti koje pokrivaju. Istaknuta je **potreba razvijanja sistematskog praćenja usklađivanja na osnovu tabela usklađenosti u oblasti okoliša i klimatskih promjena, kao i potreba usklađenog pristupa u strateškom planiranju kako bi se pitanja rješavala na dosljedan i sveobuhvatan**

39 http://www.mvteo.gov.ba/attachments/bs_sporazum-o-stabilizaciji-i-pridruzivanju-izme%C4%91u-evropskih-zajednica-i-njihovih-drzava-clanica-i-bih.pdf, str. 57

40 Kjoto protokol je na Konferenciji COP21, održanom u Parizu, 2015. godine, zamijenjen Pariškim sporazumom koji su potpisale svih 196 potpisnica UNFCCC-a.

41 Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću - Mišljenja Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji iz 2019. godine, Evropska komisija, COM(2019) 261 final str. 12

način.⁴² Kada je riječ o klimatskim promjenama, Bosna i Hercegovina bi trebala znatno ojačati svoje administrativne kapacitete u cijeloj zemlji i poboljšati međusektorsku saradnju kako bi se **(i) sustavno bavila klimatskim promjenama koje prevazilaze trenutni projektni pristup i (ii) osiguralo daljnje usklađivanje sa *acquis*-em o klimatskim promjenama i omogućila njegova efikasna provedba i primjena.**⁴³

Proces pridruživanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji, kao i nedavno sticanje statusa zemlje kandidakinje⁴⁴ trebalo bi da bude dodatni pokretač ka reformama nužnim za ispunjenje obaveza u pogledu usklađivanja sa pravnom stečevinom EU. Jedna od obaveza odnosi se i na oblast okoliša. Prema Mišljenju Evropske komisije o BiH iz 2022. godine u oblasti okoliša i klimatskih promjena, BiH je i dalje u ranoj fazi pripreme/postigla određeni nivo pripremljenosti u oblasti okoliša i klimatskih promjena. Ostvaren je ograničen napredak u izvještajnom periodu, uglavnom na entitetskom nivou, bez usklađivanja u cijeloj zemlji. Zemlja treba osigurati ravnomjeran, usklađen i dosljedan cjelodržavni pristup strateškom planiranju i usklađivanju s *acquisem* EU na svim nivoima vlasti. Izvještaj nalaže da BiH treba: **provести cjelodržavnu strategiju usklađivanja propisa s *acquisem* EU u oblasti zaštite okoliša, i pripremiti i usvojiti Strategiju zaštite okoliša; hitno formalizovati procedure imenovanja i funkcije nacionalnih kontakt osoba za Bosnu i Hercegovinu za provedbu svih konvencija o okolišu koje je Bosna i Hercegovina potpisala; nastaviti sa provedbom Pariškog sporazuma uspostavljanjem politika i mjera za ostvarenje ažuriranog nacionalno utvrđenog doprinosa (NDC-a); usvojiti i provesti revidiranu Strategiju prilagođavanja na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja i usvojiti integrisani nacionalni energetske i klimatski plan u skladu sa preporukom Energetske zajednice.**⁴⁵

Osnovni cilj razvoja svake zemlje trebao bi biti usmjeren ka unapređenju blagostanja i postizanju održivosti životnog standarda stanovništva. U vremenu sveprisutnih klimatskih promjena, raznovrsnih elementarnih nepogoda i prirodnih nesreća te posljedica koje ostavljaju, očuvanje okoliša izrasta iz zajedničke potrebe za sigurnošću i poboljšanjem kvalitete života svih ljudi, što je jedan od najvećih izazova 21. stoljeća. Činjenica je da usljed težnje za ostvarenjem što većeg nivoa ekonomskog razvoja i životnog standarda, pritisak na okoliš postaje sve intenzivniji, pa se s razlogom izražava zabrinutost u pogledu posljedica koje različite ekonomske aktivnosti izazivaju po okoliš. Posljednje decenije protiču u znaku stalne i alarmirajuće brige o stanju u kojem se nalazi okoliš (nerazumno iscrpljivanje resursa, uništenje bioraznolikosti, povećanje zagađenja zraka, vode i tla, neodgovarajuće upravljanje otpadom isl.), a koje se stalno pogoršava. Zbog toga akademska i stručna javnost, kao i brojni aktivisti za zaštitu okoliša postaju sve glasnjiji u pogledu isticanja značaja očuvanja okoliša i njegove održivosti. Naravno da su usvojene i brojne politike i uspostavljeni instrumenti za zaštitu okoliša a koji, između ostalog podržavaju energetske učinkovitost, zamjenu fosilnih goriva obnovljivom izvorima energijom, održivu mobilnost, upravljanje otpadom, prijelaz na kružnu ekonomiju i sl. kako bi se postigli ciljevi usmjereni ka izgradnji ekološki održivih društava i bolje kvalitete života za postojeće, ali i generacije koje dolaze. Stoga bi pitanja očuvanja i održivosti okoliša trebala biti sastavnim dijelom svih razvojnih inicijativa.

Radi bližeg sagledavanja pitanja integrisanja rodne perspektive u različite sektore djelovanja u BiH, a u skladu sa standardima koje postavlja EU, potrebno je analizirati i **Gender akcioni plan EU III (EU GAP III)**, koji predstavlja ambiciozan program za ravnopravnost spolova i jačanje djelovanja u oblasti vanjskih poslova Evropske unije, a koji je usvojen 25. novembra 2020. godine za period 2021-2025. godina. Jedna od tematskih oblasti i ciljeva EU GAP-a III se odnosi na Klimatske promjene i okoliš. Opšti cilj EU GAP-a ovoj tematskoj oblasti je da žene koje pripadaju različitim grupama utiču na postupke donošenje odluka o politikama i akcijama očuvanja okoliša i klimatskih promjena. Specifični ciljevi se odnose na: 1. Povećano učešće žena i djevojaka svih grupa u donošenju odluka o pitanjima okoliša i klimatskih promjena, 2. Strategije i sporazumi o ublažavanju efekata klimatskih promjena i adaptaciji, smanjenju rizika od prirodnih katastrofa, održivom upravljanju prirodnim resursima i biodiverzitetu su više rodno odgovorne na lokalnom, državnom, regionalnom i međunarodnom nivou, 3. Žene, muškarci, djevojčice i dječaci svih grupa koji se bave pitanjima klimatskih promjena u svakodnevnim životima kao i očuvanjem prirodnog okoliša su prepoznati i cijenjeni, 4. Žene iz svih grupa sve više učestvuju u i imaju bolji pristup poslovima, prilikama za poduzetništvo u zelenoj i cirkularnoj ekonomiji.

42 Analitički izvještaj u prilog dokumentu Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću - Mišljenja Komisije o zahtjevu Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji iz 2019. godine, Evropska komisija, COM(2019) 261 final, <https://europa.ba/wp-content/uploads/2019/06/Analiti%C4%8Dki-izvje%C5%A1taj-Mi%C5%A1ljenje-Komisije-o-zahtjevu-Bosne-i-Hercegovine-za-%C4%8Dlanstvo-u-Evropskoj-uniji.pdf>, str. 150

43 Ibid, str. 155

44 Na sjednici Evropske komisije, u oktobru 2022. godine, usvojena je preporuka za dodjeljivanje kandidatskog statusa BiH, da bi u decembru 2022. godine Vijeće EU zasjedalo i na osnovu preporuke Komisije donijelo odluku o dodjeljivanju kandidatskog statusa BiH. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/13/council-conclusions-on-enlargement-and-stabilisation-and-association-process/>

45 Str. 106 Mišljenja EK

2.2. Ciljevi i urođjenost sektora okoliša i klime

Urođjavanje politika u BiH nije samo međunarodni standard već i obaveza koja proističe iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH⁴⁶, naročito članova 8. i 24. Obaveza integrisanja rodne perspektive odnosno kreiranja rodno osviještenih politika je također sadržana u propisima koji se odnose na kreiranje politika u BiH odnosno usvajanja propisa.⁴⁷ Ključni standardi urođjavanja (eng. *gender mainstreaming*) se općenito baziraju na: 1) provođenje analize ravnopravnosti spolova, 2) kreiranje politika i programiranje koje kao specifične ciljne grupe ima žene i muškarce te 3) definisanje rodno osjetljivih pokazatelja na različitim nivoima rezultata (aktivnosti, ishodi, ciljevi) radi uspostavljanja okvira za urođjeno praćenje i evaluaciju. Na osnovu ovih standarda, kao i prethodno prezentiranih rodnih aspekata oblasti klime i okoliša kako ih je formulisao EIGE, će biti provedena analiza politika u sektoru klime i okoliša u BiH.

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2018. – 2022. u okviru mjera za eliminiranje diskriminacije na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada te osiguravanje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima, uključujući i smanjenje siromaštva putem novih makroekonomskih i razvojnih strategija predviđa dvije mjere koje se odnose na oblast okoliša: **I.3.7. Podrška istraživanjima i programima koji se odnose na unapređenje položaja žena u oblasti ruralnog razvoja, kao i integriranje rodnih pitanja u programe vezane za održivi razvoj i zaštitu okoliša i I.3.10. Provođenje promotivnih aktivnosti, informacionih i kampanja za podizanje svijesti javnosti o pravu žena i muškaraca na jednak pristup zapošljavanju, tržištu rada i ekonomskim resursima u oblasti zaštite okoliša i održivog razvoja.**⁴⁸ Mjere prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena nisu predviđene Gender akcionim planom.

Zakon o zabrani diskriminacije⁴⁹, Zakon o ravnopravnosti spolova⁵⁰ i Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine predstavljaju ključnu politiku za ostvarenje ravnopravnosti spolova. Iako GAP egzaktno ne definira pitanje sektora okoliša, u okviru definiranog prioriteta 1.3. Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima predviđa dvije mjere koje se odnose na oblast okoliša:

- I.3.7. Podrška istraživanjima i programima koji se odnose na unapređenje položaja žena u oblasti ruralnog razvoja, kao i integriranje rodnih pitanja u programe vezane za održivi razvoj i zaštitu okoliša; te
- I.3.10. Provođenje promotivnih aktivnosti, informacionih i kampanja za podizanje svijesti javnosti o pravu žena i muškaraca na jednak pristup zapošljavanju, tržištu rada i ekonomskim resursima u oblasti zaštite okoliša i održivog razvoja;

a kojima nastoji dodatno doprinijeti eliminiranju diskriminacije na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada, te osiguravanje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima, uključujući i smanjenje siromaštva putem novih makroekonomskih i razvojnih strategija GAP-a.

Mjere prilagođavanja i ublažavanja klimatskih promjena nisu predviđene Gender akcionim planom.

46 „Službene novine Federacije BiH“, broj 2953 15/21

47 Npr. Prema Uredbi o procjeni uticaja propisa za FBiH („Službene novine Federacije BiH“ broj 67/20), u provođenju sveobuhvatne i skraćene procjene uticaja zakona vrši se procjena učinka, koja podrazumijeva analizu pozitivnih i negativnih uticaja zakona, između ostalog i u odnosu na ravnopravnost spolova, pravo na jednak tretman, posebno u dijelu ostvarivanja materijalnih prava, zapošljavanja, rada i drugih Ustavom Bosne i Hercegovine i Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine zajamčenih prava, direktnu ili indirektnu diskriminaciju. Prema Odluci o procjeni uticaja propisa za RS („Službeni glasnik RS“ broj 08/23), prilikom procjene uticaja propisa potrebno je obrazložiti uticaj nacrtu/prijedloga zakona na socijalno uključivanje i zaštitu posebno osjetljivih grupa i pojedinaca (djeca, maloljetna lica, žene, stariji, invalidi, nezaposleni i dr.), jednak tretman i mogućnosti i nediskriminaciju (na osnovu pola, etničkog porijekla, religije ili uvjerenja, invaliditeta, starosti i sl.).

48 Str. 21 Gender akcionog plana BiH 2018. – 2022.

49 Član 2 stav 2 Zakona o zabrani diskriminacije u BiH

50 Član 2 stav 2 Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH

2.2.1. Rod i politike u sektoru klime i okoliša

Na svom razvojnom putu Bosna i Hercegovina suočava se sa više razvojnih dimenzija. Jedna od njih je i oblast okoliša. Kako bi se postigle preuzete obaveze po međunarodnim ugovorima i sporazumima, ispunile obaveze u provođenju **Ciljeva održivog razvoja do 2030. godine**, uspješno izvršila transpozicija bh. zakonodavstva sa pravnom stečevinom EU u oblasti okoliša te ostvarili ciljevi Pariškog sporazuma za 2030. i 2050. godinu, Bosni i Hercegovini je neophodno koordinirano djelovanje domaćih, ali i potpora međunarodnih aktera u oblasti zaštite okoliša, klime i postizanja održivosti. Potpunijem ispunjenju ciljeva sektora okoliša i klime doprinijeće i uvođenje rodne perspektive u politiku okoliša što će omogućiti inkluzivnije i efektivnije kreiranje politika.

Ključne razvojne politike prihvaćene na nivou države BiH predstavljaju Okvir za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini i Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine usvojen za period 2022. - 2024. U septembru 2015. godine Bosna i Hercegovina se, skupa sa 192 države članice Ujedinjenih naroda, obavezala da će provesti Agendu 2030 za održivi razvoj (Agenda 2030), a koja se sastoji od 17 ciljeva održivog razvoja i 169 podciljeva.

Ciljevi održivog razvoja (Agenda 2030)

„Agenda 2030 je plan djelovanja za ljude, planetu i prosperitet. ....Riješili smo da čovječanstvo oslobodimo tiranije, siromaštva i neimaštine, kao i da oporavimo i zaštitimo našu planetu“

Prvi korak u realizaciji Agende 2030 u Bosni i Hercegovini predstavlja izrada **Okvira za realizaciju Ciljeva održivog razvoja u Bosni i Hercegovini**, kao zajedničkog dokumenta svih nivoa vlasti koji utvrđuje šire razvojne pravce, putem kojih vlasti na svim nivoima i društvo u Bosni i Hercegovini nastoje doprinijeti ostvarivanju Ciljeva održivog razvoja.

U okviru svakog od navedenih razvojnih pravaca definirani su akceleratori i pokretači koji trebaju dovesti do željenih promjena do 2030. U okviru razvojnog pravca „Pametni rast“ navedeni su akceleratori: Akclerator 4: Zeleni rast i čista energija i Akclerator 5: Pametno upravljanje prirodnim resursima i okolišem.

Prepoznajući dekarbonizaciju kao ključnu komponentu održivog rasta u 21. stoljeću Akclerator 4 fokusira se na: dekarbonizaciju energetskega sektora (energetska tranzicija), smanjenje energetskega siromaštva, decentralizaciju elektroenergetskog sistema te razvoj „zelenih“ vještina i poslova.

Akclerator 5 u sebi inkorporira: održivi turizam, razvijanje sistema cirkularne ekonomije, zaštitu i obnovu prirodnog kapitala, jače kontrole i praćenje kvaliteta ekosistema, deminiranje kontaminiranih područja, te upravljanje rizicima od katastrofa. Ovaj akclerator prepoznaje značaj osiguranja održivog ekonomskog rasta kroz adekvatnije suočavanje sa izazovima u upravljanju klimatskim rizicima i zaštiti okoliša uz očuvanje bioraznolikosti i održivog upravljanja prirodnim resursima.

Također, u dijelu koji se odnosi na Finansiranje implementacije ciljeva održivog razvoja predlaže se i uvođenje novih, inovativnih finansijskih mehanizama i/ili instrumenata (npr. zelene obveznice u projekte koji imaju pozitivni okolišni ili klimatski utjecaj (eng. *Green Bonds*), finansijski mehanizmi za intervencije na bazi klimatskih predviđanja (eng. *forecast-based financial mechanism*); zamjena vanjskog duga za investicije relevantne za Ciljeve održivog razvoja (eng. *Debt-for-nature Swaps*) i sl.) koji su primjenjivi u kontekstu Bosne i Hercegovine, a koje će trebati odabrati i regulatorno i operativno prilagoditi za širu primjenu.⁵¹ Navedeni akcleratori su rodno neutralni i ne prepoznaju rodno-okolišnu perspektivu.

Programom ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine usvojenim za period 2022. - 2024., Bosna i Hercegovina i dalje teži ostvarenju održivog ekonomskog rasta i razvoja te socijalnoj koheziji, zasnovanim na razvoju odgovarajućih vještina i poslovnog okruženja i institucionalnim kapacitetima. Planiranim strukturnim reformama u period 2022. - 2024. predviđa se i određeni/očekivani uticaj na zaštitu okoliša. Posebne reformske mjere predviđene su za Zelenu tranziciju, odnosno na mjere prelaska ka zelenoj i kružnoj ekonomiji u skladu sa

51 <https://zamisli2030.ba/wp-content/uploads/2019/12/Okvir-za-realizaciju-Ciljeva-odrzivog-razvoja-u-BiH-latinica.pdf>, str. 66

mjerama iz Mape puta za implementaciju aktivnosti na koje se Bosna i Hercegovina obavezala prihvatanjem inicijative Zapadni Balkan 6 i preporuke EK sa sastanaka Pododbora za transport, energiju, okoliš i regionalnu saradnju.⁵² Međutim, nema posebno izdvojenih mjera i aktivnosti kojima se uvodi rodna dimenzija u pogledu zaštite okoliša i borbe protiv klimatskih promjena.

U cilju osiguranja sveobuhvatnosti i usklađenog pristupa strateškog planiranja u BiH je započeta izrada strateških dokumenata u okviru realizacije projekta izrade **Strategije i Akcionog plana zaštite okoliša u BiH za period do 2030. i dalje - ESAP BiH 2030+**. ESAP BiH 2030+ će se sastojati od strategija i akcionih planova za sva četiri nivoa vlasti (BiH, Federacija BiH (FBiH), Republika Srpska (RS) i Brčko Distrikt (BD)). Donošenjem Strategije i akcionog plana okoliša BiH 2030+ osigurat će se:

- jasno definirani, usaglašeni i usvojeni strateški ciljevi i ciljevi po tematskim oblastima, uz ostvarive mjere za rad nadležnih organa;
- pomoć u usklađivanju pravnih i institucionalnih okvira BiH sa politikama i procedurama EU u oblasti okoliša;
- utvrđeni prioriteti za finansiranje iz domaćih izvora, te pomoć BiH u pristupu međunarodnim izvorima finansiranja;
- jača svijest o pitanjima okoliša među pripadnicima šire javnosti i privrednog sektora u BiH.⁵³

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova u BiH nisu posebno bili uključeni u procese strateškog planiranja zaštite okoliša sve do učešća u izradi ESAP 2030+. Međutim, institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova igraju važnu ulogu i pokreću uključivanje urodjenih principa u planiranje. Projekt ESAP BiH 2030+ razmatrao je jačanje politike zaštite okoliša u BiH kroz pristup koji podrazumijeva ravnopravnost spolova, socijalnu jednakost i smanjenje siromaštva, uzimajući u obzir 'multidimenzionalne nejednakosti'.⁵⁴ Uspostavljena polazna osnova na početku ovog procesa strateškog planiranja je sljedeća: niska je svijest o važnosti uključivanja urodjenih principa u planiranje i upravljanje okolišnom politikom, ranjive grupe nisu uključene u ove procese, procjena uticaja na ravnopravnost spolova nije provedena, podaci raščlanjeni prema spolu nisu dostupni. Strateški ciljevi stoga uključuju integraciju pitanja koja se odnose okoliš, ravnopravnost spolova, socijalnu jednakost i siromaštvo u sve faze upravljanja okolišem i druge aspekte zaštite okoliša.⁵⁵

U sklopu procesa izrade strategije zaštite okoliša ESAP BiH 2030+ Vlada Federacije BiH je 2022. godine usvojila **Federalnu strategiju zaštite okoliša 2022. - 2032.**, koja obuhvata sedam tematskih oblasti: Upravljanje vodama; Upravljanje otpadom; Biodiverzitet i zaštitu prirode; Kvalitet zraka, Klimatske promjene i energiju; Hemijsku sigurnost i buku; Održivo upravljanje prirodnim resursima (uključujući poljoprivredu, šumarstvo, ribarstvo i rudarske aktivnosti) i Upravljanje okolišem (kao horizontalnu politiku). Federalnom strategijom zaštite okoliša su utvrđeni prioriteti i mjere s ciljem poboljšanja stanja okoliša, ublažavanja i smanjenja uticaja klime i jačanja otpornosti na klimatske promjene, bolje usaglašenosti propisa sa propisima EU i međunarodnim sporazumima u oblasti okoliša, efikasnije upravljanje sektorom okoliša u BiH, osiguranja boljih javnih usluga u oblastima kao što su upravljanje vodom i upravljanje otpadom, a integrirana su i pitanja ravnopravnosti spolova, društvene jednakosti i siromaštva.

Strateški cilj 7: Unaprijediti upravljanje okolišem obuhvata osam prioriteta, među kojima i Prioritet 7.4.: Osigurati visok nivo svijesti javnosti o važnosti zaštite okoliša i uključenosti u proces donošenja odluka, posebno uključenost žena, mladih i društveno osjetljivih grupa. Jedan od indikatora za ovaj prioritet je „Stepen svijesti javnosti o važnosti zaštite okoliša i uključenosti u proces donošenja odluka“ u odnosu na koji je identificirana ciljana vrijednost „Osiguran je visok nivo svijesti javnosti o važnosti zaštite okoliša i uključenosti u proces donošenja odluka, posebno uključenost žena, mladih i društveno osjetljivih grupa (2030.)“. Nadalje, Prioritet 7.7. predviđa: Osigurati finansijsku održivost sektora okoliša u Federaciji BiH, te u sklopu njega mjeru 7.7.2. Uvođenje novih inovativnih i poticajnih ekonomskih mehanizama za finansiranje zaštite okoliša, koja između

52 Program ekonomskih reformi Bosne i Hercegovine 2022.-2024. (PER BiH 2022.-2024.), str. 80

53 BiH ESAP 2030+, Fact Sheet, January 2021., <https://esap.ba/wp-content/uploads/2021/05/BiH-ESAP-2030-Fact-Sheet-bos.pdf>

54 UN Women (2021). Rodni profil zemlje Bosna i Hercegovina. Sarajevo, Bosna i Hercegovina. str. 58

55 Ibid, str. 59

ostalog obuhvata: „Kreiranje novih ekonomskih instrumenta za zaštitu okoliša, vodeći računa o marginaliziranim grupama i principima rodno-odgovornog finansiranja okolišnih projekata. Ovo uključuje uvođenje finansijskih alokacija za specifično ciljane intervencije za unaprjeđivanje društvene jednakosti i ravnopravnosti spolova, za ekonomsko osnaživanje ranjivih društvenih grupa, naročito žena, u oblasti tzv. zelenog poduzetništva.“

Međutim, Strategijom su identificirane i specifične mjere koje se odnose na ravnopravnost spolova, npr. u oblasti upravljanja otpadom i oblasti upravljanja prirodnim resursima navedene u tabeli.

Tabela 1. Izvod iz Federalne strategije zaštite okoliša

2. Smanjiti količinu otpada i povećati količinu ponovno upotrijebljenih materijala
2.7. Jačati svijest o pravilnom razdvajanju, prikupljanju i odlaganju otpada
2.7.1. Provođenje savremenih edukativno-informativnih, rodno osjetljivih i inkluzivnih kampanja jačanja svijesti na svim nivoima (federalni, kantonalni, općinski)
Povećana svijest stanovništva o pravilnom upravljanju otpadom, uz jednake mogućnosti učešća žena i muškaraca, posebno pripadnika i pripadnica ranjivih grupa
6. Održivo upravljanje prirodnim resursima
6.4. Uspostaviti integralno i održivo upravljanje zemljišnim resursima
6.4.3. Sanacija degradiranih površina
... Izrada akcijskog programa sanacije degradiranih površina, koji obuhvata procedure i metode sanacije degradiranih površina, kriterije za prioritetizaciju izbora lokacija za sanaciju na bazi okolišnih i socijalnih kriterija (broj ugroženih ljudi, žena i djece, siromašnih...)

Strategiju zaštite životne sredine Republike Srpske usvojila je Vlada RS 2022. godine. Ova strategija predstavlja sastavni dio Strategije okoliša Bosne i Hercegovine – ESAP BiH 2030+. Ovaj dokument obuhvata sedam tematskih oblasti: Upravljanje vodama; Upravljanje otpadom; Biodiverzitet i zaštitu prirode; Kvalitet zraka, klimatske promjene i energija; Hemijska sigurnost i buka; Održivo upravljanje resursima; te i Upravljanje okolišem. Za svaku od tematskih oblasti, Strategija zaštite životne sredine Republike Srpske utvrdila je mjere i prioritete s ciljem unapređenja stanja okoliša, ublažavanja utjecaja klimatskih promjena i jačanja otpornosti na iste, bolje usaglašenosti propisa sa propisima EU i međunarodnim sporazumima u oblasti okoliša, efikasnije upravljanje sektorom okoliša u BiH, te osiguranja boljih javnih usluga u oblasti okoliša. Osim toga Strategija uključuje i dodatnu komponentu koja se odnosi na međupovezanost okoliša i i pitanja ravnopravnosti spolova, društvene jednakosti i siromaštva.

Strateški cilj 7: Unaprijediti upravljanje životnom sredinom obuhvata osam prioriteta, od kojih se Prioritet 7.4. odnosi na Obezbeđivanje visokog nivoa svijesti javnosti o značaju zaštite životne sredine i uključivanju u proces odlučivanja, posebno učešće žena, mladih i socijalno ranjivih grupa. Predviđeni indikatori za ovaj prioritet odnose se na „Kapacitet ženskih organizacija civilnog društva za učešće u odlučivanju“ u odnosu na koji je identificirana ciljna vrijednost „Ženske organizacije civilnog društva učestvuju u procesima koji se tiču zaštite životne sredine, uključujući i donošenja odluka u vezi sa strateškim i programskim dokumentima (2025.)“.

Tabela 2. Izvod iz Strategije zaštite životne sredine Republike Srpske

Strateški cilj 7., prioritet 7.4.
Mjera 7.4.1. Edukacija i podizanje svesti o potrebi i značaju zaštite životne sredine – Okvirna područja djelovanja odnose se na redovno i kontinuiran sprovođenje edukativnih programa i kampanjama za podizanje javne svijesti o pitanjima zaštite životne sredine. U ove aktivnosti uključuju se organizacije civilnog društva, posebno ženske nevladine organizacije koje vode i okupljaju žene koje žive i rade na selu.
Mjera 7.4.2. Promocija učešća javnosti u donošenju odluka o životnoj sredini – poboljšanje učešća javnosti u javnim konsultacijama, posebno u procesima procjene utjecaja na životnu sredinu i izdavanja ekoloških dozvola. Ova mjera obuhvata aktivnosti na izgradnji kapaciteta organizacija civilnog društva za učešće u odlučivanju, posebno, organizacija koje predstavljaju osjetljive društvene grupe (organizacije koje se bave pravima žena, pitanjima socijalne isključenosti i siromaštva).

Strategijom su identificirani i razvojni pravci/ciljevi/mjere koje se odnose na ravnopravnost spolova, a kojima je pridružen Prioritet 7.4. i to kroz: Cilj 2. Povećanje ekonomskog doprinosa šumarstva društvenom i ruralnom razvoju RS; Cilj 3. Ekosistemske gazdovanje šumama, očuvanje životne sredine, zaštita prirode i biodiverziteta; Cilj 11. Razvoj odnosa sa javnosti, promocija šumarstva i proizvodi šuma. Prioritet 7.4. vezuje se i za Strategiju prilagođavanja klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja BiH (2020-2030) u okviru Razvojnog pravca/ciljeva/mjera za nivo RS, a kroz 3.3. Efektivne pristupe prilagođavanja klimatskim promjenama.

Kao dio procesa izrade sveobuhvatne strategije zaštite okoliša u BiH (ESAP BiH 2030+) u Brčko Distriktu usvojena je **Strategija zaštite životne sredine Brčko distrikta Bosne i Hercegovine 2022–2032**. Dokument obuhvata sedam tematskih oblasti: Upravljanje vodama, Upravljanje otpadom, Biodiverzitet i zaštita prirode, Kvalitet vazduha, klimatske promjene i energija, Hemijska bezbjednost i buka, Održivo upravljanje resursima i Upravljanje životnom sredinom. Svaka tematska oblast predstavlja odgovarajući strateški cilj koji podrazumijeva utvrđene prioritete i mjere usmjerene ka poboljšanju stanja okoliša, harmoniziranju sa pravnom stečevinom EU u oblasti okoliša podržavajući djelotvornije upravljanje sektorom okoliša u Brčko distriktu BiH. U Strategiju je uključena i dodatna komponenta koja se odnosi na međupovezanost okoliša i pitanja ravnopravnosti spolova, društvene jednakosti i siromaštva.

Strateški cilj 6. Osiguravanje održivog upravljanja prirodnim resursima i Prioritet 6.2. Unapređenje strateškog, zakonskog i institucionalnog okvira za održivo korištenje ljekovitog, jestivog i aromatičnog bilja i drugih ostalih šumskih proizvoda u okviru mjere 6.2.1. Unapređenje pravnog i institucionalnog okvira za održivo upravljanje ostalim šumskim proizvodima predviđa Indikatori za praćenje rezultata navodeći kao Ciljnu vrijednost „Uspostavljen funkcionalan sistem certifikacije branja i sakupljanja ostalih šumskih proizvoda u Brčko distriktu BiH. Potencijalni korisnici sistema upoznati sa pravilima, kriterijima i postupcima certifikacije. Od 2026. godine berba (sakupljanje) ostalih šumskih proizvoda se sprovodi na održiv način. Uključene i žene u ove aktivnosti (2026.)“ U okviru Strateškog cilja 7. Unapređenje upravljanja životnom sredinom, koji obuhvata osam prioriteta, prioritet 7.6. odnosi se na Postizanje visokog nivoa međusektorske i intersektorske integracije javnih politika. Pripadajuća mjera 7.6.2. Integracija principa ravnopravnosti spolova, socijalne jednakosti i siromaštva u politike zaštite životne sredine za Razvojni efekat i doprinos mjere ostvarenju prioriteta predviđa: Osiguravanje da svi muškarci i žene, posebno siromašni i ranjivi potpuno i djelotvorno učestvuju u donošenju odluka koje se tiču oblasti životne sredine.

U Strategiji Brčko distrikta BiH se navodi kako se pitanjima ravnopravnosti spolova bavi Komisija za ravnopravnost spolova Skupštine Brčko distrikta BiH, koja razmatra nacрте javnih politika prije usvajanja, ali se ne uključuje u ranim fazama izrade javnih politika i propisa i nema veliki uticaj na konačne odluke. Pitanjima ravnopravnosti spolova bavi se Radna grupa za ravnopravnost spolova na nivou odjeljenja Vlade i institucija Brčko distrikta BiH⁵⁶, koja je sačinila tri Akciona plana za poboljšanje položaja žena i unapređenje ravnopravnosti spolova. Međutim, niti jedan akcioni plan ne tretira pitanje zaštite okoliša (zbog podkapaciranost članova Radne grupe). Jedan od ciljeva definiranih Akcionim planom odnosi se na potrebu uspostavljanja Centar za ravnopravnost spolova u Brčko distriktu BiH po uzoru na Republiku Srpsku i Federaciju BiH, ali to do sada nije realizirano.

Zeleni plan Evropske unije za Zapadni Balkan, kao dio zelenog plana EU , predstavlja novu strategiju razvoja koja podržava prelazak tradicionalnih ekonomskih modela u održivu ekonomiju. Utemeljen je u Ekonomskom i Investicijskom planu Evropske unije za Zapadni Balkan koji nastoji potaknuti dugoročni ekonomski oporavak regiona i harmonizaciju sa EU praksama. Stategija obuhvata pet prioriternih oblasti: (1) klimatske akcije, uključujući dekarbonizaciju, energiju i mobilnost; (2) kružnu ekonomiju, posebno rješavanje otpada, recikliranje, održivu proizvodnju i učinkovito korištenje resursa; (3) bioraznolikost, s ciljem zaštite i obnove prirodnog bogatstva regije; (4) borbu protiv onečišćenja zraka, vode i tla; te (5) održivu proizvodnju hrane i ruralna područja. U skladu s konceptom dualne zelene i digitalne tranzicije ključni faktor svih oblasti je digitalizacija. Međutim, Zeleni plan Evropske unije za Zapadni Balkan, kao i Zeleni plane EU, potpuno su rodno neutralan.

---

56 Radna grupa imenovana je 2013. godine imenovao od strane Gradonačelnik sa zadatkom je da se bavi pitanjima ravnopravnosti spolova u Vladi i institucijama Brčko distrikta BiH.

U skladu sa obavezama koje proizilaze iz Pariškog sporazuma⁵⁷ u BiH je izrađena i usvojena **Strategija prilagodbe na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja BiH za period 2020. – 2030.**⁵⁸ Ova strategija identificira mjere za prilagođavanje klimatskim promjenama u oblastima energije, transporta i poljoprivrede, te drugim oblastima (biodiverzitet, šumarstvo, turizam, voda, zdravlje stanovništva i zgradarstvo), kao i mjere za ublažavanje klimatskih promjena. Kao glavni ciljevi Strategije navode se: povećanje otpornosti na klimatsku varijabilnost i klimatske promjene, pri čemu će se osigurati razvojne dobiti; te dostizanje najviše vrijednosti i prestanak rasta nivoa emisija plinova staklene bašte otprilike 2025. godine na nivou koji je ispod prosjeka emisija EU27 po glavi stanovnika. U oblasti poljoprivrede Strategija prepoznaje negativan uticaj klimatskih promjena koje imaju „ozbiljne implikacije za siromašne i ugrožene grupe stanovništva, jer negativno utiče na domaćinstva i njihove budžete. Zbog rodne podjele uloga i odgovornosti u upravljanju domaćinstvom, ovi uticaji različito pogađaju muškarce i žene.“⁵⁹ U oblasti zgradarstva predviđa se „Poboljšanje uvjeta življenja (zagrijavanje svih prostorija do ugodne temperature) uz istovremeno smanjenje vanjskog i unutrašnjeg zagađenja zraka imat će važan pozitivan utjecaj na zdravlje ljudi, posebno kod osjetljivih grupa, kao što su starije osobe i djeca. Na ovaj način će se, također, smanjiti radno opterećenje osoba koje vode brigu o domaćinstvima, a koje su uglavnom žene.“⁶⁰

Posebno poglavlje Strategije posvećeno je pitanju ravnopravnosti spolova.⁶¹ U ovom dijelu Strategija „priznaje fundamentalni cilj ostvarivanja ravnopravne zastupljenosti oba spola u procesu planiranja, donošenja odluka i provođenje programa u vezi s održivom životnom sredinom i jačanjem kapaciteta vladinih institucija koje se bave pitanjima zaštite životne sredine, tako da se perspektiva jednakopravnosti spolova sistematski uvodila u kreiranje politika o integriranoj zaštiti životne sredine.“ Prepoznajući da rizici povezani s klimatskim promjenama „prijetu da povećaju nejednakosti među spolovima i da uruše napredak koji je napravljen na ovom polju“ u Strategiji se navodi da „osim općeg nedostatka podataka u vezi s klimatskim promjenama, postoji i nedostatak podataka razvrstanih po spol i pokazatelja za klimatske promjene i prilagođavanje na klimatske promjene, i prema tome nedostatak politika i strategija prilagođavanja koje su razvrstane po spolovima.“ Strategija prepoznaje da „U Bosni i Hercegovini još uvijek postoje snažne tradicionalne uloge, uključujući i ograničen pristup žena resursima i pravima, ograničeno kretanje i nedostatak glasa u lokalnoj zajednici i u donošenju odluka u domaćinstvima, što žene čini više ranjivim od muškaraca, kada se radi o utjecajima klimatskih promjena“ kao i da „u svojim tradicionalnim ulogama, žene imaju glavni utjecaj u upravljanju i nabavci prirodnih resursa u domaćinstvima i zajednicama i često su njihovi prihodi ugroženi kroz smanjenje osnovnih sredstava (energija, voda, poljoprivredni proizvodi, promjene u proizvodnji i utrživost). Nadalje, da je ženama ograničen pristup resursima i pravima, te da je nedovoljno učešća žena u donošenju odluka. Međutim, kada se govori o kućanstvima, istraživanja relevantnih organizacija pokazuju da su uglavnom žene te koje idu u nabavku i brinu se o higijeni, razvrstavanju i uklanjanju otpada. Izmjena sistema upravljanja otpadom mogla bi uticati i na razinu potrošnje kućanstva. Važno je da su oba spola zastupljena tokom dijaloga u lokalnoj zajednici i tokom praćenja i evaluacije provođenja mjera prilagodbe klimatskim promjenama (s pokazateljima koji su razvrstani po spolu gdje god je to moguće).“⁶²

Obaveze država koje proističu iz Okvirne konvencije o klimatskim promjenama (UNFCCC) i Pariškog sporazuma zemlje članice obavezale su se na ulaganje napora u cilju smanjivanja emisije stakleničkih gasova (prelazak na obnovljive izvore energije, povećanje energetske efikasnosti, smanjivanje i potpuna eliminacija fosilnih goriva), prilagodbu na klimatske promjene (unaprjeđenje poljoprivrede, šumarstva, adekvatno upravljanje rječnim slivovima, izrada planova za predviđanje poplava, razvoj ekonomskih aktivnosti koje su u skladu sa adaptivnim kapacitetima država, itd.), te izvještavanje o uložnim finansijskim sredstvima u svrhu unaprijeđena upravljanja klimatskim promjenama.

57 Bosna i Hercegovina je 2017. godine ratificirala Pariški sporazum koji već u svojoj preambuli uključuje pitanje ravnopravnosti spolova i odgovornosti, a potom i u dijelovima koji se donose na Adaptaciju i Izgradnju kapaciteta.

58 Bosna i Hercegovina je 2013. godine usvojila prvu Strategiju prilagodbe na klimatske promjene i niskoemisionog razvoja čiji strateški cilj je bio povećavanje otpornosti Bosne i Hercegovine na klimatsku varijabilnost i klimatske promjene, uz sprječavanje degradacije okoliša i postupno smanjenje emisije stakleničkih plinova; a 2019. godine započela je izradu Plana prilagođavanja na klimatske promjene u svrhu postizanja ciljeva navedenih u Pariškom sporazumu i Agendi za održivi razvoj do 2030. godine.

59 Strategija prilagodbe klimatskim promjenama i niskoemisionog razvoja Bosne i Hercegovine za razdoblje 2020. – 2030., Prosinac, 2020., Ministarstvom vanjske trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, Ministarstvom za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju Republike Srpske, Federalnim ministarstvom okoliša i turizma, Odjeljenjem za prostorno planiranje i imovinsko-pravne poslove Brčko Distrikta, str. 22

60 Ibid, str. 71

61 Ibid, str. 81 – 82

62 Ibid, str. 142.

Bosna i Hercegovina izradila je Četvrti nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine (u skladu sa Trećim dvogodišnjim izvještajem UNFCCC o emisiji gasova sa efektom staklene bašte) koji uključuje utvrđivanje prioriternih mjera za prilagođavanje klimatskim promjenama i smanjenje gasova sa efektom staklene bašte u sektorima: privreda i industrija, energija, saobraćaj, poljoprivreda, šumarstvo, upravljanje otpadom, upravljanje vodnim resursima, turizam, zdravstvo, obrazovanje, program održivog razvoja do 2030 – ciljevi održivog razvoja. U okviru projekta „Izrada Četvrtog nacionalnog izvještaja o klimatskim promjenama i Trećeg dvogodišnjeg izvještaja o emisiji stakleničkih plinova u Bosni i Hercegovini” izrađena je **Rodna studija** na osnovu koje buduće planiranje i donošenje mjera treba uzimati u obzir različite perspektive žena i muškaraca, njihove uloge, potrebe, prioritete, ranjivost i interese. Rodna studija koncentrira se na pet sektora: energetika, transport, poljoprivreda, zdravstvo i otpad, koji su obrađeni kroz prizmu njihove međusobne povezanosti sa klimatskim promjenama. U okviru Studije obrađena je povezanost ovih sektora sa klimatskim promjenama i rodom, te su date preporuke za efikasnije integriranje roda u svim sektorima. Neke od preporuka datih u studiji su sažeto prikazane u nastavku.⁶³

U sektorima **Energetika i Transport**, date su praktične preporuke:

- Na nivou domaćinstva: sprovesti studije za razvrstavanje podataka o aktivnostima potrošnje energije prema spolu i alokacija odgovarajućih troškova energije;
- Osmisliti rodno osjetljivije prijedloge kako bi se podstakla promjena stavova i ponašanja u sektoru transporta s ciljem smanjenja stakleničkih plinova.

U cilju boljeg razumijevanja različitog utjecaja klimatskih promjena na žene i muškarce u **Poljoprivrednom sektoru** i imajući u vidu da su žene odgovorne za veliki udio posla u ovom sektoru, postoji potreba da se prikupljeni podaci razvrstavaju po spolu, i to u pogledu:

- udjela domaćinstava na čijem su čelu žene, a koja se bave poljoprivrednom djelatnošću,
- klasifikacije vlasničke strukture prema spolu obradivog zemljišta, tj.
- procenta udjela žena/muškaraca koji obrađuju različite kategorije zemljišta.

S obzirom na činjenicu da klimatske promjene uzrokuju dodatne zdravstvene probleme, kao i da o zdravlju članova porodice brinu uglavnom žene trebalo bi na osnovu prikupljenih podataka:

- odrediti gdje je najveća ranjivost i izloženost poplavama i toplotnim valovima za oba spola;
- povezati podatke o zdravstvenim problemima (respiratorne bolesti, infekcije, itd.) sa utjecajem klimatskih promjena i obavezno ih razvrstati po spolnoj strukturi. Efikasnost sistema **upravljanja otpadom** mogla bi se poboljšati kroz bolju informiranost oba spola o prednostima sortiranja otpada, a date preporuke odnose se na:
  - Na nivou domaćinstva, sprovesti pilot studije kako bi se utvrdile informacije o strukturi otpada, metodama tretmana otpada, svijest o vezi između otpada i klimatskih promjena i znanje o materijalima koji se mogu reciklirati i ponovo koristiti.
  - Unutar sistema upravljanja otpadom, ugraditi rodno osjetljivu perspektivu koja bi olakšala proces prikupljanja otpada.
  - Iskoristiti ulogu žene u domaćinstvima, kao agenta promjene, i raditi na podizanju svijesti o otpadu i povezanosti sa klimatskim promjenama.

Važan korak u integraciji razmatranja ravnopravnosti spolova, društvene jednakopravnosti i siromaštva (eng. *GESEP - gender equality, social equity and poverty*) u politiku zaštite okoliša je uključivanje marginalizovanih zajednica i lica, počevši sa jačanjem njihove zastupljenosti u procesu donošenja važnih odluka. Na primjer, Pekinška platforma za akciju, inicijativa na međunarodnom nivou koja je usmjerena na jačanje prava žena, prati procent žena na visokom položaju po sektorima koji se bave klimatskim promjenama u ministarstvima

---

63 četvrti nacionalni izvještaj Bosne i Hercegovine u skladu sa Okvirnom konvencijom Ujedinjenih nacija o klimatskim promjenama, oktobar 2022., str. 203-205

država nadležnim za okoliš, saobraćaj i energiju. Druga mjera u ovom pogledu je jačanje učešća u procesima u vezi sa zaštitom okoliša (kao što su javne konsultacije u okviru strateških procjena utjecaja na okoliš) kako bi oni postali inkluzivniji i osigurali informacije za donošenje odluka. Pored toga, postoji nekoliko instrumenata politike koji mogu pomoći integrisanju perspektive GESEP-a u kreiranje politike okoliša u BiH. Jedan od mogućih pristupa je bolja iskorištenost institucionalnog mehanizma za ravnopravnost spolova. Institucije nadležne za okoliš mogu, na primjer, od Agencije za ravnopravnost spolova BiH, odnosno Gender centara u entitetima, tražiti mišljenje o usaglašenosti nacrtu zakona i drugih propisa, strategija, akcionih planova i programa u njihovoj nadležnosti sa principima ravnopravnosti spolova. Drugi važan instrument za integraciju perspektive GESEP-a u politiku okoliša je sagledavanje rodne perspektive u pripremi budžeta, što će omogućiti prepoznavanje različitog učinka raspodjele javnih prihoda i troškova na žene i muškarce. Sličan pristup se koristi i prilikom ocjene javnih rashoda u pogledu Roma/kinja. Uticaj okoliša i strateška procjena utjecaja na okoliš također se mogu koristiti prilikom utvrđivanja i rješavanja problema iz perspektive GESEP-a u vezi sa okolišem.⁶⁴

Druge moguće mjere koje se odnose na institucionalne kapacitete, kao što su edukacija državnih službenika iz sektora zdravlja, sigurnosti hrane, statistike, okoliša i drugih relevantnih institucija o pitanjima nejednakosti u pogledu okoliša, uključujući društvene i fiziološke faktore, kao i formalna i neformalna pravila i norme koje određuju izloženost, osjetljivost pojedinih grupa i raspoloživost instrumenata. Jačanje saradnje između javnih institucija u sektoru okoliša sa institucijama i organizacijama civilnog društva, koje se bave pitanjima ravnopravnosti spolova, smanjenja siromaštva, društvene inkluzije i ljudskih prava, moglo bi pomoći da se stekne bolji uvid kao i doprinijeti jačanju kapaciteta za rješavanje problema nejednakosti u pogledu okoliša na nivou kreiranja politika. S obzirom na različitu izloženost i osjetljivost na štete koje nastaju djelovanjem okolišnih faktora, također je korisno uključivanje perspektive GESEP-a u informativne kampanje i kampanje jačanja svijesti. Ciljane kampanje bi mogle doprinijeti da se izloženost najugroženijih grupa na hemikalije i buku smanji, a koje bi pojasnile opasnosti i implikacije na zdravlje, te istovremeno naglasile različite stepene izloženosti koje su uvjetovane rodnim, fiziološkim i društveno-kulturnim razlikama. Međutim, mjere informisanja i jačanja svijesti moraju ići dalje od samog prepoznavanja ovih razlika i njihovog porijekla. Na primjer, kampanjama o reciklaži treba osporavati društvene norme prema kojima je briga za okoliš karakteristična za žene, te time prvenstveno njihova odgovornost. Također, važno je unaprijediti praćenje, ocjenu i provođenje politike. U tom pravcu bi efektivna i jača saradnja između javnih institucija i stručnih organizacija mogla biti od pomoći u kreiranju i implementaciji politike.⁶⁵

2.3. Institucionalni okvir

Ustav Bosne i Hercegovine (1995) ne spominje pravo na zdrav okoliš/životnu sredinu, niti samim time predviđa njegovu izravnu ustavnopravnu zaštitu. Međutim, članom II/3.a Ustava BiH - Ljudska prava i osnovne slobode navedeno je Pravo na život koje u sebi sadrži i Pravo na zdrav okoliš/životnu sredinu. Odgovornost državnog nivoa vlasti vezuje se za definiranje općih principa, izradu politika i usklađivanje aktivnosti koje imaju međunarodnu dimenziju, te zaštitu ljudskih prava. Shodno Ustavom određenim nadležnostima, regulacija okoliša pretežno pripada nivou entitetskih vlasti, odnosno i drugim administrativnim jedinicama.

U pogledu institucionalnog okvira u BiH nadležnost za zaštitu životne sredine je podijeljena u skladu sa postojećim pravnim okvirom, u skladu sa ustavnom raspodjelom nadležnosti između zajedničkih institucija BiH i entiteta. Tako je **Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH** (MVTEO) nadležno za obavljanje poslova i zadataka iz nadležnosti BiH koji se odnose na definiranje politike, osnovnih principa, koordinaciju djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu u područjima poljoprivrede, energetike, zaštite okoliša, razvoja i korišćenja prirodnih resursa i turizma, čime su mu dodijeljene i određene nadležnosti nad zaštitom okoliša. Na ovaj način MVTEO ima koordinirajuću ulogu u sektoru okoliša, nadležno je za sprovođenje bilateralnih i multilateralnih sporazuma i ugovora, dok administrativne jedinice imaju nadležnosti u skladu sa svojim ustavima i statutom (RS i BD imaju isključivu nadležnost, dok je u Federaciji BiH nadležnost zaštite okoliša podijeljena sa njenih deset kantona).

64 https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Main-report_BOS_WEB.pdf, str. 18

65 Ibid

Uvažavajući ustavnu raspodjelu nadležnosti, u oba entiteta postoje ministarstva nadležna za okoliš:

- u FBiH: **Federalno ministarstvo okoliša i turizma** (FMOiT), uz resorna ministarstva na kantonalnim nivoima,
- u RS: **Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju** (MPUGE RS),

dok u BD djeluje **Odjeljenja za prostorno planiranje i imovinskopravne poslove**. Na nivou entiteta osnovani su i fondovi za zaštitu okoliša - **Fond za zaštitu okoliša FBiH** i **Fond za zaštitu životne sredine i energetska efikasnost Republike Srpske**.

U cilju unapređenja sistema koordinacije aktivnosti u sektoru okoliša, MVTEO BiH je od 2018. godine pokrenulo redovno održavanje sastanaka pomoćnika ministra. Ovi sastanci služe kao dobra osnova za dogovor između nadležnih institucija o ključnim pitanjima životne sredine, uključujući IPA programiranje. S obzirom da upravljanje okolišem na entitetskom nivou uključuje mnogo subjekata, entitetski zakoni o zaštiti okoliša FBiH i RS postavljaju osnovu za koordinaciju različitih subjekata na njihovim teritorijama, uključujući kantone i opštine u FBiH te opštine u RS. Vlada BD koordinira aktivnosti organa i institucija uključenih u planiranje i provođenje politike zaštite okoliša u BD. Međuentitetska saradnja je ojačana kroz **Međuentitetsko tijelo za okoliš** koje je osnovano 2006. godine. Tijelo je nadležno za koordinaciju svih pitanja u oblasti okoliša za koja je potreban usaglašen pristup entiteta, kao i u pitanjima koja su mu posebnim propisima stavljena u obavezu.

2.4. Pokazatelji ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša

Posljednja publikacija Agencije za statistiku BiH u oblasti okoliša „**Odabrani pokazatelji stanja okoliša**“⁶⁶ izdata je 2014. godine. Pokazatelji su izračunati na osnovu metodologije Evropske agencije za zaštitu okoliša EEA i UNECE metodologije „Smjernice za primjenu okolišnih pokazatelja u Istočnoj Evropi, Kavkazu i Centralnoj Aziji (EECCA). Prema EEA, Pokazatelji Pokretačke snage obuhvataju negativne ljudske aktivnosti na okoliš kao što je: putnički saobraćaj, transport robe, potrošnja energije. Pokazatelji Pritiska su direktna posljedica aktivnosti, odnosno emisija koje zagađuju okoliš. Pokazatelji Stanja ukazuju na postojeće stanje okoliša kao što je: globalna temperatura, potrošnja kiseonika u rijekama, nutrijenti u vodama, diverzitet vrsta itd. Pokazatelji Uticaja su direktna posljedica pritiska na okoliš i zdravlje ljudi. Pokazatelji Odgovora daju mjere, investicije, propise i sl. na promjene stanja okoliša. Saopštenja o različitim aspektima okoliša se objavljuju redovno, ali pokazatelji ne uključuju podatke razvrstane po spolu.

U **Izveštaju o stanju okoliša FBiH 2022.** daje se osvrt na sve aspekte neke okolišne tema u skladu sa općeprihvaćenom metodologijom: pokretača, pritiska, stanja, utjecaja i odgovora društva, uz listu indikatora. Glavni problemi u prikupljanju i vrednovanju korištenih podataka predstavljala je rascjepkanost podataka po različitim izvorima, izostanak sistematskog praćenja stanja okoliša, nepostojanje svih potrebnih podataka kao i njihova adekvatna dostupnost, obrada i interpretacija. Pokazatelji navedeni u Izveštaju ne uključuju rodnu dimenziju.

Izveštaj **Jačanje politike okoliša/životne sredine u BiH kroz integraciju perspektive ravnopravnosti spolova, društvene jednakosti i smanjenja siromaštva**,⁶⁷ utvrđuje da u BiH nisu dostupni podaci o stanju okoliša i općenito o zdravlju okoliša u BiH, po različitim izvorima. Nedostatak podataka o okolišnim nejednakostima ograničenost i rascjepkanost informacija o diferenciranoj ugroženosti, potrebama i sredstvima povezanim sa okolišnim izazovima utiče na veoma slabo poznavanje uticaja degradacije okoliša na različite grupe stanovništva, čime se ograničava sveobuhvatnost i efikasnost strategija. Bez podataka, problemi ostaju nevidljivi te se tako i ne rješavaju u okviru politike. Stoga je važno uspostaviti odgovarajuće mehanizme za procjenu i praćenje izloženosti različitih grupa prirodnim nesrećama i zagađenosti, njihove zavisnosti od ekosistemskih usluga, opsega i raspodjele energetske siromaštva, kao i pristupa i vlasništva nad prirodnim dobrima.⁶⁸

66 https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2014/ENV_00_2013_TB_1_BS.pdf

67 https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Main-report_BOS_WEB.pdf

68 Ibid, str. 17

2.5. Najbolje prakse

Evidentno je da različiti društveno-ekonomski faktori uz sveprisutne rizike klimatskih promjena i degradacije okoliša različito utiču i mnogo teže pogađaju specifične grupe stanovništva, što dodatno pogoršava postojeće nejednakosti. Razlike u dostupnosti sredstava, učešću u procesima planiranja i odlučivanja, te pristupu informacijama, neki su od razloga zbog kojih se neravnopravnost spolova i društvena nejednakost još više ispoljava. Zbog toga je sistemsko uključivanje rodne dimenzije u procese planiranja, donošenja odluka i provođenja programa i politika usmjerenih ka zaštiti od klimatskih promjena, očuvanju okoliša i postizanju održivosti neophodno.

Obavezu uključivanja principa ravnopravnosti spolova u oblasti zaštite okoliša naglašavaju i brojne međunarodne konvencije. Naprimjer, uspostavljanjem posebne tačke dnevnog reda u okviru Konvencije koja se bavi pitanjima roda i klimatskih promjena i uključivanjem sveobuhvatnog teksta u Pariški sporazum strane UNFCCC-a prepoznale su važnost ravnopravnog uključivanja žena i muškaraca u procese UNFCCC-a i u razvoj i implementaciju nacionalnih klimatskih politika koje su rodno odgovorne. Na sastanku COP 27, u novembru 2022. godine, usaglašen je i usvojen Nacrt odluke: Intermedialni pregled sprovođenja akcionog plana za ravnopravnost spolova.⁶⁹ Također, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju (BPfA) uključuje žene i okoliš kao jedno od 12 kritičnih područja za djelovanje te potiče vlade na prikupljanje podataka o utjecaju degradacije okoliša na žene, kao i da razvijaju rodno osjetljive baze podataka.

- BiH je donijela i zakonske propise i strateške dokumente, koji doprinose boljoj integraciji pitanja GESEP-a u čitavom spektru politika, kao što su Gender akcioni plan BiH za period 2018.-2022. i Politika u oblasti invalidnosti u BiH. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, na primjer, nalaže provođenje procjene utjecaja politika i zakona u izradi na ravnopravnost spolova. U više dokumenata politika o pitanjima GESEP-a kao što su Gender akcioni plan BiH, Strategija za unapređenje položaja žena u ruralnim područjima Republike Srpske (RS) i Strategija BiH za rješavanje problema Roma/kinja, naglašena je međusobna povezanost sa pitanjima okoliša.⁷⁰

U cilju postizanja sinergije u rješavanju problema u okolišu i društvene nejednakosti neophodna je integraciji razmatranja GESEP-a u politiku zaštite okoliša i obrnuto. U tom smislu identificirane su sljedeće dobre prakse koje mogu biti primijenjene u kontekstu BiH.

Tabela 3. Pregled pristupa politike integraciji razmatranja perspektive GESEP-a u kreiranju politike okoliša⁷¹

Oblast djelovanja	Primjeri načina integracije perspektiva GESEP-a u politiku okoliša
Prikupljanje podataka	Priprema odgovarajućih matrica i prikupljanje podataka o izloženosti različitih grupa opasnostima vezanim za okoliš i zagađenosti okoliša, o njihovoj zavisnosti od ekosistemskih usluga, o opsegu i raspodjeli energetske siromaštva i njihovom pristupu ekološkim dobrima i vlasništvu nad njima.
GESEP u planovima i strategijama institucija vlasti	Bolja integracija ciljeva, načela i mjera GESEP-a u strateške dokumente zaštite okoliša i obratno. Uvođenje koncepta okolišnih nejednakosti u oblasti djelovanja institucija, kao što su zdravstvo, urbanističko planiranje, stambeno zbrinjavanje.

69 https://unfccc.int/sites/default/files/resource/cp2022_L15E.pdf

70 https://esap.ba/wp-content/uploads/2022/04/GESEP_Main-report_BOS_WEB.pdf, str. 6

71 Ibid, str. 20

<p>Instrumenti za integraciju perspektiva GESEP-a u kreiranje politike</p>	<p>Angažman marginalizovanih zajednica i pripadnika/ca grupa u nepovoljnom položaju i njihovo uključivanje u procese odlučivanja.</p> <p>Bolja zastupljenost grupa u nepovoljnom položaju među najvažnijim akterima u procesu odlučivanja.</p> <p>Jačanje učešća u aktivnostima na zaštiti okoliša.</p> <p>Bolja iskorištenost institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova.</p> <p>Provedba rodno odgovornog budžetiranja i izrada budžeta uz uvažavanje potreba Roma/kinja.</p> <p>Uspostavljanje procedure redovnih procjena usmjerenih na identifikaciju učinaka na grupe u nepovoljnom položaju.</p> <p>Edukacija državnih službenika u institucijama nadležnim za zdravlje, sigurnost hrane, statistiku, okoliš, kao i sprovođenje edukacija o okolišnim nejednakostima i u drugim relevantnim institucijama, uključujući društvene i fiziološke faktore kao i formalna i neformalna pravila i norme koje određuju izloženost, osjetljivost i raspoloživost sredstava.</p> <p>Jačanje saradnje između javnih institucija nadležnih za okoliš i organizacija civilnog društva u oblasti ravnopravnosti spolova, smanjenja siromaštva, socijalne uključenosti i ljudskih prava.</p> <p>Integracija razmatranja perspektiva GESEP-a u informisanje i kampanje jačanja svijesti o okolišu.</p>
<p>Instrumenti za rješavanje distributivnih učinaka politike okoliša</p>	<p>Procjena distributivnih učinaka politike okoliša putem društveno-ekonomske procjene i efektivnih i inkluzivnih konsultacija sa zainteresiranim stranama.</p> <p>Izrada pomoćnih mjera na nivou politike usmjerenih na ublažavanje negativnih učinaka politike okoliša na grupe u nepovoljnom položaju.</p> <p>Osiguranje mogućnosti za marginalizovane grupe i grupe u nepovoljnom položaju da koriste prednosti rješenja u oblasti okoliša.</p>

3. Instrumentarij za kreiranje urodnjene politike

Ovaj instrumentarij osmišljen je kao praktična podrška kreatorima politika da primjene sve korake u ciklusu kreiranja politika koristeći alate za urođnjavanje tih politika kako bi one bile urodnjene, opredijeljene za ravnopravnost spolova, inkluzivne, a sve u kontekstu koji odgovara pojedinačnim administrativnim oblastima i nivoima, kao i bh. društvu u cjelini. Instrumentarij prati opšti pristup ciklusu kreiranja politika, koji podrazumijeva utvrđivanje i definiranje pitanja i prioriteta koje treba adresirati politikom u određenom sektoru, planiranje relevantnih intervencija i kreiranje programa te praćenje napretka i evaluaciju rezultata politike. Ovaj instrumentarij ima za cilj jačanje vještina kreatora politika za provođenje ovog postupka. Instrumentarij osigurava dodanu vrijednost u smislu alata za urođnjavanje javnih politika. Ipak, on se treba koristiti isključivo uz dosljednu primjenu propisa o programiranju razvoja u pojedinačnim administrativnim oblastima u BiH.⁷²

Urođnjene politike podrazumijevaju sistematsko razmatranje razlika između uslova, situacija i potreba žena i muškaraca u svim oblastima koje se adresiraju javnim politikama. To je postupak procjene implikacija za žene i muškarce u svakoj planiranoj akciji, uključujući zakonodavstvo, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima. Na ovaj način, kreatori politika mogu pitanja koja se odnose na žene i muškarce kao i njihova specifična iskustva razmatrati kao sastavne dijelove planiranja, implementacije, praćenja i evaluacije politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Kreiranje urođnjenih politika osigurava da planirane mjere i akcije donesu jednaku korist ženama i muškarcima. Konačni cilj urođnjenih politika je postizanje ravnopravnosti spolova. Propisi koji se odnose na procjenu uticaja propisa u BiH regulišu procjenjivanje uticaja propisa i u odnosu na ravnopravnost spolova, osiguranja socijalne uključenosti i zaštite posebnih skupina.

Instrumentarij objašnjava koji se alati za kreiranje urođnjenih politika mogu koristiti u različitim fazama procesa kreiranja politika i sadrži liste pitanja (kontrolni popis) na koja je potrebno odgovoriti radi pribavljanja i analize podataka potrebnih za analizu ravnopravnosti spolova i urođnjavanje politike. Predložene liste su koncipirane tako da pitanja mogu biti prilagođena posebnim sektorima i konkretnim područjima rada.

3.1. Koraci u ciklusu kreiranja politika

Koraci ciklusa kreiranja politika uključuju sljedeće:

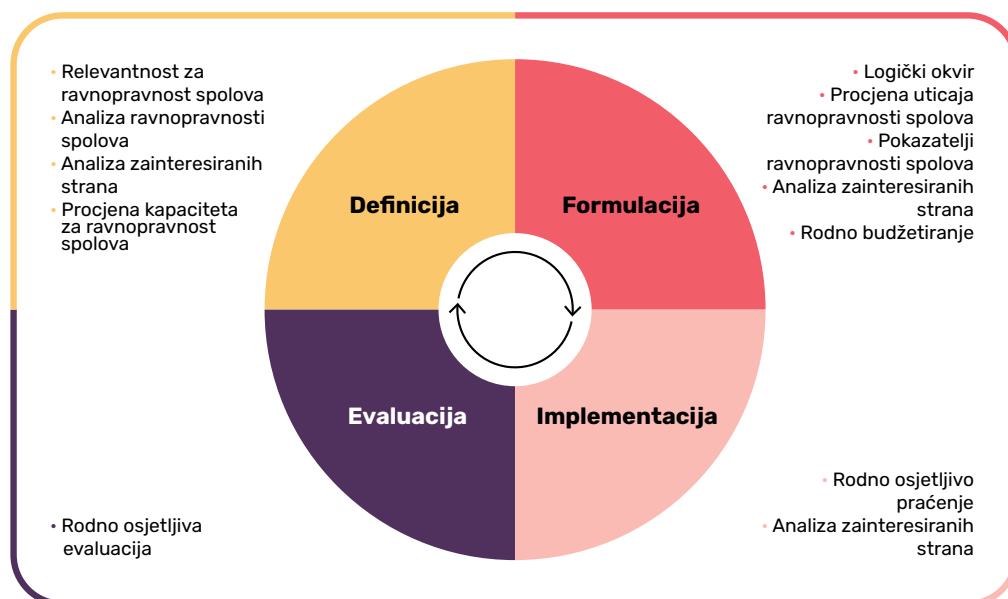
1. Faza **definiranja** opsega, uticaja i potreba, tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i analiziraju podaci za analizu ravnopravnosti spolova odnosno rodnu analizu i primjenjuju metode i alati za utvrđivanje potreba žena i muškaraca koje je potrebno adresirati politikom. Ova faza uključuje utvrđivanje stepena relevantnosti ravnopravnosti spolova odnosno ulaznih podataka za analizu ravnopravnosti spolova. U ovoj fazi ciklusa kreiranja urođnjenih politika, analiza zainteresiranih strana može pomoći da se identificiraju ključni partneri koji mogu predstavljati resurs u provedbi analize ravnopravnosti spolova.
2. Faza planiranja odnosno **formulacije** politike obuhvata korištenje nalaza analize ravnopravnosti spolova za planiranje urođnjenih mjera, te konsultacije sa zainteresiranim stranama da bi se na informiran način identificirali problemi, njihovi uzroci, te definirali ciljevi koje treba postići i odabrale relevantne strategije, u zadatom vremenskom okviru i opsegu politike. Rodna procjena uticaja bi trebala pomoći da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. U fazi formulacije politike također se definišu i indikatori za praćenje njene implementacije odnosno sastavnih mjera i aktivnosti. Rodno osjetljivi indikatori se obično oslanjaju na prethodno provedenu analizu ravnopravnosti spolova,

⁷² Npr. u Federaciji BiH to su: Zakon o razvojnom planiranju i upravljanju razvojem u Federaciji BiH, Uredba o izradi indeksa razvijenosti u Federaciji BiH, Uredba o trogodišnjem i godišnjem planiranju rada, monitoringu i izvještavanju u Federaciji BiH, Uredba o izradi strateških dokumenata u Federaciji BiH, Uredba o evaluaciji strateških dokumenata u Federaciji BiH.

utvrđeno početno stanje te identificirane izvore podataka. Definiranje indikatora može uticati i na reviziju inicijalno predviđenih aktivnosti i mjera u sklopu politike ili programa. Naime, ukoliko nije moguće odrediti odgovarajući indikator za praćenje aktivnosti i izvor podataka za taj indikator, to može upućivati i na neadekvatnost planiranih aktivnosti i mjera. Rodno budžetiranje je sastavni dio formulacije urođenih politika te se alati za rodno budžetiranje koriste za planiranje izvodljivih aktivnosti, kao i za planiranje izdvajanja sredstava za te aktivnosti u skladu sa informacijama o dostupnim budžetima i drugim izvorima finansiranja.

3. Faza akcije odnosno **implementacije** zahtijeva jasno identificiran institucionalni okvir i procjenu institucionalnih kapaciteta (ova procjena može dijelom biti zastupljena i u prvoj fazi definiranja problema i analize ravnopravnosti spolova. Uključivanje zainteresiranih strana će dovesti do iscrpnog mapiranja institucionalnih aktera odgovornih za implementaciju politike (ovo je značajnim dijelom urađeno i u prvoj fazi) te može dovesti do dodatnog mapiranja pojedinačnih zainteresiranih strana u skladu s potrebama specifičnih ciljeva. Jednako tako, uključivanje zainteresiranih strana će osigurati bolje rezultate praćenja i usko je povezano s jasno definiranim indikatorima i izvorima podataka iz prethodne faze ciklusa kreiranja politika.
4. **Evaluacija** politika u odnosu na ravnopravnost spolova će uključiti upotrebu alata iz drugih faza i specifičnu procjenu uticaja politike (aktivnosti).

Ilustracija 1. Prikaz ciklusa kreiranja i provedbe politika

Upute za provođenje procesa kreiranja urođenih politika koje slijede se mogu primijeniti na bilo koju politiku, odnosno na sve sektore djelovanja organa vlasti i njihovih partnera u odlučivanju. Ipak, koraci u procesu kreiranja politika i pitanja koja je potrebno analizirati su prilagođeni sektoru klime i okoliša, koji je predmet ovog Vodiča. Potrebno je imati u vidu specifičnosti sektora klime i okoliša, njegovu višedimenzionalnost, a naročito postojeći pravni i institucionalni okvir. Analiza ravnopravnosti spolova sektora klime i okoliša trebala bi ukazati na značaj urođavanja politika, naročito imajući u vidu različite implikacije koje klimatske promjene i degradacija okoliša mogu imati i imaju u odnosu na spolove. Upute za kreiranje urođene politike u sektoru klime i okoliša, koje slijede, imaju za cilj ukazati na kompleksnost ove problematike ali i potrebu njenog promatranja kroz prizmu ravnopravnosti spolova, a što je od značaja za postizanje sveukupnog društveno-ekonomskog razvoja.

Upute i aktivnosti koje slijede prvenstveno uključuju pitanja koja će pomoći u definiranju problema kojeg treba adresirati kreiranjem politike te relevantnosti ovog pitanja u sektoru klime i okoliša, uzimajući u obzir analizu

stanja ravnopravnosti spolova, analizu strana koje su zainteresirane za ovo pitanje, kao i analizu kapaciteta za osiguranje provođenja urođnjene politike.

3.2. Definicija

Faza definiranja opsega, uticaja i potreba je faza kreiranja urođnjene politike tokom koje se prikupljaju, procjenjuju i razmatraju podaci neophodni za analizu ravnopravnosti spolova odnosno utvrđivanje potreba žena i muškaraca i uticaja politike na njih, uz određivanje vremenskog okvira za provođenje politike kao i osnovnih elemenata intervencije. Ova faza uključuje utvrđivanje relevantnosti ravnopravnosti spolova ili ulaznih tačaka za analizu ravnopravnosti spolova. Analiza ravnopravnosti spolova može dovesti do identifikacije novih ulaznih tačaka jer će se uzeti u obzir specifični lokalni kontekst i potrebe kao i opšti i specifični ciljevi države. Analiza zainteresiranih strana će pomoći da se identificiraju glavni partneri koji mogu predstavljati resurs u provedbi analize ravnopravnosti spolova i provođenju urođnjene politike.

3.2.1. Relevantnost ravnopravnosti spolova

Svrha rasprave o relevantnosti ravnopravnosti spolova za određenu politiku je utvrđivanje nivoa relevantnosti analize ravnopravnosti spolova i kreiranja urođnjene politike, podrazumijevajući da gotovo nijedna politika nije rodno neutralna te da svaka politika treba biti procijenjena u smislu potencijalno manje ili više različitih implikacija na spolove. Također, svrha razmatranja relevantnosti ravnopravnosti spolova je da se identificiraju ključni ulazni parametri za određivanje obuhvata analize ravnopravnosti spolova. Tom prilikom, potrebno je ulazne parametre posmatrati široko, uzimajući u obzir i globalnu agendu, međunarodne standarde i zahtjeve EU, odnosno poveznice na makro nivou, kojima je potvrđuje relevantnost urođnjene politike. Identificiranje lokalnog konteksta i postojećeg stanja, na osnovu mjerodavnih kvantitativnih i kvalitativnih podataka i pokazatelja, je također ključna svrha utvrđivanja relevantnosti ravnopravnosti spolova u kreiranju politike.

AKTIVNOST: Slijedite ciklus kreiranja politike i odgovorite na pitanje navedeno u tabeli koristeći ulazne parametre koji su navedeni kao indikacija pitanja i podataka koje je potrebno uzeti pri razmatranju relevantnosti pojedinačnih pitanja u sektoru klime i okoliša. Analizirajte podatke kako biste formulisali nalaze i donijeli zaključke o relevantnosti ravnopravnosti spolova u kreiranju politike. Elaborirajte relevantnost u pismenoj formi i formulišite ulazne parametre za provođenje analize ravnopravnosti spolova koja će uslijediti nakon finalizacije ove faze u procesu kreiranja urođnjene politike.

Tabela 4. Instrument za procjenu relevantnosti ravnopravnosti spolova

Relevantnost ravnopravnosti spolova u politikama sektora klime i okoliša	
<p>Ulazni parametri za razmatranje urođjenih politika</p>	<p>Globalni ciljevi održivog razvoja: ravnopravnost spolova i sektor klime i okoliša. Na osnovu Globalnih ciljeva utvrditi međusobnu povezanost između rodne ravnopravnosti i održivosti okoliša te analizirati devet ciljeva Održivog razvoja (2,6,7,9,11,12 i 15) kroz rodno-okolišnu perspektivu.</p> <p>Međunarodni pravni akti i ratifikacija BiH: standardi ravnopravnosti spolova. Analizirati postojeći pravni okvir BiH kako bi se utvrdilo stanje i odredili budući ciljevi uključivanja ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša.</p> <p>BiH na putu ka članstvu u EU: sektor klime i okoliša i ravnopravnost spolova. Sačiniti analizu postojećeg stanja u pogledu transpozicije EU zakonodavstva.</p> <p>Zastupljenost po spolu u institucijama u sektoru klime i okoliša na svim administrativnim nivoima. Utvrditi ne/postojanje kvantitativnih i/ili kvalitativnih podataka u pogledu rodne zastupljenosti, te identificirati moguće razloge ili prepreke.</p>

	<p>Zastupljenost žena na pozicijama donositeljica odluka u sektoru klime i okoliša. Prikupiti pokazatelje (kvantitativne) te identificirati postojeće stanje i moguća unaprjeđenja u pogledu veće/manje zastupljenosti žena.</p> <p>Zastupljenost žena na pozicijama kreatorica politika u sektoru klime i okoliša. Prikupiti pokazatelje (kvantitativne) te identificirati postojeće stanje i moguća unaprjeđenja u pogledu veće/manje zastupljenosti žena.</p> <p>Izloženost rizicima klimatskih promjena i degradacije okoliša. Prikupiti kvantitativne pokazatelje te identificirati postojeće i moguće rizike klimatskih promjena i degradacije okoliša kojima su više izložene žene nego muškarsci.</p> <p>Informiranost i jačanje svijesti o izazovima klimatskih promjena i degradacije okoliša. Analizirati postojeće aktivnosti, provesti nove te sistemski pratiti realizaciju i efekte koje polučuju u kontekstu veće informiranosti i jačanja svijesti u pogledu potencijalnih rizika i izazova u sektoru klime i okoliša, a u odnosu na spol.</p>
<p>Koji su posebno relevantni aspekti za ravnopravnost spolova u sektoru klime i okoliša u vašoj zemlji / jurisdikciji / administrativnoj oblasti?</p>	

3.2.2. Analiza ravnopravnosti spolova

Analiza ravnopravnosti spolova obuhvata niz razmatranja koja su usmjerena na utvrđivanje razlika u uslovima, potrebama, zastupljenosti, pristupu resursima i razvoju, kontroli imovine, učešću u donošenju odluka žena i muškaraca u njihovim dodijeljenim rodnim ulogama, kao i neformalnih prepreka za postizanje ravnopravnosti spolova. Detaljna analiza ravnopravnosti spolova omogućava kreatorima politika uvid u situacije i trendove neravnopravnosti spolova u datoj oblasti politike ili sektoru te direktno doprinosi informiranom i na podacima zasnovanom donošenju odluka odnosno kreiranju politika. Analiza ravnopravnosti spolova identificira početno stanje i istražuje uzroke i posljedice rodnih razlika, pa samim tim postaje osnova i za praćenje provedbe politike i njenih efekata.

AKTIVNOST: Slijedite ciklus kreiranja politike i odgovorite na pitanja navedena u tabeli koja slijedi. Procijenite odgovore kako biste formulisali nalaze i donijeli zaključke o ravnopravnosti spolova u oblasti koja se nastoji adresirati kreiranjem politike imajući u vidu prethodno identificirane ulazne parametre u procjeni relevantnosti. U odgovorima na pitanje se možete fokusirati na posebno pitanje unutar sektora klime i okoliša Elaborirajte svaku pojedinačnu stavku tabele i na taj način utvrdite početno stanje u procesu kreiranja urodnjene politike.

Tabela 5. Instrument za analizu ravnopravnosti spolova

Analiza ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša	
Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su ključni zakoni (na svim administrativnim nivoima) koji uređuju sektor klime i okoliša? • Koje su ključne politike/strategije/akcioni planovi (na svim administrativnim nivoima) koji uređuju sektor klime i okoliša? • Da li su i koliko postojeći zakoni/politike/ strategije/akcioni planovi rodno neutralni ili urođnjeni? • Na koji način ovi zakoni/politike/strategije/akcioni planovi adresiraju pitanje učešća žena/muškaraca u sektoru klime i okoliša?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije (na različitim administrativnim nivoima) upravljaju sektorom klime i okoliša? • Koji zakoni i na koji način propisuju mandate institucija i da li mandati institucija obuhvataju postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova odnosno da li su urođnjeni? • Da li su i u kojoj mjeri u institucijama u sektoru klime i okoliša zastupljeni mehanizmi ravnopravnosti spolova? • Koji faktori utiču na veću/manju zastupljenost žena/muškaraca u institucijama u sektoru klime i okoliša?
Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama sektora	<ul style="list-style-type: none"> • Kakav je omjer zastupljenosti spolova u institucijama sektora klime i okoliša: podaci po instituciji? • Kakav je omjer zastupljenosti spolova na pozicijama odlučivanja u institucijama sektora klime i okoliša: podaci o odlučivanju i funkcijama?
Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u sektoru klime i okoliša	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je vlasnička struktura preduzeća u sektoru klime i okoliša: podaci po tipu preduzeća, klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne djelatnosti? • Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru klime i okoliša: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? • Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena? • Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?
Razlika u plati i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Postoji li i kakva je razlika (ako postoji) u platama između muškaraca i žena u institucijama u sektoru klime i okoliša? • Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju? • Koje su prepreke za veću zastupljenost žena u institucijama sektora klime i okoliša? • Koji faktori stimulišu veću zastupljenost žena/muškaraca u institucijama u sektoru klime i okoliša?
Upravljanje ljudskim resursima	<ul style="list-style-type: none"> • Da li se u institucijama u sektoru klime i okoliša politikom zapošljavanja poštuje princip ravnopravnosti spolova i nediskriminacije? • Da li se u institucijama u sektoru klime i okoliša analizira ravnopravnost spolova u kontekstu upravljanja kadrovskim kapacitetima radi postizanja rodnog balansa i osiguranja inkluzije? • Kako i koliko stručno usavršavanje i napredovanje u sektoru klime i okoliša odražava poštivanje principa ravnopravnosti spolova i nediskriminacije? • Koliko su zaposleni u institucijama u sektoru klime i okoliša svjesni značaja i potrebe za urođnjenim politikama? • U kojoj mjeri balans između poslovnog i privatnog života utječe ili može utjecati na rodno osvještene politike u institucijama sektora klime i okoliša? • Koje su predviđene mjere u slučaju uznemiravanja/seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu u institucijama sektora klime i okoliša?

<p>Neformalne prepreke za ravnopravnost spolova</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Da li postoje rodni stereotipi u institucijama i oblastima sektora klime i okoliša, i ako da koji su? • Da li postoje različita očekivanja od žena i muškaraca u sektoru klime i okoliša, i ako da koja su? • Da li je i kakva segregacija prisutna u sektoru klime i okoliša? • Da li postoji razlika u mogućnostima pristupa resursima (ekonomski, obrazovni/usavršavanje, tehnološki...) žena i muškaraca u sektoru klime i okoliša? • Da li postoje druge neformalne prepreke za učešće žena u aktivnostima stručnog usavršavanja ili drugim aktivnostima institucija sektora klime i okoliša?
<p>Raspoloživost podatka razvrstanih po spolu</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Da li se na nivou države ili drugim administrativnim nivoima prikupljaju podaci po spolu za sektor klime i okoliša ili za pojedinačne oblasti klime i okoliša (npr. vode, šume, energetika...)? Ako da, koji su podaci dostupni i za koje oblasti? • Da li se podaci redovno prikupljaju i analiziraju kako bi se bolje razumjela rodna pitanja i kreirale urodnjene politike?
<p>Učešće zainteresovanih strana</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Na koji način (na osnovu kojih parametara) se određuju zainteresirane strane u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? • Koje zainteresirane strane (vladin sektor, nevladin sektor, pojedinci) učestvuju u javnim konsultacijama u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? • Na koji način zainteresirane strane učestvuje u javnim konsultacijama u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? • Da li i u kojoj mjeri zainteresirane strane uzimaju u obzir rodnu perspektivu u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? • Koji su razlozi zbog kojih se pojedine zainteresirane strane ne uključuju u proces kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? • Koji su razlozi zbog kojih zainteresirane strane ne uzimaju u obzir rodnu perspektivu u proces kreiranja politika u sektoru klime i okoliša?
<p>Pristupačnost javnih usluga</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Da li politika/program/projekt jasno objašnjava svrhu usluge u sektoru klime i okoliša? • Kako proces pružanja usluga u sektoru klime i okoliša utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga u sektoru klime i okoliša?
<p>Uticao na ravnopravnost spolova</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi u sektoru klime i okoliša rješavaju ovom politikom/programom/projektom? • Kako će politika/program/projekt doprinijeti ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša? • Kako se politika/program/projekt odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša? • Kako će politika/program/projekt uticati na učešće žena i muškaraca u njihovoj pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će politika/program/projekt uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u sektoru klime i okoliša?

3.2.3. Analiza zainteresiranih strana

Analiza zainteresiranih strana ima svrhu utvrđivanja institucija, organizacija i pojedinaca koji su direktno ili indirektno uključeni u kreiranje, provođenje ili praćenje politike u sektoru, odnosno određenih oblasti ili pitanja u sektoru klime i okoliša. Kao što definira EIGE, „zainteresirana strana“ u ciklusu planiranja politike odnosi se na one koji provode javnu politiku ili na nju utiču, odnosno one koji su pod njenim uticajem ili od nje ostvaruju korist.

U prvoj fazi kreiranja politike, analiza zainteresiranih strana služi kao primarni alat za identifikaciju relevantnih i uticajnih aktera i skreće pažnju na to kako osigurati učešće zainteresiranih strana u procesu kreiranja politike. Posebno je potrebno analizirati zainteresirane strane koje imaju ulogu i informacije bitne za provođenje rodne analize i procjenjivanje uticaja politike na ravnopravnost spolova. Konsultacije se odnose na prikupljanje informacija, stavova i mišljenja zainteresiranih strana o pitanjima vezanim za ravnopravnost spolova s ciljem utvrđivanja opsega i sadržaja određene intervencije/problema, odluke, predložene politike ili analize problema.

Konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodnih pitanja imaju za cilj uključivanje perspektiva različitih grupa žena i muškaraca obuhvaćenih politikom kako bi se: (a) bolje definirala pitanja koja se razmatraju; (b) napravio izbor između različitih vrsta rješenja; i (c) postigao konsenzus. Na ovaj način konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodnih pitanja rezultiraju procesom donošenja bolje informiranih odluka, pravednijom raspodjelom resursa i poboljšanim pružanjem usluga.

Tabela 6. Instrument za analizu zainteresiranih strana

Zainteresiranestrane	Interes zainteresiranih strana	Mandat	Percepcija problema	Resursi
<p>Ko može biti zainteresiran za područje politike – pozitivno i kritički?</p> <p>Na koga utiče područje politike?</p> <p>Da li su utvrđene različite grupe ili pojedinci na koje utiče to područje?</p> <p>Čiji se glas ne čuje?</p> <p>Ko zastupa interese žena/muškaraca?</p> <p>Ko nije uključen u proces konsultacija iako su njihovi interesi uređeni politikom?</p>	<p>Procijenite sve zainteresirane strane i njihov predmet interesa u području politike.</p> <p>Koji su posebni interesi organizacija koje rade na pitanjima ravnopravnosti spolova?</p>	<p>Koji je mandat zainteresirane strane?</p> <p>Koji zakon ili politika formalno propisuju taj mandat?</p> <p>Odakle proizlazi mandat ako nije formalno utvrđen?</p> <p>Koje su funkcije zainteresirane strane?</p>	<p>Utvrdite kako je svaka grupa zainteresiranih strana shvatila zadata sektorska pitanja?</p> <p>Koje su specifične potrebe koje predstavlja zainteresirana strana?</p> <p>Koje su rodne uloge dodijeljene zainteresiranim stranama?</p>	<p>Koje resurse identificirana zainteresirana strana koristi da podrži politiku/aktivnost, odnosno da joj se suprotstavi?</p>
Navedite zainteresiranu stranu	Opišite specifične interese zainteresirane strane	Opišite mandat zainteresirane strane	Utvrdite potrebe i očekivanja zainteresiranih strana	Identificirajte resurse zainteresiranih strana

3.2.4. Procjena kapaciteta za ravnopravnost spolova

Procjena kapaciteta fokusira se na sisteme (mehanizme) ravnopravnosti spolova i institucionalne kapacitete za identifikaciju potreba za rodnom ravnopravnošću, formulaciju ciljeva i aktivnosti za ravnopravnost spolova i praćenje napretka. Institucionalni kapaciteti za ravnopravnost spolova se procjenjuju na osnovu nivoa organizacione transformacije i kapaciteta osoblja. **Organizaciona transformacija** obuhvata promjene osnovnih vrijednosti i uvjerenja u određenoj instituciji, te promjene pravila i propisa. Strateški cilj procesa je uključivanje ravnopravnosti spolova u redovna pravila, procedure i prakse institucije. Neformalna i nevidljiva pravila i propisi presudni su za razumijevanje organizacija i njihovog uticaja na žene i muškarce. Ključni elementi organizacione kulture su implicitni; vježbaju se u svakodnevnim navikama, pružaju zajednički pravac članovima organizacije i rezultat su učenja i interne koordinacije unutar organizacije. **Kapaciteti osoblja za ravnopravnost spolova** dio su politike ljudskih resursa u instituciji i kapaciteta osoblja za razumijevanje, učenje i primjenu urođenih politika.

Tabela 7. Instrument za procjenu kapaciteta za ravnopravnost spolova

Procjena kapaciteta za ravnopravnost spolova u sektoru klime i okoliša
<p>Organizaciona transformacija u institucijama sektora klime i okoliša:</p> <ul style="list-style-type: none">
• Koji su propisi o urođenim politikama, instrumenti politike i interna uputstva usvojeni kako bi se osiguralo uključivanje urođenih politika u sve institucije i u sve aspekte funkcioniranja ovog sektora?
• Da li je promocija ravnopravnosti spolova obuhvaćena opštim mandatom institucija?
• Ko obavlja funkciju u vezi s urođenim politikama unutar institucije?
• Resursi:<ul style="list-style-type: none">
◦ Koji su resursi izdvojeni za funkcije urođenih politika?
◦ Da li se resursi za urođene politike realno planiraju i raspodjeljuju?
◦ Da li dodjeljivanje novih zadataka osoblju za ravnopravnost spolova podrazumijeva više raspoloživog radnog vremena za tu svrhu?
• Vodstvo:<ul style="list-style-type: none">
◦ Da li osoblje na rukovodećim pozicijama u institucijama iskazuje svoju opredijeljenost za ravnopravnost spolova i primjenu urođenih politika, kako formalno tako i neformalno?
• Kultura:<ul style="list-style-type: none">
◦ Koje su implicitne uloge i očekivanja od žena i muškaraca u institucijama?
◦ Koji su neformalni odnosi moći unutar institucija?
<p>Kapacitet osoblja u institucijama sektora klime i okoliša:</p> <ul style="list-style-type: none">
• Koji su zahtjevi i mogućnosti u pogledu početne i kontinuirane edukacije i stručnog usavršavanja o ravnopravnosti spolova i urođenim politikama u institucijama?
• Koji su kapaciteti zaposlenih u institucijama da osiguraju kreiranje urođenih politika?
• Da li zaposleni obavljaju svoje zadatke i pridržavaju se propisa kako bi se efikasno provele urođene politike?
• Da li zaposleni raspolažu stručnim znanjima o rodnim pitanjima i metodološkim vještinama koje su im potrebne da ispune svoju odgovornost za provedbu urođenih politika?
• Koji su kriteriji za napredovanje u karijeri unutar institucija?

3.3. Planiranje i formulacija politika

Fazu planiranja (formulacije) obuhvata korištenje analize ravnopravnosti spolova i konsultacija sa zainteresiranim stranama da se definiraju problemi i njihovi uzroci, te utvrde relevantni ciljevi i odaberu relevantne strategije za dati vremenski okvir i opseg. Rodna procjena uticaja pomaže da se utvrdi hoće li predviđene mjere podržati ciljeve i potrebe ravnopravnosti spolova. Definiranje pokazatelja je usko povezano s rezultatima analize ravnopravnosti spolova i utvrđenim potrebama za podacima. Alati za rodno budžetiranje podržavaju detaljno planiranje aktivnosti i pružaju informacije o izvorima finansiranja.

3.3.1. Logički okvir

Pristup logičkog okvira koristi se formulaciju ciljeva koji se nastoje postići određenom politikom, programom te upravljanje provedbom koristeći relevantne pokazatelje koji se procjenjuju u odnosu na identificirano početno stanje. Rodno osjetljiv logički okvir podrazumijeva uključivanje pitanja ravnopravnosti spolova u identifikaciju problema i analizu uzroka i posljedica (na osnovu analize ravnopravnosti spolova), u formulaciju cilja kako bi se rodna perspektiva uključila u glavne ciljeve i tamo gdje je to relevantno definirale posebne mjere za žene i muškarce u sklopu aktivnosti. Posebne mjere su legitimni cilj za *de iure* ili *de facto* ciljeve ravnopravnosti. One se usredotočuju na posebne potrebe muškaraca ili žena u svrhu postizanja ravnopravnosti spolova, postavljaju jasan vremenski okvir za poduzimanje radnji i zahtijevaju periodičnu reviziju u pogledu postizanja glavnog cilja ravnopravnosti.

Tokom faze formuliranja politike mogu se primijeniti sljedeći postupci radi adresiranja pojedinačnih aspekata logičkog okvira:

- **Analiza problema:** Na osnovu analize ravnopravnosti spolova definiraju se ključni sektorski problemi i utvrđuje se kakve implikacije oni imaju na žene i muškarce. Stablo problema, jedan od alata u ciklusu upravljanja projektom, može se koristiti za sagledavanje različitih uzročno-posljedičnih veza istog problema za žene i muškarce. Analiza može dovesti do odvojenih stabala problema za žene i muškarce, što zahtijeva usvajanje posebnih mjera.
- **Objektivna analiza:** Ovo je procjena o tome šta je planirana i željena buduća situacija za žene i muškarce.
- **Analiza strategija:** Svijest o osnovnim rodnim ulogama i o moći jedan je od ključnih aspekata koje treba procijeniti prilikom definiranja odgovarajućih strategija za željeni ishod.

U nastavku se elaboriraju ključni elementi logičkog okvira za formulaciju politika.

Tabela 8. Instrument za analizu logičkog okvira u procesu formulacije politika

Uticaj (Opšti cilj)	<p>Šira, dugoročna promjena kojoj aktivnost doprinosi na <i>državnom, regionalnom ili sektorskom nivou, u političkom, socijalnom, ekonomskom i okolišnom globalnom kontekstu, a koja će proizaći iz intervencija svih relevantnih aktera i zainteresiranih strana.</i></p> <p>Unutar ovog elementa se razmatraju transformativni ciljevi i aspekti ravnopravnosti spolova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li je ravnopravnost spolova jedan od opštih ciljeva kojima politika/program/projekt želi doprinijeti? • Hoće li žene i muškarci (različitih starosnih i socioekonomskih grupa) imati jednaku korist od dugoročnih promjena? • Kako rodni odnosi na bilo koji način utiču na cilj politike/programa/projekta?⁷³
Ishod(i) Specifični cilj(evi)	<p><i>Glavni srednjoročni uticaj intervencije s naglaskom na institucionalne i bihevioralne promjene koje su rezultat intervencije</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li ishod jasno upućuje na žene i muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? • Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?

73 (EU obrazac), Logički okvir: Formulacija ciljeva i akcija ravnopravnosti spolova, juli 2019. godine, e3d_logframe_en.docx, Pitanja prilagođena po uzoru na Vodič za rodno osjetljive politike u projektnom ciklusu FAO, <http://www.fao.org/3/a-i6854e.pdf>

<p>*Ostali ishodi (*gdje je to relevantno)</p>	<p><i>Tamo gdje je relevantno, drugi kratkoročni uticaji intervencije s naglaskom na bihevioralne i institucionalne promjene koje proizlaze iz intervencije (npr. ovdje se mogu uvrstiti prelazni ishodi)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li ishod jasno upućuje na žene i na muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? • Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?
<p>Rezultati</p>	<p><i>Direktne/konkretno posljedice intervencija; rezultati bi, u principu, trebali korištenjem jasne numeracije biti povezani s odgovarajućim ishodima</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li rezultati odgovaraju na različite potrebe i prioritete žena i muškaraca, u skladu s nalazima analize ravnopravnosti spolova? • Da li rezultati osporavaju/ispravljaju postojeće rodne nejednakosti i diskriminatorne norme i prakse? • Da li raspodjela resursa uzima u obzir rodne uloge i odnose?

3.3.2. Procjena uticaja na ravnopravnost spolova

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova (evaluacija *ex ante*) vrši se nakon što su utvrđeni osnovni ciljevi i ishodi. Svrha procjene uticaja je utvrditi vjerovatnoću da određena aktivnost (zakoni, politike, programi) ima negativne posljedice na stanje ravnopravnosti žena i muškaraca. Centralno pitanje rodne procjene uticaja je: Da li zakon, politika ili program smanjuje, održava ili povećava rodne neravnopravnosti između žena i muškaraca?⁷⁴

Tabela 9. Instrument za procjenu uticaja politike na ravnopravnost spolova

Procjena uticaja na ravnopravnost spolova
<p>Utvrđite potencijalne efekte predložene politike na ravnopravnost spolova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju ovom intervencijom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti spolova? • Kako se intervencija odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti spolova u ovoj oblasti? • Kako će planirana intervencija doprinijeti promjeni postojećih rodni uloga i očekivanja? • Kako će planirana intervencija uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će intervencija uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provedbi i praćenju politike? • Kako će intervencija uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području date politike?

3.3.3. Pokazatelji ravnopravnosti spolova

Pokazatelji su mjerljivi podaci u uspješnosti odnosno faktori ili varijable koji omogućavaju mjerenje postizanja uspjeha ili pokazivanje promjena. Pokazatelji se koriste za potrebe praćenja i evaluacije politika, programa ili projekata i koriste se za procjenjivanje sljedećih aspekata logičkog okvira politike, programa ili projekta:

- Da li su aktivnosti i postupci provedeni kako je planirano?
- Da li je postignuta promjena ili napredak u svrhu ostvarenja sveobuhvatnije promjene, odnosno da li su postignuti ciljevi, ishodi ili druge vrste rezultata?
- Da li su ostvareni drugi, neočekivani uticaji, rezultati ili posljedice?⁷⁵

⁷⁴ Proces korak po korak dostupan na <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/toolkits/gender-impact-assessment/what-gender-impact-assessment>

⁷⁵ <https://www.oecd.org/derec/adb/tool-kit-gender-equality-results-indicators.pdf>.

Pokazatelji trebaju oslikavati ciljeve i očekivane rezultate politike, programa, projekta ili druge intervencije.

Pokazatelji ravnopravnosti spolova su mjere uspjeha koje zahtijevaju prikupljanje i analizu podataka razvrstanih po spolu o tome ko učestvuje i ima koristi od provođenja određenih intervencija. Pokazatelji ravnopravnosti spolova se mogu koristiti za mjerenje:

- Razlika u učešću, koristima, ishodima i uticajima za žene, muškarce, djevojčice i dječake
- Promjena u rodnom odnosima (pozitivnih ili negativnih) odnosno veće ili manje ravnopravnosti spolova
- Na koji način ove promjene utiču na razvojne ciljeve, naročito ekonomski rast, smanjenje siromaštva i održivi razvoj.

Naredna tabela elaborira načine definisanja pokazatelja ravnopravnosti spolova na različitim nivoima logičkog okvira.

Tabela 10. Instrument za definisanje pokazatelja ravnopravnosti spolova u logičkom okviru

Sažetak cilja i aktivnosti	Pokazatelji uspješnosti
Opšti cilj	Pokazatelji na nivou uticaja Navedite srednjoročni i dugoročni uticaj politike. Uključite ciljeve izvan ciljeva politike. Transformacija ravnopravnosti spolova – promjena kontrole i pristupa resursima, učešća u i načinu donošenja odluka i promjena društvenih rodni obrazaca mogu biti dio formulacije pokazatelja.
Specifični cilj	Pokazatelji nivoa ishoda Specifični ciljevi politike koji definiraju neposredni uticaj i promjene ponašanja korisnika ili unapređenje sistema. Potrebno je razmotriti nastanak promjene u učešću, koristima, ishodima i uticajima za muškarce i žene kao rezultat intervencija.
Rezultati	Pokazatelji rezultata Na ovom nivou pokazatelji određuju konkretne rezultate u odnosu na muškarce i žene pri čemu pomažu kvalitativni i kvantitativni podaci, npr. broj žena i muškaraca koji su uključeni i imaju koristi od intervencije ili nivo povećanja kapaciteta muškaraca i žena kao rezultate intervencija.

3.3.4. Analiza zainteresiranih strana

U fazi planiranja i formulacije politika analiza zainteresiranih strana pomaže u definiranju ključnih konsultativnih grupa, rizika i odluka o planiranju intervencija. Formalni zahtjevi za uključivanje utvrđenih zainteresiranih strana u konsultacije o kreiranju politika ne ograničavaju šire konsultacije s korisnicima, drugim stranama koje imaju određeni interes ili mogu biti podložne određenom uticaju politike u sklopu šireg učešća društvene zajednice. Koristite tabelu za analizu zainteresiranih strana navedenu u dijelu 3.2.3.

3.3.5. Rodno budžetiranje

Rodno budžetiranje je rodno zasnovana procjena budžeta koja uključuje rodnu perspektivu na svim nivoima budžetskog procesa i restrukturiranje prihoda i rashoda radi promocije ravnopravnosti spolova. Rodnom analizom budžeta utvrđuje se kako javna sredstva, kroz programe koji se finansiraju, utiču na položaj žena i muškaraca u društvu, odnosno ko su krajnji korisnici javnih prihoda. Pored toga, rodna analiza budžeta daje stvarnu sliku o prioritetima vlasti. Za potrebe kreiranja urođenih politika, potrebno je kao minimum analizirati:

- Ko donosi odluku o formiranju budžeta i koju ulogu imaju krajnji korisnici?

- Da li budžetske stavke oslikavaju namjeru vlasti da utiče na stanje ravnopravnosti spolova?
- U kojim budžetskim oblastima se manifestira budžetiranje radi ispunjavanja različitih potreba muškaraca i žena?
- Koliko sredstava je dodijeljeno za oblastima u kojima se može uticati na ravnopravnost spolova?
- Koje su potencijalne budžetske oblasti sa implikacijama na ravnopravnost spolova a koje je potrebno formirati različito prema potrebama žena i muškaraca?

Da bi se uvela efikasna primjena rodnog budžetiranja, trebale bi se ispuniti sljedeće pretpostavke:

- analiza budžeta i politika iz rodne perspektive,
- povezivanje rodnog budžetiranja sa opštim ciljevima ravnopravnosti spolova,
- restrukturiranje budžeta i izmjene politika,
- uključivanje rodni perspektiva kroz budžetski ciklus,
- praćenje i evaluacija rezultata,
- transparentnost budžetskog procesa,
- učešće u budžetskom procesu.⁷⁶

3.4. Implementacija

Implementacija odnosno provođenje urodnjene politike je ključni dio i ishod kreiranja ovakvih politika. Provođenjem politika, jednako kao i programa i projekata, treba aktivno upravljati jer kreirane politike bez dosljedne primjene nemaju željene efekte. Ovo podrazumijeva i praćenje izvršenja rodno odgovornog budžeta. Potrebno je redovno procjenjivati efekte politike radi njenog eventualnog i pravovremenog ažuriranja i mijenjanja, a na osnovu adekvatnih pokazatelja. Rodno osjetljivo praćenje je sistemski i objektivna procjena zakona, politike, programa, projekta ili druge intervencije. Dinamika praćenja i pokazatelji definirani u fazi formulacije ključne su referentne tačke za praćenje. Aspekti analize ravnopravnosti spolova mogu se primijeniti za praćenje rodni implikacija intervencija na način da se koriste kao podaci o početnom stanju odnosno kao podaci za praćenje promjene.

Način definisanja pokazatelja je elaboriran u dijelu 3.3.3. u prethodnom tekstu. Međutim, potrebno je dodatno naglasiti da definisanje pokazatelja treba da slijedi opšte kriterije za izradu pokazatelja uspješnosti (SMART kriteriji), odnosno da pokazatelji trebaju biti specifični, mjerljivi, mogu se atribuirati intervencijama, relevantni su i vremenski ograničeni. Pokazatelji mogu biti kvantitativne i kvalitativne prirode, a trebaju biti usmjereni ka ciljevima ravnopravnosti spolova. Definisanje pokazatelja uključuje i određivanje izvora verifikacije, kao i određivanje lica za prikupljanje podataka i praćenje. Ovi elementi čine standardne sastavne dijelove jednog Plana za praćenje (Monitoring plana). Podaci koji su potrebni za praćenje po pokazateljima trebaju se prikupljati redovno radi olakšavanja procesa praćenja i izvještavanja.

Urođnjeni pokazatelji, zavisno od toga na kojem nivou su definisani (cilja, ishoda, rezultata) mogu dati odgovore na sljedeća pitanja:

- Koje aktivnosti na provođenju politike poduzimaju zainteresirane strane (žene i muškarci)? Da li i žene i muškarci ravnopravno učestvuju? U čemu se ogledaju plaćeni i neplaćeni doprinosi žena i muškaraca u

⁷⁶ <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-budgeting#2>

provođenju politike?

- Koji su rezultati provođenja politike? Koje grupe ostvaruju korist od rezultata (podaci razvrstani prema spolu, starosnoj dobi, primanjima, prebivalištu u ruralnom/urbanom području ili prema drugim klasifikacijama relevantnim za primjenu i praćenje politike)?
- Da li jačanje kapaciteta kroz provođenje politike jača ravnopravnost spolova?
- Kako raspodjela i izvršenje budžeta odgovara na praktične i strateške rodne potrebe i interese žena odnosno muškaraca?

3.5. Evaluacija

Nijedna intervencija nije rodno neutralna niti bi ijedna politika trebala biti rodno neutralna. Svaka politika može uticati na postojeće rodne odnose i uloge. Stoga je svrha rodno osjetljive evaluacije ispitivanje ishoda, rezultata i aktivnosti za postizanje njihovih ciljeva ravnopravnosti spolova, rodne relevantnosti intervencija, uticaja i učinka intervencija na žene i muškarce, kao i procjena rodno povezanih promjena s protokom vremena. Evaluaciju je potrebno provoditi prema prethodno određenom vremenskom okviru sa ciljem identificiranja nivoa postizanja ciljeva ravnopravnosti spolova i korištenja ovih i informacija o eventualnim novim pitanjima za novi ciklus planiranja politika. Evaluacija se provodi prema utvrđenom metodološkom okviru, obično u skladu sa evaluacijskim pitanjima vezanim kriterije relevantnosti, koherentnosti, efektivnosti, efikasnosti, održivosti i uticaja.⁷⁷

---

77 Ovo su stanardni kriteriji OECD-DAC za evaluaciju programa i projekata.

4. Integriranje rodne perspektive u procesu IPA III programiranja za sektor klime i okoliša

4.1. Proces IPA III programiranja i ključni dokumenti

Instrument pretpristupne pomoći (IPA) je instrument kojim Evropska unija (EU) finansijski i tehnički podržava zemlje kandidatkinje i potencijalne zemlje kandidatkinje na njihovom putu ka članstvu u EU. IPA III obuhvata sedmogodišnji finansijski period 2021. – 2027. sa ukupnim sredstvima u iznosu od 14,2 milijardi eura predviđenih za zemlje korisnice (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo*, Sjeverna Makedonija, Srbija i Turska). Ova sredstva su namijenjena na podršku zemljama korisnicama u provođenju ključnih reformi u pravcu ispunjavanja kriterija za članstvo u EU, uključujući usklađivanje nacionalnih pravnih okvira sa pravnom stečevinom EU (EU *acquis*), a sa ciljem dostizanja vrijednosti i standarda EU u zemljama koje su u procesu pridruživanja EU.

Za razliku od prethodnih pretpristupnih alata (IPA I i IPA II), IPA III nema unaprijed definisan finansijski okvir za svaku od zemalja korisnica, već se alokacije pojedinačnim korisnicama utvrđuju u odnosu na osnovu procjene uspješnosti zemlje korisnice u provođenju sektorskih reformi na koje se obavezala kroz proces evropskih integracija. Pored ovog kriterija, iznos pomoći se prilagođava specifičnoj situaciji u svakoj zemlji i njenim kapacitetima, osiguravajući odgovarajući nivo podrške za svaku zemlju. Primjenom ovih principa, EU kroz IPA III instrument potiče „takmičarski duh“ među zemljama korisnicama i stimulira ih da efikasnije provode reforme, time što će uspješnije zemlje nagraditi većim iznosima finansijske pomoći u odnosu na manje uspješne korisnice. Kako bi ovaj pristup bio adekvatno elaboriran i shvaćen, neophodno je razmatrati ga u kontekstu IPA III programiranja i dokumenata koje pripremaju institucije EU, te domaće institucije u zemljama korisnicama IPA III.

U kontekstu uspostave pravnog okvira za IPA III, čije su korisnice zemlje Zapadnog Balkana i Turska, važno je navesti sljedeće dokumente EU:

- IPA III Uredba (usvojena 15.9.2021. godine, s retroaktivnom primjenom od 1.1.2021. godine) utvrđuje ciljeve IPA III, finansijski okvir, korelacije s drugim programima EU, strateški okvir, provedbena pravila i zemlje korisnice instrumenta;
- Dopunska Uredba Evropske komisije za IPA III (usvojena 1.10.2021., stupila na snagu 3.12.2021. godine) kojom se utvrđuju specifični ciljevi i tematski prioriteti za IPA III pomoć;
- IPA III Provedbena uredba Evropske komisije (usvojena 15.12.2021., stupila na snagu 16.12.2021. godine);
- Instrument za susjedstvo, razvoj i međunarodnu saradnju - Globalna Evropa - NDICI-GE⁷⁸ Uredba (usvojena 9.6.2021. godine, s retroaktivnom primjenom od 1.1.2021. godine), utvrđuje određene horizontalne odredbe, koje su primjenjive i na pomoć IPA III. Ova uredba naglašava važnost postizanja dosljednosti, koherentnosti, sinergije i komplementarnosti NDICI instrumenta sa svim područjima vanjskog djelovanja EU, uključujući IPA III instrument, kao i s drugim relevantnim politikama i programima EU.

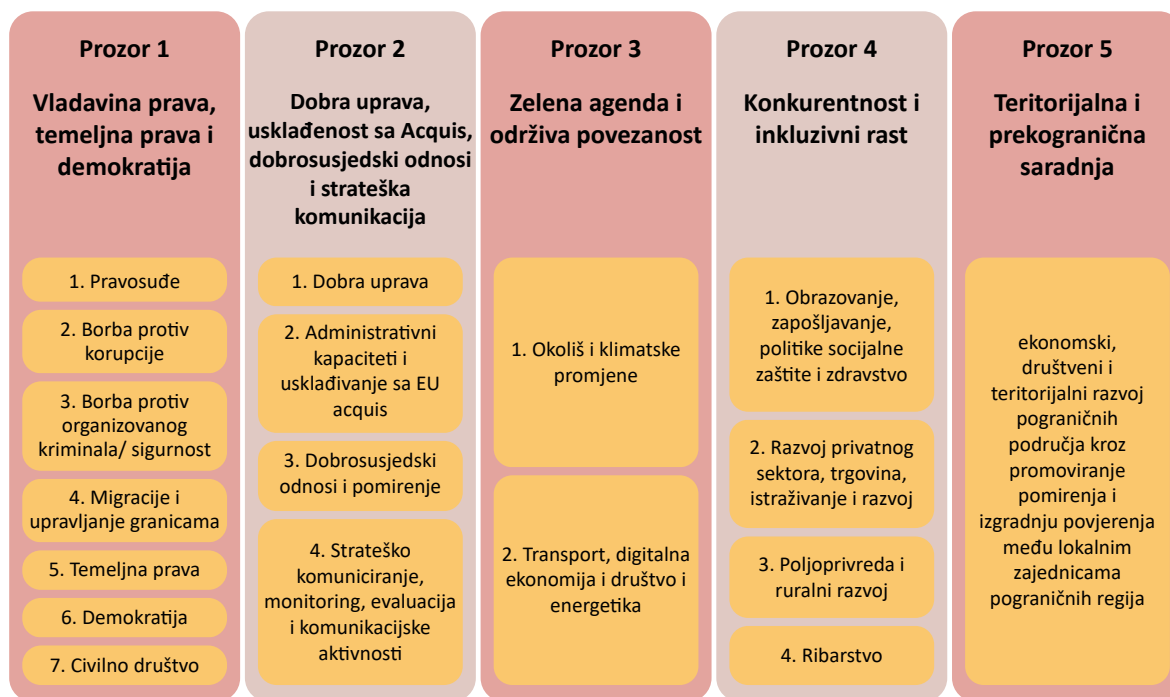
Važno je napomenuti da NDICI-GE Instrument vrijedan gotovo 80 milijardi eura uključuje tematske i komponente brzog reagiranja koje su značajne za zemlje kandidatkinje i potencijalne kandidatkinje za članstvo u EU.

* Korištenje ovog naziva ne prejudicira status i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

78 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021R0947&from=EN>

Na osnovu navedenih IPA III uredbi, Evropska komisija je pripremila IPA III Programski okvir (*Programming Framework* ili PF), kojim je uspostavljen strateški okvir za korištenje pomoći IPA III i čime je započet ciklus IPA III programiranja. Ovaj dokument se odnosi na cjelokupan vremenski okvir trajanja IPA III instrumenta (2021-2027. godina), te postavlja strateške prioritete koji se odnose na sve zemlje korisnice. Strateški prioriteti u IPA III su organizirani u tzv. **prozore** (*windows*) koji sadrže tematske prioritete.

Ilustracija 2. Tematska struktura IPA III instrumenta

Pored tematskih prozora i sadržanih tematskih prioriteta, IPA III uključuje i **horizontalne teme** koje se protežu kroz svih pet prozora: klimatske promjene, zaštita okoliša, ravnopravnost spolova, civilno društvo i reforma javne uprave (sa aspekta borbe protiv korupcije).

Klimatske promjene i zaštita okoliša – Zelena agenda za Zapadni Balkan predstavlja novu razvojnu strategiju za region, kojom se pravi iskorak od tradicionalnog ekonomskog modela prema modelu održive ekonomije, u skladu sa Evropskim zelenim planom. Ovakav pravac ekonomskog razvoja je utemeljen u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan, te ima za cilj da potakne dugoročni oporavak regije, kao i ekonomsku konvergenciju sa EU. Ovaj plan prate zelena i digitalna tranzicija.

Konkretno preporuke Zelene agende za Zapadni Balkan su: (1) uskladiti regiju sa EU 2050 ambicijom da Evropa postane ugljično neutralan kontinent, (2) osloboditi potencijal cirkularne ekonomije, (3) boriti se protiv zagađenja vazduha, vode i tla, (4) promovirati održive metode za proizvodnju hrane i (5) iskoristiti ogromne potencijale u oblasti turizma, fokusiranjem na zaštitu bio-raznolikosti i obnovu eko sistema. S tim u vezi, ključne oblasti iz Zelene agende za Zapadni Balkan se temelje upravo na ovim preporukama.

Ove teme su u najvećoj mjeri zastupljene u IPA III Prozoru 3 – Zelena agenda i održiva povezanost, međutim implementacija Zelene agende za Zapadni Balkan treba biti podržana i kroz ostale IPA III Prozore, odnosno planirane Akcije. Posmatrano na praktičnom primjeru, Akcija u okviru Prozora 2, tematskog prioriteta 1 – Dobra uprava, koja predviđa uspostavu sistema e-usluga za građane i građanke je povezana ne samo sa strateškim dokumentima iz domena dobrog upravljanja, već i sa primjenom Zelene agende za Zapadni Balkan. Jednako tako, Akcije u drugim prozorima mogu doprinijeti provedbi Zelene Agende.

Ravnopravnost spolova – ova horizontalna tema je definisana u instrumentima vanjskog djelovanja EU kroz krovnu NDICI-GE regulativu koja navodi da programi i akcije trebaju uključiti pitanje ravnopravnosti spolova, te da najmanje 85% novih akcija u okviru instrumenata treba tretirati pitanje ravnopravnosti spolova kao glavni ili značajan cilj. Ovaj cilj prati stratešku odrednicu Evropske unije za postizanje ravnopravnosti spolova

utvrđenu Gender akcionim planom (EU GAP) za ravnopravnost spolova i osnaženje žena u spoljnom djelovanju EU za period 2021.-2025. godine. Pored toga, definisano je da najmanje 5% vanjskih akcija EU treba imati ravnopravnost spolova, prava i osnaživanje djevojčica za glavni cilj. Evropska komisija je posvećena da 85% svih akcija vanjskog djelovanja do 2025. godine doprinese ciljevima ravnopravnosti spolova.

Obzirom na značaj koji Evropska komisija daje pitanjima ravnopravnosti spolova, ona trebaju biti integrisana u dizajn svake pojedinačne akcije kao horizontalno pitanje. Ravnopravnost spolova treba biti uzeta u obzir kod inicijalnog osmišljavanja akcija, kao i u procesu pripreme akcija u svim sektorima, te se o njoj treba voditi računa i u toku same implementacije, kao i kroz praćenje i izvještavanje.

Postupanje u skladu s ovim zahtjevom podrazumijeva izradu procjene uticaja u ranoj fazi osmišljavanja akcije, čime se već kroz fazu dizajna osigurava da se implementacijom akcije neće dodatno pogoršati već postojeća neravnopravnost⁷⁹. Nadalje, potrebno je identificirati i na odgovarajući način adresirati pitanja nejednakosti i nejednakog položaja različitih polova, te prilagoditi prilike u kontekstu implementacije akcije kako bi se smanjile nejednakosti i potakla jednakost. Ovaj proces se odvija kroz konsultacije u toku pripreme sektorskih akcionih dokumenata (AD-ova), u periodu koji prethodi ugovaranju (kroz pripremu neophodnih dokumenata za ugovaranje), kao i tokom implementacije projekata. Ono što je ključno je da pristup programiranju i implementaciji akcija integriše ciljeve vezane za postizanje ravnopravnosti spolova sa „tematskim“ ciljevima akcije, već od faze njihove identifikacije, kao i kroz cijeli životni ciklus akcije.

Osnovni IPA III prozor u kojem je zastupljena tema ravnopravnosti spolova je Prozor 1 (*Vladavina prava, temeljna prava i demokratija*) - Tematski prioritet 5 (*Temeljna prava*). No, ova tema treba biti zastupljena kao horizontalno pitanje u svim akcijama planiranim u okviru drugih prozora i tematskih prioriteta. Tačnije, u svim akcijama koje se bave ljudima ova tema može biti od značaja, npr. u Proзору 2 značajna je za oblast reforme javne uprave, a u Proзору 4 treba uzeti u obzir potrebe žena u oblastima zapošljavanja, obrazovanja i treninga, potrebe žena poduzetnica, te žena koje se bave poljoprivredom ili vode agrobiznise. Također, u Proзору 5 kod projekata prekogranične saradnje je, između ostalog, potrebno uzeti u obzir dnevne i sezonske migracije koje mogu različito uticati na muškarce i žene u smislu mogućnosti učešća u projektnim aktivnostima i sl.

Pored opisanih horizontalnih tema vezanih za klimatske promjene, zaštita okoliša i ravnopravnost spolova, prilikom osmišljavanja i planiranja IPA III akcija potrebno je voditi računa o učešću predstavnika civilnog društva u konsultativnim procesima u okviru IPA III programiranja, obzirom da je dijalog i saradnja između izvršne i zakonodavne vlasti i civilnog društva jedan je od političkih kriterija koje je neophodno ispuniti za punopravno članstvo u EU, što je apostrofirano i u strategiji proširenja EU na Zapadni Balkan. Pored toga što je dobro upravljanje jedan od „samostojećih“ prioriteta programskog okvira IPA III (Prozor 2 – tematski prioritet 1), aspekt borbe protiv korupcije predstavlja horizontalnu temu koju je neophodno integrisati u sve akcije koje su usmjerene na jačanje institucionalnog okvira.

IPA III programski okvir (PF) je jedinstveni dokument za sve zemlje korisnice IPA III kojim su definisani opšti ciljevi za sve IPA III prozore, te specifični ciljevi za svaki tematski prioritet. Ovo predstavlja promjenu u odnosu na pristup korišten u IPA I i IPA II strateškim dokumentima, koji su bili rađeni za svaku zemlju korisnicu IPA pojedinačno, i kada je iznos finansijske „koverte“ za svaku zemlju korisnicu bio unaprijed poznat. U programskom okviru IPA III, fokus je u potpunosti prebačen na prioritete koji su isti za sve zemlje korisnice.

Prethodno uvedeni pristup sektorskog programiranja u IPA II je dodatno unaprijeđen i fokusiran organiziranjem sektora, odnosno tematskih prioriteta u pet, odnosno četiri tematska prozora. Peti prozor je usmjeren na jačanje prekogranične saradnje, te obuhvata spektar tema i prioriteta oblasti koje su usmjerene na jačanje ove saradnje. Pored programa prekogranične saradnje između zemalja korisnica, zemlje korisnice IPA III mogu učestvovati u programima saradnje sa zemljama članicama EU, kao i drugim zemljama koje su obuhvaćene drugim programima EU, poput spomenutog Instrumenta NDICI GE, pri čemu se IPA III fondovi udružuju s fondovima iz drugih instrumenata kroz koje se realiziraju programi regionalne saradnje.

IPA III programski okvir za utvrđene ciljeve definiše i indikatore (pokazatelje) za mjerenje uspješnosti u postizanju postavljenih ciljeva. Dokument obuhvata i indikativni pregled raspodjele ukupnih sredstava prema IPA III prozorima za period 2021-2027. Najveći dio sredstava je indikativno namijenjen realizaciji akcija iz

---

79 eng. *Do No Harm* – princip „Ne nanosi štetu“

Prozora 3 (Zelena agenda i održiva povezanost) – 42%, zatim Prozora 4 (Konkurentnost i inkluzivni rast) – 22%. Alokacije za Prozor 1 (Vladavina prava, temeljna prava i demokratija) i 2 (Dobro upravljanje, usklađivanje sa EU *acquis*-em, dobri susjedski odnosi i strateška komunikacija) iznose oko 15%, odnosno 16%. Do 3% finansijske omotnice IPA III indikativno će se dodijeliti programima prekogranične saradnje između korisnika IPA III i država članica EU. Pored toga, dodjeljivanje sredstava u okviru Prozora 5 također će pokriti IPA-IPA prekograničnu saradnju i druge aspekte saradnje kroz Interreg⁸⁰-IPA.

Na osnovu navedenog, jasno je da niti jedna zemlja korisnica ne može sa sigurnošću računati na podršku iz IPA III, niti kalkulirati s tačnim iznosom finansijske podrške. Princip dodjele sredstava na osnovu uspješnosti, odnosno usklađenosti strateških prioriteta zemlje korisnice s predloženim akcijama usmjerenim na rješavanje prioritarnih pitanja unutar određene teme je osnovni kriterij za alokaciju i dodjelu IPA III sredstava.

U skladu s ovom metodologijom, svaka zemlja korisnica priprema **Strateški odgovor (Strategic Response – SR)**, kojim pokazuju na koji su način njihove politike i cjelodržavne sektorske strategije usklađene sa preporukama i zahtjevima iz procesa proširenja i na koji način one doprinose ciljevima iz IPA III programskog okvira. Pored toga, Strateški odgovor opisuje na koji način korisnica planira iskoristiti ponuđene prilike za finansiranje u različitim prozorima unutar IPA III programskog okvira.

Praktično, Strateški odgovor pored detaljnog pregleda svih strateških dokumenata relevantnih za svaki od prozora, kao i svaki od tematskih prioriteta, ali i strategija koje su relevantne za horizontalne (*cross-cutting*) teme za svaki od tematskih prioriteta. Ovim dokumentom se opisuje kako zemlja korisnica planira da koristi IPA III finansijsku pomoć za doprinos opštem i specifičnim ciljevima navedenim u IPA III programskom okviru.

Dokument sadrži listu planiranih akcija za finansiranje unutar svakog IPA prozora čime se predstavlja konkretan način na koji se planiraju koristiti IPA III sredstava. Obzirom da se radi o dokumentu koji se revidira na godišnjem nivou (tzv. rolling princip), on sadrži okvirne informacije o planiranim akcijama za naredne četiri programske godine. Tako su akcije predložene za naredne dvije godine (npr. IPA 2023 i IPA 2024) predstavljene kroz naslov i kratki sažetak, dok se za njih priprema i **akcioni fiš (Action fiche - AF)** koji sadrži logičku matricu, i koji je prilog strateškog odgovora. Akcije koje se predlažu za treću i četvrtu godinu (npr. IPA 2025 i IPA 2026) su predstavljene tek okvirno, kroz naziv planiranih akcija. Za ove akcije se AF se popunjava djelimično (bez logičke matrice).

Obzirom da je Strateški odgovor dokument koji se revidira na godišnjem nivou, akcije koje su okvirno opisane će vremenom i dostupnošću novih informacija biti dopunjene i ažurirane, a AF-ovi vezani za ove akcije će biti kompletirani.

Prijedlozi akcija se konkretnije razrađuju kroz aneks Strateškog odgovora, odnosno **Akcioni fiš (Action Fiche - AF)**. Akcioni fiš sadrži prikaz osnovnih podataka o akciji, uključujući radni naslov akcije, IPA III programsku godinu, prozor i tematski prioritet⁸¹, vezu sa specifičnim instrumentima procesa proširenja⁸², vezu sa regionalnim, globalnim i strategijama zemlje korisnice, koherentnost sa sektorskim pristupom, indikativni budžet akcije i okvirne informacije o modalitetima implementacije⁸³.

Pored navedenih informacija, za akcije čija je implementacija predviđena za dvije predstojeće programske godine, neophodno je popuniti matricu logičkog okvira (LFM) kojom se utvrđuje intervencijska logika akcije (opšti i specifični cilj akcije, te očekivani rezultati), te se definišu indikatori za mjerenje napretka u postizanju ciljeva, kao i vanjske pretpostavke koje se trebaju ostvariti kako bi došlo do ostvarenja planiranih ciljeva. Matrica logičkog okvira (LFM) predstavlja osnovu svake akcije i sadrži sve njene bitne elemente. Osim što je ključni dio akcionog fišea na osnovu kojeg se utvrđuje relevantnost predložene akcije, logička matrica je osnov za razmatranje kvaliteta i zrelosti akcije u narednoj fazi IPA III programiranja, odnosno nakon podnošenja Akcionih dokumenata (Action document – AD) Evropskoj komisiji.

80 Instrument Evropske unije za prekograničnu saradnju.

81 U skladu sa Programskim okvirom (PF) Evropske komisije za IPA III.

82 Npr. preporuke iz Paketa proširenja, Ekonomski i investicioni plan (EIP) za Zapadni Balkan, Zelena agenda, relevantni zaključci sastanaka komiteta i pod-komiteta u kontekstu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju; Strategija za zapadni Balkan i dr.

83 Npr. tehnička pomoć, podrška za infrastrukturne projekte, grantovi i dr.

Akcioni dokument (AD) sadrži podatke o svakoj akciji koja je prošla proces procjene relevantnosti na osnovu AF-a i koja je kao takva uvrštena u godišnji programski paket (Akcioni plan) zemlje korisnice IPA III. Izrada AD-a je u domenu odgovornosti relevantne institucije (najčešće ministarstva čiji resor pokriva konkretan sektor) kao sektorske koordinirajuće institucije (SKI), koja koordinira izradu dokumenta kroz inkluzivan proces konsultacija sa ključnim akterima u sektoru okupljenim u sektorskoj radnoj grupi (SRG).

Zrelost akcije se procjenjuje kroz dva osnovna aspekta – institucionalni aspekt i aspekt tehničke zrelosti. **Institucionalni aspekt** podrazumijeva procjenu kapaciteta institucije/a za apsorpciju rezultata predložene Akcije, što uključuje procjenu kapaciteta institucije/a za učešće u provedbi akcije. **Tehnička zrelost** Akcije podrazumijeva da svi prateći dokumenti neophodni za provođenje tenderske procedure trebaju biti pripremljeni u trenutku podnošenja AD-a, poput opisa poslova (ToR), tehničkih specifikacija, premjera radova i dr. Vrsta pratećih dokumenata zavisi od predviđenih modaliteta (npr. tehnička pomoć, nabavka opreme, radovi, grant i sl.) za implementaciju aktivnosti unutar Akcije.

Struktura AD-a je vrlo stroga u smislu šta koji dio dokumenta obrađuje, u kom obimu i koje vrste informacija moraju biti uključene u dokument. Prilikom pristupanja izradi AD-a, važno je voditi računa o cjelovitoj slici sektora, odnosno tematskog prioriteta čijem unapređenju akcija treba doprinijeti. To znači da je potrebno raspolagati pregledom svih regionalnih i domaćih strateških dokumenata relevantnih za konkretan sektor, statističkim i kvalitativnim podacima relevantnim za konkretan problem ili oblast koje se tretiraju akcijom, poput različitih analiza. Obzirom na zahtjev EU za integrisanje ciljeva usmjerenih na postizanje ravnopravnosti spolova u 85% akcija, navedene analize trebaju obuhvatiti i analizu ravnopravnosti spolova sektora ili oblasti u kojoj se akcija planira.

Praktično, za pripremu AD-a koji sadrži opis akcije, neophodan je cijeli niz podataka, analiza i dokumenata iz kojih će se crpiti ključni podaci i nalazi, koji će biti smješteni u odgovarajuće dijelove akcionog dokumenta, na način da odgovore na konkretne zahtjeve Evropske komisije u pogledu formulisanja akcija i konkretne smjernice za opis akcije unutar AD-a.

S tim u vezi, dijelovi AD-a koji se odnose na obrazloženje⁸⁴ akcije u kojima se obrađuje analiza ravnopravnosti spolova i drugih horizontalnih tema su:

Analiza konteksta – sadrži prikaz okruženja za predloženu Akciju, opis uslova unutar zemlje, opštu situaciju u sektoru, regionalni kontekst, i kontekst ravnopravnosti spolova. U ovom dijelu je važno uspostaviti jasnu poveznicu opisanog konteksta sa IPA III Programskim okvirom (PF), Strateškim odgovorom zemlje korisnice, kao i drugim dokumentima (Zelena agenda za Zapadni Balkan i Ekonomski investicioni plan - EIP).

Analiza problema – sadrži opis opravdanosti predložene akcije u odnosu na specifične probleme akcija nastoji riješiti, uključujući sažet opis konkretnih problema. Ovdje je potrebno prikazati ekonomske, društvene, okolišne i klimatske aspekte tih problema u mjeri u kojoj je to moguće. Potrebno je obratiti pažnju na analizu ravnopravnosti spolova kojom se identifikuju razlike između žena i muškaraca, u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjele moći u analiziranom kontekstu. Ovdje se također identifikuju ključne zainteresovane strane koje su najviše pogođene opisanim problemima, što obuhvata analizu njihove uloge, mandata i kapaciteta u kontekstu problema koji se nastoje riješiti Akcijom.

Naučene lekcije - iz relevantnih završenih ili tekućih akcija koje finansira EU ili drugi partneri, na osnovu kojih je predložena akcija osmišljena, uključujući naučene lekcije o ravnopravnosti spolova i drugim horizontalnim pitanjima.

Upravljanje javnim finansijama – u okviru analize sistema upravljanja javnim finansijama, važno je dati osvrt na urodjeno budžetiranje, kao i usklađenost okvira javnih finansija sa pitanjem klimatskih promjena.

Nadalje, u sljedećim dijelovima AD-a koji se odnose na opis akcije⁸⁵ potrebno je predstaviti način na koji će Akcija integrisati ciljeve vezane za unapređenje ravnopravnosti spolova i drugih horizontalnih tema:

---

84 Dio 2., „Rationale“ u okviru AD-a

85 Ibid.

Intervencijska logika – predstavlja vezu između ciljeva različitog nivoa (opšti, specifični i rezultati) i predloženih aktivnosti, uz uslov ispunjenosti i pretpostavki potrebnih za realizaciju akcije, odnosno postizanje ciljeva. Intervencijska logika može biti predstavljena kroz lanac ciljeva, ili na drugi način koji omogućava jasno logičko povezivanje rezultata nižeg nivoa sa postizanjem rezultata višeg nivoa. Intervencijska logika, kao i logička matrica koja će biti spomenuta u nastavku moraju sadržavati elemente urođnjavanja i integracije⁸⁶ ostalih horizontalnih tema.

Indikativne aktivnosti – aktivnosti usmjerene na unapređenje ravnopravnosti spolova, ili ublažavanje nejednakosti predstavljaju nezaobilazan dio Akcije ukoliko je ravnopravnost spolova utvrđena kao značajan ili osnovni cilj Akcije.

Uključivanje horizontalnih tema⁸⁷ - sadrži opis horizontalnih tema i načine na koje akcija utiče na njih. U ovoj konkretnoj sekciji AD-a obavezno se navode dalja bitna razmatranja oko sljedećih tema:

Zaštita okoliša, klimatske promjene i biodiverzitet – obrazložiti da li, i na koji način predložena akcija utiče na okoliš i koje mjere za smanjenje negativnog uticaja će biti preduzete. Potrebno je navesti naredne korake u vezi sa pripremom strateške okolišne procjene (SEA), analize uticaja na okoliš (EIA), te ocjene klimatskih rizika (CRA) ako je njihova izrada planirana i bitna za predloženu akciju. Potrebno je navesti i kako će rezultati ovih analiza biti uzeti u obzir kod dizajna i implementacije akcije.

Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena i djevojčica⁸⁸ - objasniti povezanost između otvorenih pitanja identificiranih u analizi problema vezano za pitanje ravnopravnosti spolova i načina kako ih ova akcija adresira. Potrebno je utvrditi da li je ravnopravnost spolova osnovni cilj akcije, značajan cilj akcije ili akcija uopšte ne tretira ovo pitanje. U slučaju da Akcija ne tretira ovo pitanje, neophodno je dati obrazloženje.

Pored navedenih dviju tema, mogu se dati i pojašnjenja vezano za teme ljudskih prava, osobe s invaliditetom, demokratiju, mir i otpornost, smanjenje rizika od prirodnih katastrofa i dr. U tom slučaju, potrebno je navesti kako akcija adresira pitanja od značaja za ljude koji pripadaju ranjivim i marginaliziranim grupama, kako promoviše otpornost, prevenciju konflikta i mir, nediskriminaciju po bilo kojoj osnovi i gdje je relevantno kako uključuje pitanje prevencije prirodnih katastrofa. Treba objasniti kako će ova pitanja biti integrisana u dizajn i implementaciju akcije.

Procjena rizika - treba obuhvatiti sve nenamjerne negativne posljedice kao što je negativan uticaj na određene grupe, produbljivanje nejednakosti, ometanje prava na sudjelovanje ili druge rizike za ljudska prava, u skladu s principom „ne nanosi štetu“. Svi identifikovani rizici trebaju biti kategorizirani⁸⁹ u skladu sa smjernicama EK za procjenu rizika, imati utvrđenu vjerovatnoću na skali od 1 do 5 (niska do vrlo visoka), stepen uticaja (1 do 5) i mjere ublažavanja, koje treba uvesti kako bi se pojava i efekti rizika sveli na najmanju moguću mjeru.

Matrica indikativnog logičkog okvira⁹⁰ - objedinjava tri nivoa ciljeva (opšti, specifični i rezultati), aktivnosti i pretpostavke koje su prethodno predstavljene u dijelu *Intervencijske logike* akcije zajedno sa indikatorima kojima se mjeri postizanje svih nivoa ciljeva na osnovu polazne i očekivane vrijednosti. U matrici će biti predstavljene aktivnosti koje imaju za cilj unaprijediti ravnopravnost spolova, odnosno umanjiti neravnopravnost. Pored toga, važan element za uključivanje ravnopravnosti spolova je uvođenje indikatora razvrstanih po spolu u logički okvir. Podaci koji se koriste za indikatore trebaju biti prethodno navedeni u analizi problema, te su zastupljeni u sekciji rizika i naučenih lekcija, kao i u intervencijskoj logici.

---

86 Eng. *mainstreaming*.

87 Dio 3.3., „Mainstreaming“.

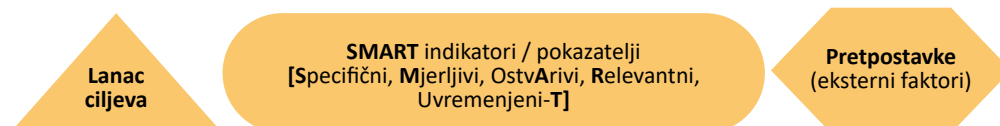
88 Analiza ravnopravnosti spolova za sektor klime i okoliša predstavljena je u drugom dijelu Vodiča, dok su praktični alati za njeno provođenje i metode urođnjavanja IPA III AD-ova prikazani u nastavku ovog dijela Vodiča.

89 Moguće kategorije: vanjsko okruženje; planiranje, procesi i sistemi; zakonitosti i regularnost; finansijska izloženost; globalni rizik

90 Dio 3.5. AD-a „*Indicative Logical Framework Matrix*“

Ilustracija 3. Prikaz formata logičkog okvira (iz AF/AD) i sadržaja njegovih kolona⁹¹

Rezultati	Lanac rezultata Glavni očekivani rezultati	Indikatori [min. 1 po rezultatu]	Polazna vrijednost (vrijednost i godina)	Ciljne vrijednosti (vrijednost i godina)	Izvori podataka	Pretpostavke
Opšti cilj (Impact) Uticaj		1 2	1 2	1 2	1 2	<i>Nije primjenjivo</i>
Specifični cilj 1 (Outcome 1) Ishod 1		1.1 1.2	1.1 1.2	1.1 1.2	1.1 1.2	
Specifični cilj 2 (Outcome 2) Ishod 2		2.1 2.2	2.1 2.2	2.1 2.2	2.1 2.2	
Rezultat 1 (vezan za specifični cilj 1)	1.1 (u prošlom vremenu)	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	
Rezultat 2 (vezan za specifični cilj 1)	1.2 (u prošlom vremenu)	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	
Rezultat 1 (vezan za specifični cilj 2)	2.1 (u prošlom vremenu)	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	
Rezultat 2 (vezan za specifični cilj 2)	2.2 (u prošlom vremenu)	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	

Indikatori (pokazatelji) – Pravni i programski okvir IPA III instrumenta obuhvataju niz indikatora u odnosu na koje se mjeri učinak akcija financiranih putem ovog instrumenta. U ovu svrhu uspostavljen je niz namjenskih kompozitnih, odnosno objedinjavajućih indikatora koje je potrebno koristiti za mjerenje postizanja specifičnih ciljeva akcija, odnosno doprinosa akcija opštim ciljevima. Pored toga, indikatori će, gdje je to relevantno i moguće, i gdje su podaci dostupni, biti raščlanjeni prema polu i starosti. U nastavku su navedeni indikatori uvedeni IPA III Regulativom, kao i indikatori relevantni za sektor zapošljavanja.

U nastavku je lista ključnih indikatora učinka (KPU) sadržana u aneksu IV IPA III Regulative. Ovi indikatori se koriste za mjerenje napretka i, prema potrebi, spremnosti korisnika IPA III instrumenta, te doprinosa Unije postizanju specifičnih ciljeva IPA III:

1. Kompozitni indikator (1) spremnosti zemalja kandidata i potencijalnih kandidata po političkim kriterijima (izvor: Evropska komisija).
2. Stav prema EU: Procenat stanovništva sa pozitivnim opštim stavom prema EU (izvor: Evropska komisija/ Delegacije EU).
3. Kompozitni indikator o usklađivanju s *acquis*-em Unije (izvor: Evropska komisija).
4. Kompozitni indikator o ekonomskim kriterijima (izvor: Evropska komisija).
5. Izdaci za socijalnu zaštitu kao % BDP-a (izvor: Eurostat) i stopa zaposlenosti osoba od 20 do 64 godine i promjene Gini koeficijenta korisnika tokom vremena (izvor: Eurostat).

91 Izvor: Propisani formati za IPA III akcioni fiš i akcioni dokument

6. Digitalne vještine (izvor: Eurostat).
7. „Lakoća poslovanja“ (izvor: Svjetska banka).
8. Energetski intenzitet mjeren u smislu primarne energije i BDP-a (izvor: Eurostat). Udio obnovljive energije u bruto finalnoj potrošnji energije % (izvor: Eurostat).
9. Izbjegnete emisije stakleničkih plinova (GHG) (tone CO₂-eq) uz podršku IPA III (izvor: Evropska komisija). Koncentracije PM₁₀ u odnosu na dnevnu graničnu vrijednost EU (50 µg/m³); (Izvor: Evropska agencija za životnu sredinu).
10. Područja morskih, kopnenih i slatkovodnih ekosistema pod a) zaštitom, b) održivim upravljanjem uz podršku IPA III.
11. Dobrosusjedski odnosi, kao što su broj uspostavljenih, formalizovanih i implementiranih prekograničnih partnerstava, % unutar-regionalne trgovine u BDP-u (Izvor podataka: Nacionalne statistike, Savjet za regionalnu saradnju), broj osoba koje prelaze granicu/dan, i broj teretnih vozila za prevoz robe koja svakodnevno prelaze granicu (Izvor: Transportna opservatorija).

Pored navedenih indikatora, IPA III Strateški okvir (SF) daje indikatore na nivou tematskih prozora, odnosno tematskih prioriteta. Strateškim okvirom se definiše da se radi o pokazateljima uticaja i konteksta, a varijacije vrijednosti indikatora se ne moraju nužno samo i direktno pripisati IPA podršci. U skladu s ovom karakterizacijom, ovi indikatori su prikladni za korištenje u logičkom okviru primarno na nivou opštih ciljeva, ili gdje je to prikladno, na nivou specifičnih ciljeva.

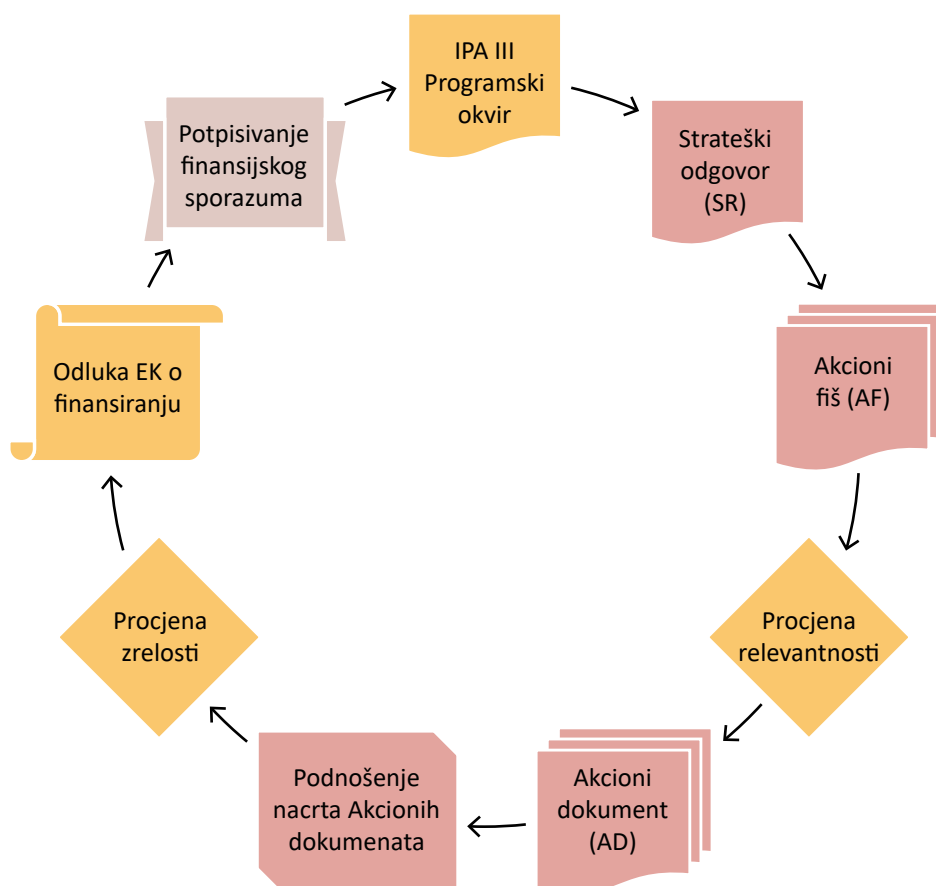
Napomena: numeracija indikatora korištena u nastavku se poklapa s numeracijom definisanom IPA III Strateškim okvirom, posebno uzimajući u obzir činjenicu da se određeni indikatori izračunavaju kombinovanjem vrijednosti drugih indikatora uvedenih ovim dokumentom. Polazne i očekivane vrijednosti indikatora su date objedinjeno za zemlje korisnice sa Zapadnog Balkana.

Sektor okoliša i klimatskih promjena se nalazi unutar IPA III Prozora 3 - Zelena agenda i održiva povezanost, kao tematski prioritet 1 - Okoliš i klimatske promjene. Za ovaj prozor ne postoji generalni indikator, već su oni definisani na nivou tematskog prioriteta. Za tematski prioritet 1, Strateški okvir prenosi deveti indikator IPA III Regulative.

Tematski prioritet 1: okoliš i klimatske promjene

18. Emisije stakleničkih gasova (izvor: Evropska agencija za okoliš)
 Početna vrijednost (2020): Zapadni Balkan (0) i Turska (0)
 Ključna etapa (2023): Zapadni Balkan (105% od konačnih rezultata za 2020) i Turska (105% od konačnih rezultata za 2020)
 Cilj (2027): Zapadni Balkan (112,5% od konačnih rezultata za 2020) i Turska (112,5% od konačnih rezultata za 2020)

Ilustracija 4. Prikaz toka IPA III programiranja i nastanka ključnih dokumenata

4.2. Alati za urodnavanje

Urodnavanje (eng. *gender mainstreaming*⁹²) podrazumijeva ugradnju prioriteta i potreba žena i muškaraca u sve zakone, strategije, planove, programe i akcije društva, radi postizanja jednakosti i ravnopravnosti spolova, uzimajući u obzir, na nivou planiranja, posljedice koje će ove akcije imati na žene i muškarce. Urodnavanje, odnosno *gender mainstreaming*, kao termin je uveden u upotrebu donošenjem Pekinške deklaracije i platforme za akciju, na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama (UN, 1995). Mnoge zemlje su sporazumno usvojile urodnavanje kao važnu globalnu strategiju za postizanje ravnopravnosti spolova. U tu svrhu, potrebno je da se pitanja ravnopravnosti spolova shvate kao međusobno uvažavanje, podrška i saradnja svih žena i muškaraca na dobrobit cijelog društva.

Prema stanovištu Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE), uvođenje ravnopravnosti spolova prihvaćeno je na međunarodnom planu kao strategija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova. Uključuje integraciju rodne perspektive u pripremi, dizajnu, implementaciji, praćenju i evaluaciji politika, regulatornih mjera, programa i projekata, s ciljem promovisanja ravnopravnosti žena i muškaraca i borbe protiv

92 Termin *gender mainstreaming* na jezicima naroda u Bosni i Hercegovini prevodi se različito. Za potrebe ovog vodiča koristiće se termin urodnavanje. Indeks pojmova (rječnik) iz oblasti ravnopravnosti spolova na jezicima i pismima naroda Bosne i Hercegovine dostupan je na zvaničnoj internet stranici Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE) na sledećim linkovima: <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=bs>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=hr>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=sr-Cyrl-BA>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=sr>

diskriminacije⁹³. Drugim riječima, urođnjavanje predstavlja uvođenje rodne perspektive u sadržaj različitih politika, kao i rješavanje pitanja zastupljenosti žena i muškaraca u posmatranoj oblasti politike.

U kontekstu ovog vodiča, urođnjavanje predstavlja uvođenje rodne perspektive u proces IPA III programiranja, tačnije u predložene akcije koje se finansiraju iz ovog instrumenta, a usmjerene su na ispunjavanje uslova i kriterija za članstvo zemlje korisnice u EU. Urođnjavanje akcionih dokumenata u procesu IPA III programiranja je obrađeno u prethodnom dijelu Vodiča, a u naredno dijelu su predstavljeni alati za urođnjavanje koji se mogu koristiti odvojeno ili se mogu kombinovati kako bi se oblikovali različiti programi, u smislu ciljeva, pristupa i dimenzija.

Alati koji se koriste za urođnjavanje su:

1. **Statistički podaci razvrstani prema spolu** (eng. *gender disaggregated data*) koji podrazumijevaju prikupljanje podataka i njihovo razvrstavanje po spolu sa svrhom omogućavanja socioekonomske analize ravnopravnosti spolova po različitim oblastima. Zakon o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine propisuje obavezu nadležnih institucija za vođenje i prikupljanje statističkih podataka razvrstanih prema spolu. Ovi podaci čine osnovu za izradu analize ravnopravnosti spolova, što je osnovni preduslov za poduzimanje koraka prema postizanju ravnopravnosti spolova. U velikom broju sektora postoje statistički podaci koji su prikupljeni i analizirani od strane zvaničnih statističkih institucija, ali i podaci prikupljeni i analizirani od strane nezavisnih istraživača ili organizacija civilnog društva. Ovi podaci su veoma značajan element u provođenju analize ravnopravnosti spolova i pripreme IPA III programskih dokumenata, naročito AD-ova.

2. **Analiza ravnopravnosti spolova** (eng. *gender analysis*) je jedan od važnijih alata za urođnjavanje kojom se identifikuju razlike između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjele moći u konkretnom kontekstu.⁹⁴

3. **Kontrolni popis za projekte i programe** (eng. *checklist*) je alat u kome je sadržan popis pitanja na koja se treba odgovoriti kako bi se provela analiza ravnopravnosti spolova. Služi kao regulator postupka, te osigurava kvalitet provođenja analize ravnopravnosti spolova.

4. **Procjena uticaja u odnosu na pol** (eng. *gender impact assessment*) predstavlja ispitivanje politika, programa, propisa, planova i aktivnosti u svrhu utvrđivanja njihovog uticaja na muškarce i žene, a sa ciljem eliminisanja diskriminatornih efekata i promovisanja ravnopravnosti spolova. Cilj svake procjene uticaja je analiza potencijalnih efekata novih planova ili programa/politika, prije nego što budu primijenjeni. Procjena uticaja najčešće se vrši u pet koraka (Verloo, Roggenband, 2012): 1) Detaljan opis trenutnog stanja prije provođenja programa; 2) Projekcija razvoja situacije bez provođenja programa; 3) Detaljna analiza sadržaja samog programa, predviđenih ciljeva i mjera; 4) Opis potencijalnih efekata i 5) Uspostavljanje veze između eventualnih negativnih i procijenjenih pozitivnih efekata.

5. **Rodno odgovoran budžet** (eng. *gender responsive budget*) je alat za urođnjavanje kojim se rodna dimenzija ugrađuje u cijeli proces budžetiranja. Predstavlja sistemsko uvođenje principa jednakosti i ravnopravnosti spolova u proces planiranja, izvršenja i kontrole budžeta, sa svrhom efikasnije i pravednije raspodjele sredstava. Ovo podrazumijeva identifikovanje i uvažavanje potreba različitih grupa muškaraca i žena, što je standard za ravnopravnost spolova na međunarodnom, nacionalnom i institucionalnom nivou.

Kako je ranije navedeno, promovisanje ravnopravnosti spolova jeste prioritet svih IPA III akcija. Stoga je urođnjavanje obavezan segment u izradi svakog programa/projekta koji će se finansirati iz IPA III fonda namijenjenog zemljama koje su u procesu pridruživanja EU. Akcioni dokument⁹⁵ koji se izrađuje kao projektni prijedlog sadrži obavezan dio urođnjavanja, koji je opisan u prethodnom dijelu Vodiča⁹⁶.

93 Više informacija dostupno na: <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>

94 Drugi dio Vodiča sadrži analizu ravnopravnosti spolova sektora klime i okoliša.

95 Ključni dokument IPA III programiranja koji sadrži opšte informacije o akciji, jasno utvrđene ciljeve i očekivane rezultate, budžet i provedbene modalitete akcije. Obavezno sadrži i segment koji se odnosi na urođnjavanje.

96 Dio 4.1. Proces IPA III programiranja i ključni dokumenti

Šta je analiza ravnopravnosti spolova?

Analiza ravnopravnosti spolova (eng. *gender analysis*) je jedan od važnijih alata kojom se identifikuju razlike između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjele moći i resursa u konkretnom kontekstu. Jedan od ciljeva analize ravnopravnosti spolova je da se često zanemarene rodne razlike učine vidljivim. Uz pomoć analize ravnopravnosti spolova kreatori i kreatorke politika razumiju neravnopravnosti spolova u određenoj situaciji ili sektoru, jer pored toga što opisuje trenutno stanje rodni razlika, istražuje i njihove uzroke i posljedice (EIGE, 2020.).

Analiza ravnopravnosti spolova integrisana je u Zakon o ravnopravnosti spolova BiH⁹⁷, kojim se u članu 24. propisuje obaveza svih organa vlasti na državnom i entitetskom nivou, kantonalnih i organa jedinica lokalne samouprave, pravnih subjekata sa javnim ovlaštenjima, pravnih lica u većinskom vlasništvu države, da su u okviru svojih nadležnosti dužni provoditi analizu ravnopravnosti spolova.

Svrha analize ravnopravnosti spolova je identifikovanje i razrješavanje rodni nejednakosti kroz:

- priznavanje razlika između žena i muškaraca, na osnovu nejednake raspodjele resursa, mogućnosti, ograničenja i moći;
- osiguravanje da se različite potrebe žena i muškaraca jasno identifikuju i adresiraju u svim fazama ciklusa akcije/programa/projekta (planiranje i dizajn akcije/programa/projekta, implementacija, monitoring i evaluacija);
- prepoznavanje da politike, programi i projekti mogu imati različite efekte na žene i muškarce;
- traženje i artikulisanje gledišta žena i muškaraca i njihov kritički doprinos u razvoju politika, programa i projekata;
- promovisanje učešća i angažovanja žena u društvenom, političkom i ekonomskom životu;
- promovisanje bolje informisanih, urođjenih i efikasni intervencija.

Analiza ravnopravnosti spolova pruža informacije o različitim ulogama žena i muškaraca na različitim nivoima u politikama, programima i projektima; njihov odgovarajući pristup i kontrolu nad resursima, te materijalne i nematerijalne koristi društva; njihove rodno specifične potrebe, prioritete i odgovornosti.

Analiza ravnopravnosti spolova se odvija kroz sljedeće korake:

Prikupljanje podataka

Prikupljanje podataka koji su razvrstani prema spolu primarno od zvaničnih statističkih institucija i drugih izvora. Ovaj korak podrazumijeva prikupljanje statističkih podataka koji se obrađuju od strane zvaničnih statističkih institucija (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Federalni zavod za statistiku Federacije BiH i Republički zavod za statistiku Republike Srpske). Pored ovih podataka, prikupljaju se i podaci iz ranijih istraživanja vezanih za predmet analize ravnopravnosti spolova, kao i podaci koji se odnose na evidencije relevantnih institucija⁹⁸, te podaci iz ekspertskih izvještaja i drugi relevantni podaci. Dužna pažnja se treba posvetiti pravnom, društvenom i ekonomskom kontekstu, kao i specijalističkim izvještajima koji se odnose na određene ciljne grupe.

Otkrivanje rodni razlika i uzroka neravnopravnosti spolova. Na osnovu analize prikupljenih podataka otkrivaju se razlike između muškaraca i žena i uzroci neravnopravnosti spolova. Prilikom otkrivanja rodni nejednakosti pažnja se treba obratiti na učešće žena/muškaraca, dostupnost resursa, norme i društvene vrijednosti koje se odnose na muškarce/žene i njihova prava. U ovom koraku potrebno je identifikovati i posljedice i efekte neravnopravnosti spolova. Ukoliko se ovaj korak preskoči stvara se rizik da akcija/program/projekt ima direktan

⁹⁷ https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_H.pdf

⁹⁸ U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH (član 22.), sve javne institucije imaju obavezu prikupljanja podataka razvrstanih po spolu.

ili indirektan diskriminatorni efekat.

Zaključivanje kao osnov za donošenje akcije/programa/projekata. U ovom koraku se definišu mjere u programu/projektu koje će doprinijeti rješavanju uočenih neravnopravnosti spolova.

Za provođenje analize ravnopravnosti spolova preporučuje se korištenje *Kontrolnog popisa za provođenje analize ravnopravnosti spolova (Checklist)* koja je za potrebe ovog vodiča prilagođena za sektor sigurnosti. Kontrolni popis je alat za urođnjavanje koji se može koristiti samostalno, ali i u procesu provođenja analize ravnopravnosti spolova.

Opšti Kontrolni popis za provođenje analize ravnopravnosti spolova (Checklist)

U kontekstu IPA III programiranja, analiza ravnopravnosti spolova je postupak procjene implikacija svake planirane akcije za žene i muškarce, uključujući zakonodavstvo, politike, programe ili projekte, u svim oblastima i na svim nivoima. Na ovaj način, problemi i specifična iskustva žena i muškaraca se uključuju u planiranje, implementaciju, praćenje i evaluaciju IPA III akcija u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Na ovaj način će se osigurati da planirane aktivnosti donesu jednaku korist i muškarcima i ženama, čiji je krajnji cilj postizanje ravnopravnosti spolova. Primjer Kontrolnog popisa pitanja (*Checklist*) kao i upute za njegovo korištenje se nalazi u dijelu 4.3. ovog vodiča.

Pomoćna lista pitanja za urođnjavanje IPA III akcija

Pomoćna lista pitanja za urođnjavanje može se koristiti prilikom pripreme svakog akcionog dokumenta. Kreirana je kako bi se osiguralo urođnjavanje posebno u segmentima programiranja koji se odnose na opšte i specifične ciljeve, kao i rezultate koji se žele postići akcijama. Primjer pomoćne liste se nalazi u dijelu 3.3.1. ovog vodiča.

4.3. Provođenje analize ravnopravnosti spolova za potrebe programiranja IPA III u sektoru klime i okoliša

Za provođenje analize ravnopravnosti spolova za sektor klime i okoliša korisno je pratiti Kontrolni popis koji je elaboriran u dijelu 3.2.2. *Analiza ravnopravnosti spolova za sektor klime i okoliša*. Kontrolni popis kreiran za sektor klime i okoliša može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate analize ravnopravnosti spolova tokom IPA programiranja za sektor klime i okoliša. U odnosu na oblast za koju se provodi analiza ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša, potrebno je odgovoriti na sva relevantna pitanja za specifično područje akcije. Rezultate analize ravnopravnosti spolova treba inkorporirati u akcioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima akcionog dokumenta gdje je to moguće, a ne samo u njegovom dijelu koji se specifično odnosi na urođnjavanje.

Tabela 11. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Zakoni i politike

Zakoni i politike	<ol style="list-style-type: none"> 1. Koji su ključni zakoni (na svim administrativnim nivoima) koji uređuju sektor klime i okoliša? 2. Koje su ključne politike/strategije/akcioni planovi (na svim administrativnim nivoima) koji uređuju sektor klime i okoliša? 3. Da li su i koliko postojeći zakoni/politike/ strategije/akcioni planovi rodno neutralni ili urođnjeni? 4. Na koji način ovi zakoni/politike/strategije/akcioni planovi adresiraju pitanje učešća žena/muškaraca u sektoru klime i okoliša?
--------------------------	--

Upute	<ol style="list-style-type: none"> 1. Napraviti iscrpan spisak svih zakona, na svim administrativnim nivoima, koji uređuju sektor klime i okoliša ili posebnih oblasti unutar ovog sektora (npr. upravljanje šumama, upravljanje otpadom, vode, ili dr.). Ukratko opisati predmet zakona. 2. Sačiniti iscrpan spisak svih politika/strategija/akcionih planova, na svim administrativnim nivoima, uređuju sektor klime i okoliša ili posebnih oblasti unutar ovog sektora (npr. upravljanje šumama, upravljanje otpadom, vode, ili dr.). Identificirati ciljeve ovih dokumenata. 3. Analizirati da li odredbe/elementi zakona/politika/strategija/akcionih planova na poseban način tretiraju muškarce i žene. Utvrditi da li se ravnopravnost spolova tretira kao horizontalno pitanje ili su rodne implikacije uzete u obzir u svim ili samo određenim elementima zakona/politika/strategija/akcionih planova (posebne urodnjene intervencije). 4. Identificirati i opisati na koji način zakoni/politike/strategije/akcioni planovi adresiraju pitanje učešća žena/muškaraca u sektoru klime i okoliša te da li su i na koji način propisane kvote ili drugi mehanizmi za osiguranje ravnopravnog učešća kako u kreiranju tako i implementaciji i praćenju zakona/politika/strategija/akcionih planova?
--------------	--

Tabela 12. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Institucionalni okvir

Institucije	<ol style="list-style-type: none"> 1. Koje institucije (na različitim administrativnim nivoima) upravljaju sektorom klime i okoliša? 2. Koji zakoni i na koji način propisuju mandate institucija i da li mandati institucija obuhvataju postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova odnosno da li su urodnjeni? 3. Da li su i u kojoj mjeri u institucijama u sektoru klime i okoliša zastupljeni mehanizmi ravnopravnosti spolova? 4. Koji faktori utiču na veću/manju zastupljenost žena/muškaraca u institucijama u sektoru klime i okoliša?
Upute	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identificirati sve institucije, na svim administrativnim nivoima, koje upravljaju sektorom klime i okoliša ili su nadležne za rješavanje posebnih pitanja u ovom sektoru . 2. Analizirati zakone koji propisuju mandate prethodno identificiranih institucija te utvrditi da li ovi mandati obuhvataju postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova odnosno da li su urodnjeni. 3. Utvrditi da li identificirane institucije imaju posebno određena tijela ili lica zadužena za praćenje pitanja ravnopravnosti spolova i interne akte koji propisuju integrisanje rodne perspektive u djelovanje i ispunjavanje mandata institucija. Opisati postojeće mehanizme, npr. gender kontakt tačke, koordinatori za provođenje Gender akcionog plana, koordinacioni odbori za ravnopravnost spolova i sl. Također opisati posebne interne akte, ako su usvojeni u institucijama, koji propisuju postupke integrisanja rodne perspektive u djelovanje institucije. 4. Sagledati specifičnosti institucija u sektoru klime i okoliša te ukatko opisati da li se radi o institucijama u kojima tradicionalno rade muškarci ili žene odnosno da si postoji rodna segregacija u ovom sektoru. Ova analiza daje uvod u sljedeći dio analize ravnopravnosti spolova koji se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca.

Tabela 13. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama

Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama sektora	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kakav je omjer zastupljenosti spolova u institucijama sektora klime i okoliša: podaci po instituciji? 2. Kakav je omjer zastupljenosti spolova na pozicijama odlučivanja u institucijama sektora klime i okoliša: podaci o odlučivanju i funkcijama?
Upute	<ol style="list-style-type: none"> 1. Istražiti i predstaviti brojčane podatke o učešću muškaraca/žena kao zaposlenih u institucijama sektora klime i okoliša (svih ili samo odabranih prema određenom pitanju iz oblasti klime i okoliša). Ovaj pregled može da obuhvati stanje u ministarstvima, fondovima i drugim institucijama. Obratiti pažnju u analizi na pozicije na kojima se nalaze muškarci i žene. 2. Istražiti i predstaviti brojčane podatke o učešću muškaraca/žena na rukovodećim pozicijama (na svim nivoima rukovođenja), kao i učešće u delegacijama prilikom međunarodnih događaja i posjeta.

Tabela 14. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima

Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u sektoru klime i okoliša	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kakva je vlasnička struktura preduzeća u sektoru klime i okoliša: podaci po tipu preduzeća, klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne djelatnosti? 2. Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru klime i okoliša: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? 3. Koje su tendencije poslovne saradnje i uspješnosti preduzeća i drugih oblika djelatnosti u kontekstu učešća muškaraca/žena? 4. Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?
Upute	<ol style="list-style-type: none"> 1. Istražiti i dati pregled broja preduzeća i rodno razvrstane podatke o vlasničkoj strukturi po tipu preduzeća, klasteru, samozaposlenosti, drugim oblicima samostalne djelatnosti uz navođenje izvora podataka. 2. Istražiti i dati pregled zastupljenosti muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru klime i okoliša: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru uz navođenje izvora podataka. 3. Identificirati izvore podataka i utvrditi tendencije poslovne saradnje i uspješnost preduzeća i drugih oblika djelatnosti u vlasništvu muškaraca/žena ili kojih najvećim dijelom zapošljavanju muškarce/žene. 4. Osigurati i predstaviti podatke o zastupljenosti muškaraca/žena u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.

Tabela 15. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Razlika u plati i profesionalna segregacija

<p>Razlika u plati i profesionalna segregacija</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Postoji li i kakva je razlika (ako postoji) u platama između muškaraca i žena u institucijama u sektoru klime i okoliša? 2. Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju? 3. Koje su prepreke za veću zastupljenost žena u institucijama sektora klime i okoliša? 4. Koji faktori stimulišu veću zastupljenost žena/muškaraca u institucijama u sektoru klime i okoliša?
<p>Upute</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utvrditi da li postoje rodni jaz u platama muškaraca i žena na istim pozicijama u institucijama sektora klime i okoliša. Utvrditi da li propisi omogućavaju rodni jaz u platama ili je ovaj jaz identificiran u praksi. 2. Navedite koji su pravni lijekovi mogući za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju, ukoliko postoje. 3. Identificirajte prepreke za veću zastupljenost žena u institucijama sektora klime i okoliša. Može se raditi o rodnim stereotipima, uslovima za zapošljavanje, nedostatku afirmativnih mjera i dr. 4. Identificirati faktore i dobre prakse koje stimulišu veću zastupljenost žena/muškaraca u institucijama sektora klime i okoliša. Ovo npr. mogu biti fleksibilnije radno vrijeme, veća promocija i jačanje svijesti o važnosti uključivanja žena u pitanja klime i okoliša i dr.

Tabela 16. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Upravljanje ljudskim resursima

<p>Upravljanje ljudskim resursima</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Da li se u institucijama u sektoru klime i okoliša politikom zapošljavanja poštuje princip ravnopravnosti spolova i nediskriminacije? 2. Da li se u institucijama u sektoru klime i okoliša analizira ravnopravnost spolova u kontekstu upravljanja kadrovskim kapacitetima radi postizanja rodnog balansa i osiguranja inkluzije? 3. Kako i koliko stručno usavršavanje i napredovanje u sektoru klime i okoliša odražava poštovanje principa ravnopravnosti spolova i nediskriminacije? 4. Koliko su zaposleni u institucijama sektora klime i okoliša svjesni značaja i potrebe za urođenim politikama? 5. U kojoj mjeri balans između poslovnog i privatnog života utječe ili može utjecati na urođene politike u institucijama sektora klime i okoliša? 6. Koje su predviđene mjere u slučaju uznemiravanja/seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu u institucijama sektora klime i okoliša?
<p>Upute</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identificirati i opisati da li muškarci i žene imaju jednak pristup zapošljavanju u institucijama sektora klime i okoliša te da li postoje eventualne afirmativne akcije za zapošljavanje žena i koje su (npr. prednost kod zapošljavanju u „zelenim“ poslovima i dr.). 2. Utvrditi da li se u institucijama sektora klime i okoliša prate statistički podaci o učešću muškaraca i žena i na kojim pozicijama te aktivno vrši usklađivanje sa odredbama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH radi osiguranja adekvatnog nivoa ravnopravnosti spolova. 3. Utvrditi da li muškarci i žene, na pozicijama na kojima se nalaze kao zaposleni u institucijama sektora klime i okoliša, imaju jednak pristup stručnom usavršavanju. Opisati u kojem stručnom usavršavanju učestvuju zaposleni te koliko je žena i muškaraca učestvovalo i po kojim temama. Također utvrditi da li su uslovi za napredovanje u službi jednaki za muškarce i žene te koje su eventualne prepreke za napredovanje (npr. obaveza ocjene za prethodne tri godine rada i kako to utiče na žene koje eventualno nisu ocijenjene radi korištenja porodiljnog odsustva).

	<p>4. Utvrditi da li su zaposleni u institucijama sektora klime i okoliša pohađali edukaciju o integrisanju ravnopravnosti spolova u kreiranje politika i djelovanje institucije te drugim aspektima ravnopravnosti spolova. Napraviti pregled učešća u ovim edukacijama i donijeti zaključke o nivou educiranosti zaposlenih muškaraca i žena kao i efektima edukacije o ravnopravnosti spolova na osnovu politika i postupanja institucije sektora klime i okoliša i eventualne promjene poimanja rodni uloga.</p> <p>5. Utvrditi uslove za korištenje trudničkog i porodiljnog odnosno roditeljskog odsustva te da li oni i kako utiču na odvijanje profesionalnog života u institucijama sektora klime i okoliša. Utvrditi u kojoj mjeri muškarci koriste roditeljsko odsustvo. Analizirati na koji način radno vrijeme zaposlenih u institucijama u sektoru klime i okoliša utiču na privatni život muškaraca i žena.</p> <p>6. Utvrditi da li institucije u sektoru klime i okoliša imaju propisane procedure u slučaju uznemiravanja/seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu. Navesti koje su to procedure i na koji način se primjenjuju. Navesti podatke o prijavljenim slučajevima uznemiravanja i njihovim ishodima.</p>
--	---

Tabela 17. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja - Neformalne prepreke za ravnopravnost spolova

Neformalne prepreke za ravnopravnost spolova	<ol style="list-style-type: none"> 1. Da li postoje rodni stereotipi u institucijama i oblastima klime i okoliša, i ako da koji su? 2. Da li postoje različita očekivanja od žena i muškaraca u sektoru klime i okoliša, i ako da koja su? 3. Da li je i kakva segregacija prisutna u sektoru klime i okoliša? 4. Da li postoji razlika u mogućnostima pristupa resursima (ekonomski, obrazovni/usavršavanje, tehnološki...) žena i muškaraca u sektoru klime i okoliša? 5. Da li postoje druge neformalne prepreke za učešće žena u aktivnostima stručnog usavršavanja ili drugim aktivnostima institucija sektora klime i okoliša?
Upute	<ol style="list-style-type: none"> 1. Identificirati eventualne rodne stereotipe institucijama i oblastima sektora klime i okoliša te na koji način oni utiču na zastupljenost žena i muškaraca i kreiranje politika u ovom sektoru. Npr. da li se smatra da muškraci, u odnosu na žene, imaju više sklonosti za formalno obrazovanje u sektoru klime i okoliša ; da li se žene smatraju manje sposobnim za djelovanje u uvjetima krize? i sl. 2. Identificirati da li se pred muškarce i žene zaposlene u institucijama sektora klime i okoliša istog nivoa obrazovanja i ranga postavljaju isti zadaci ili eventualno postoje odstupanja i koja su. 3. Utvrditi da li postoji rodna segregacija u pojedinačnim oblastima sektora klime i okoliša ili industrijama (npr. upravljanje vodama, šumama, zaštita okoliša i dr.) te navesti ove podatke. 4. Utvrditi da li žene i muškarci u institucijama sektora klime i okoliša imaju uvijek jednak pristup finansijskim sredstvima, materijalno-tehničkim sredstvima i stručnom usavršavanju ili eventualno neformalno odlučivanje utiče na ove aspekte rada, npr. određivanje učešća u studijskim posjetama u inostranstvu, učešće u protokolarnim aktivnostima van radnog vremena i sl. 5. Opišite eventualne druge neformalne prepreke za koje imate saznanja.

Tabela 18. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Raspoloživost podataka razvrstanih po spolu

<p>Raspoloživost podatka razvrstanih po spolu</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Da li se na nivou države ili drugim administrativnim nivoima prikupljaju podaci po spolu za sektor klime i okoliša (npr. vode, šume, energetika...)? Ako da, koji su podaci dostupni i za koje oblasti? 2. Da li se podaci redovno prikupljaju i analiziraju kako bi se bolje razumjela rodna pitanja i kreirale urodnjene politike?
<p>Upute</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sačiniti pregled dostupnih podataka po spolu za sektor klime i okoliša ili pojedinačne oblasti. Utvrditi da li postoje podaci razvrstani po spolu o: a. ženama i muškarcima koji su zaposleni na mjestima odlučivanja u institucijama sektora klime, b. ženama i muškarcima koji su zaposleni na mjestima odlučivanja u institucijama sektora okoliša, c. ženama i muškarcima koji su uključeni u akcije očuvanja okliša, d. ženama i muškarcima koji su korisnici/e sredstava usmjerenih ka „zelenim“ aktivnostima Uključiti izvore podataka i identificirati nedostajuće podatke. Utvrditi također da li se provode istraživanja o stanju klime i okoliša te inherentnim rodnim ulogama. 2. Utvrditi da li se gore identificirani podaci prikupljaju i obrađuju redovno i kojom dinamikom te u koju svrhu se koriste. Opisati na koji način analiza podataka utiče na izmjenu politika i njihovo urodnjavanje. Ukazati na potrebu kreiranja urodjenih politika na osnovu postojećih podataka.

Tabela 19. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Učešće zainteresovanih strana

<p>Učešće zainteresovanih strana</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Na koji način (na osnovu kojih parametara) se određuju zainteresirane strane u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? 2. Koje zainteresirane strane (vladin sektor, nevladin sektor, pojedinci) učestvuju u javnim konsultacijama u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? 3. Na koji način zainteresirane strane učestvuju u javnim konsultacijama prilikom kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? 4. Da li i u kojoj mjeri zainteresirane strane uzimaju u obzir rodnu perspektivu u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? 5. Koji su razlozi zbog kojih se pojedine zainteresirane strane ne uključuju u proces kreiranja politika u sektoru klime i okoliša? 6. Koji su razlozi zbog kojih zainteresirane strane ne uzimaju u obzir rodnu perspektivu u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša?
<p>Upute</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Utvrditi da li se primjenjuje analiza zainteresiranih strana u procesu kreiranja politika/programa/projekata i prema kojim metodama te da li se procjenjuje nivo interesa i uticaja zainteresiranih strana. 2. Utvrditi zainteresirane strane (vladin sektor, nevladin sektor, pojedinci) koje je potrebno uključiti u konsultacije u postupku kreiranja politika/programa/projekata. Zainteresirane strane mogu biti nadležna ministarstva, partnerska ministarstva, fondovi i druge institucije, nevladine organizacije zainteresovane za pitanje klime i okoliša, organizacije koje predstavljaju određene kategorije stanovništva, akademska zajednica i stručnjaci u oblasti klime i okoliša, javnost, mediji, između ostalih. 3. Opisati način javnih konsultacija, učešće u konsultacijama i rezultate ovog postupka te kako se pitanja ravnopravnosti spolova ispituju tokom javnih konsultacija, a nalazi integrišu u kreiranje politike/programa/projekata.

	<p>4. Opisati na koji način se osigurava da se kroz javne konsultacije adresiraju pitanja ravnopravnosti spolova te na koji način zainteresirane strane doprinose ovome (npr. pojedine organizacije civilnog društva imaju u svojim mandatima zagovaranje rodni pitanja u sektoru klime i okoliša; gender institucionalni mehanizmi također po službenoj dužnosti ispituju rodne implikacije, dok neka druga vladina tijela treba konsultovati postavljanjem specifičnih pitanja vezanih za ravnopravnost spolova.</p> <p>5. Identificirati zašto se pojedine zainteresirane strane ne uključuju u proces kreiranja politika u sektoru klime i okoliša i koje su to zainteresirane strane. Identificirati da li su ove zainteresirane strane svjesne važnosti urođnjavanja politika i da li im je dovoljno poznat ovaj postupak.</p> <p>6. Identificirati zašto pojedine zainteresirane strane ne uzimaju u obzir rodnu perspektivu u procesu kreiranja politika u sektoru klime i okoliša. Identificirati da li su ove zainteresirane strane svjesne važnosti urođnjavanja politika i da li im je dovoljno poznat ovaj postupak.</p>
--	---

Tabela 20. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Pristupačnost javnih usluga

Pristupačnost javnih usluga	<p>1. Da li politika/program/projekt jasno objašnjava svrhu usluge u sektoru klime i okoliša?</p> <p>2. Kako proces pružanja usluga u sektoru klime i okoliša utiče na žene i muškarce?</p> <p>3. Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga u sektoru klime i okoliša?</p>
Upute	<p>1. Utvrditi koje usluge se pružaju u sektoru klime i okoliša ili posebnoj oblasti u ovom sektoru, a koje se nastoje adresirati politikom/programom/projektom. Jasno definirati svrhu pružanja usluga.</p> <p>2. Istaći specifične svrhe pojedinih usluga u sektoru klime i okoliša (navesti specifičnu svrhu) i njihov uticaj na žene i muškarce. Ovo se može odnositi kako na pružaoce usluga muškog i ženskog spola, tako i na korisnike usluga. Definirati korisnike usluga.</p> <p>3. Objasniti da li postoje razlike i koje u poimanju specifičnih usluga u sektoru klime i okoliša od strane muškaraca i žena, a koje su rezultat rodni stereotipa.</p>

Tabela 21. Uputstvo za provođenje analize ravnopravnosti spolova u okviru IPA III programiranja – Uticaj na ravnopravnost spolova

<p>Uticaj na ravnopravnost spolova</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi u sektoru klime i okoliša rješavaju ovom politikom/programom/projektom? 2. Kako će politika/program/projekt doprinijeti ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša? 3. Kako se politika/program/projekt odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša? 4. Kako će politika/program/projekt uticati na učešće žena i muškaraca u njihovoj pripremi, provođenju i praćenju? 5. Da li će politika/program/projekt uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u sektoru klime i okoliša?
<p>Upute</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Definisati koje se specifične rodne potrebe trebaju adresirati budućom politikom/programom/projektom, a imajući u vidu pitanja koja su prethodno identificirana analizom ravnopravnosti spolova (npr. povećanje učešća žena u institucijama sektora klime i okoliša, rješavanje pitanja napredovanja žena u službi, integrisanje pitanja roda u zapošljavanje u zelenoj i cirkularnoj ekonomiji i dr.). 2. Jasno naznačiti na koji način će politika/program/projekt napraviti promjenu u odnosu na početno stanje koje je identificirano analizom ravnopravnosti spolova i doprinijeti većoj ravnopravnosti spolova (za ovo se može koristiti i alat „stablo problema“). Npr. većim učešćem žena u zelenoj i cirkularnoj ekonomiji i njihovom zastupljenosti na rukovodećim pozicijama promoviše se obrazovanje žena za ove poslove, čime se stiču uslovi za veću zastupljenost, veću kritičnu masu za zagovaranje urođenjenih politika te postepeno mijenjanje i rodnih stereotipa. 3. Povezati planirane intervencije politike/programa/projekta sa zakonom i strateškim okvirom za povećanje ravnopravnosti spolova u BiH, kao i međunarodnim standardima. Uspostaviti jasne veze i relevantnost intervencija u odnosu na međunarodno pravne instrumente, npr. Konvencija CEDAW, Pekinška deklaracija i Platforma za akciju i dr. ili domaći strateški okvir, npr. Gender akcioni plan, kao i Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH. 4. Opišite ko je odgovoran za pripremu, provođenje i praćenje politike/programa/projekta te da li je uspostavljen rodni balans u ovim strukturama. Opišite na kome će biti teret ovih procesa – muškarcima i/ili ženama. 5. Utvrdite da li će o provođenju politike/programa/projekta odlučivati žene i/ili muškarci te da li će i na koji način politika/program/projekt ojačati položaj žena u donošenju odluka u sektoru klime i okoliša.

4.4. Urođnjavanje Akcionog dokumenta za sektor klime i okoliša

Promovisanje ravnopravnosti spolova, kao horizontalnog pitanja u izradi akcionih dokumenata postaje prioritet. Urođnjavanje je obavezan segment u izradi svakog programa/akcije koji će se finansirati iz IPA III pomoći namijenjenog zemljama koje su u procesu pridruživanja EU. Akcioni dokument koji se izrađuje kao projektni prijedlog sadrži obavezan dio urođnjavanja, koji se opisuje u posebnom poglavlju. Urođnjavanje se opisuje u poglavlju 3.4 Akcionog dokumenta. U zavisnosti od sektora za koji se program priprema urođnjavanje se predstavlja u dijelu 3.4. ili 3.5. akcionog dokumenta.

U daljem tekstu dat je primjer urođnjavanja koji se može koristiti kao polazna osnova za urođnjavanje u akcionim dokumentima iz sektora klime i okoliša. Kako je i ranije apostrofirano, rodna komponenta treba se prožimati kroz cijeli akcioni dokument, što će se osigurati i integrisanjem podataka koji su dobijeni analizom ravnopravnosti spolova, a što podrazumijeva da će se odgovori koji su dobijeni tokom analize ravnopravnosti spolova iz različitih tematskih područja za sektor klime i okoliša unositi u tekst akcionog dokumenta u svim njegovim segmentima, gdje je to moguće.

Tabela 22. Primjer urođnjavanja IPA III akcionog dokumenta u sektoru klime i okoliša⁹⁹

**Integriranje rodni politika – gender mainstreaming
(Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)**

Sektor klime i okoliša ključni je sektor koji određuje ljudsku aktivnost u kontekstu postizanja održivog razvoja, što zahtijeva upravljanje okolišem na ekološki prihvatljiv način. S obzirom na sve sastavnice okoliša (zrak, vode, tlo, biljni i životinjski svijet...) i njihovu međusobnu povezanost neophodan je sistemski pristup kako bi se očuvao kvalitet okoliša, zaštitilo ljudsko zdravlje i osiguralo racionalno korištenje prirodnih resursa.

Značaj vode za opstanak (život i zdravlje) ljudskog društva je neupitan. Zbog toga je upravljanje vodnim resursima i izgradnja infrastrukture od strateškog značaja. Na globalnom nivou gotovo su u potpunosti usaglašeni ključni principi upravljanja vodnim resursima. Imajući u vidu opredijeljenost BiH ka EU integraciji, reforma i prioriteti u sektoru voda usmjerena je ka usklađivanju domaćeg zakonodavstva sa pravnom stečevinom EU. U tom smislu Bosna i Hercegovina je preuzela djelomično ili u potpunosti sve ključne ciljeve zakonodavstva EU u pogledu upravljanja vodama, i ugradila ih u svoje zakonske i strateške dokumente.

Glavni izazovi upravljanja vodama su vezani za pravilnu implementaciju i ostvarivanje ciljeva Okvirne Direktive o vodama, Direktive o vodi za piće, Direktive o tretmanu urbanih otpadnih voda i drugih Direktiva kojima se omogućava integralno upravljanje vodnim resursima.¹⁰⁰

Razlike izazvane rodno-specifičnim faktorima, pristup i upravljanje raspoloživim prirodnim i finansijskim resursima predstavljaju glavni izvor neravnopravnosti spolova i kreiranja dodatnih prepreka kojima se žene dovode u neravnopravniji položaj u odnosu na muškarce.

Imajući u vidu da oko 70 % stanovništva u BiH ima pristup pitkoj vodi, kao i da oko 40 % stanovništva ima pristup kanalizacionom sistemu u cilju osiguranja pristupa pitkoj vodi i odgovarajućim sanitarnim uvjetima za sve, a što je u skladu sa ciljevima Održivog razvoja (ciljevi 5 i 6), predložena je akcija. Planirana akcija odnosi se na područja u kojima ne postoji izgrađena vodovodna i kanalizaciona infrastruktura (ruralna područja), a čija izgradnja bi rezultirala poboljšanjem kvaliteta života i zdravlja svih ljudi (naročito ranjivijih kategorija stanovništva). Izgradnjom vodovodne i kanalizacione infrastrukture unaprjeđuje se postojeće stanje te utječe na kvalitet života (olakšani uvjeti svakodnevnih aktivnosti u domaćinstvu, naročito žena) i zdravlje ljudi (poboljšanje sanitarnih uvjeta, sigurnost hrane, sprječavanje zaraznih bolesti). Istovremeno se ovom akcijom postiže i integrirana zaštita okoliša i sprječava degradacija ostalih sastavnica okoliša i okoliša u cjelosti. S obzirom da rizici nemogućnosti pristupa pitkoj vodi i sanitarnim uvjetima nisu ravnomjerno raspoređeni u društvu ova akcija prioritetno je orijentirana na žene i djevojčice u smislu osiguranja adekvatnog pristupa sanitarnim i higijenskim prioritetima.

Pored toga što je usklađena sa s cjelodržavnom strategijom i akcionim planovima, kao i sa Programskim okvirom IPA III, Komunikacijom o politici proširenja EU za 2020. godinu, akcija će doprinijeti implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda ravnopravnosti spolova u sve oblasti društvenog života. GAP BiH usklađen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.

99 Za potrebe Vodiča pripremljeno na osnovu diskusije učesnika i učesnica iz sektora klima i okoliš tokom radionice »Rodno osviještene politike i IPA III programiranje u sektorima sigurnosti, klime i okoliša i zapošljavanja« održanoj u Neumu 7. i 8. marta 2023. godine.

100 <http://www.mvteo.gov.ba/content/read/vodni-resursi-turizam-zastita-potrosaca>

5. Zaključci i preporuke

Cilj ovog vodiča je procjena uticaja na ravnopravnost spolova i davanje preporuka i smjernica za urodnjene politike u sektoru klime i okoliša, uz mogućnost da se ženama i muškarcima osigura ostvarivanje jednake koristi od javnih politika i s njima povezanih aktivnosti, a s konačnim ciljem postizanja ravnopravnosti spolova na svim nivoima. Vodič uvodi ključne pojmove o ravnopravnosti spolova koji se koriste u različitim primarnim i sekundarnim pravnim instrumentima i dokumentima politika Evropske unije, ključne principe primarnog prava Evropske unije i norme sekundarnog prava koje se transponiraju u zakonodavni okvir država kandidatkinja za članstvo, kao i ključne reference na pravnu stečevinu EU u oblasti ravnopravnosti spolova i njenu konkretnu pravnu relevantnost za sektor klime i okoliša.

Vodič sadrži analizu ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša provedenu kroz pregled ciljeva sektora, urodjenosti politika, institucionalne strukture i pokazatelja ravnopravnosti spolova, te osvrt na najbolje prakse.

Instrumentarij za kreiranje urodnjene politike predstavlja okvir za urodnjavanje koji se može koristiti za urodnjavanje politika u različitim sektorima i oblastima i ima za cilj demistificirati i olakšati proces urodnjavanja IPA III akcija, ali i sektorskih i drugih politika. Instrumentarij je moguće koristiti u integralnom obliku ili primjenjujući njegove pojedinačne instrumente koji su prikladni u konkretnoj situaciji, pri čemu je instrumente moguće proširiti i prilagoditi različitim sektorima i okolnostima u kojima se razvijaju politike.

U skladu s praktičnom prirodom ovog Vodiča, on pruža uvid u proces programiranja i daje jasne smjernice i primjere integrisanja rezultata analize ravnopravnosti spolova u IPA III akcijske dokumente.

Na osnovu pregleda izazova i analize stanja ravnopravnosti spolova u sektoru klime i okoliša u Bosni i Hercegovini u pogledu usklađivanja predstojećih ciklusa IPA III programiranja sa zahtjevima Evropske unije za osiguravanje ravnopravnosti spolova u politikama i IPA III akcijama potrebno je razmotriti i provesti nekoliko preporuka. Nadležni organi vlasti u BiH trebalo bi da razmotre sljedeće preporuke:

- Osigurati kontinuiranu izgradnju kapaciteta za državne službenike/ce i druge relevantne aktere, uključujući predstavnike/ce organizacija civilnog društva koji rade i učestvuju u planiranju i programiranju IPA III, te podizanju svijesti o urodjenim politikama.
- Osigurati okvir za sektorsko strateško planiranje i koordinirano praćenje provedbe politika na svim nivoima vlasti, pri čemu je potrebno osigurati urodnjavanje sektorskih politika i IPA III akcija.
- Osigurati dovoljne kapacitete za koordinaciju i kontrolu kvalitete urodjenosti prijedloga politika i IPA III akcija kako bi se ispoštovali standardi ravnopravnosti spolova koje propisuje Evropska unija u kontekstu proširenja.
- Osigurati saradnju sa organizacijama civilnog društva i učesće ciljnih grupa u procesima IPA III programiranja i donošenja sektorskih politika.
- Poboljšati razumijevanje povezanosti degradacije okoliša i utjecaja klimatskih promjena u odnosu na rodnu dimenziju (i ranjivije kategorije stanovništva).
- Uspostaviti sistem prikupljanja podataka kao i razvijati sistem jedinstvene baze podataka razvrstanih po spolu u cilju mogućnosti sistematskog praćenja stanja.

Ovaj vodič može se koristiti u sektoru klime i okoliša, a za opšte smjernice u svakom drugom sektoru za planiranje politika ili konkretne smjernice u sektorima zapošljavanja, sigurnosti, demokratije i vladavine prava, poljoprivrede i ruralnog razvoja, te konkurentnosti i inovacija moguće je konsultirati i druge vodiče koji su izrađeni u sklopu nastojanja UN Women da pruži tehničku podršku organima vlasti u Bosni i Hercegovini u procesu evropskih integracija.

Prilozi

Prilog I - Primarno pravo Evropske unije

Ugovor o funkcioniranju Evropske unije ¹⁰¹	Ugovor o Evropskoj uniji ¹⁰²	Povelja o osnovnim pravima EU
	<p>NADAHNUTI kulturnim, vjerskim i humanističkim naslijeđem Evrope iz kojeg su se razvile opšte vrijednosti nepovredivih i neotuđivih prava ljudskog bića, slobode, demokratije, jednakosti i vladavine prava;</p> <p>POTVRĐUJUĆI svoju privrženost načelima slobode, demokratije i poštovanja ljudskih prava i temeljnih sloboda te vladavine prava,</p> <p>POTVRĐUJUĆI svoju privrženost temeljnim socijalnim pravima utvrđenim u Evropskoj socijalnoj povelji potpisanoj u Torinu 18. oktobra 1961. te u Povelji Zajednice o temeljnim socijalnim pravima radnika iz 1989.</p>	<p>Ova Povelja potvrđuje, uz dužno poštovanje nadležnosti i zadataka Unije te načela supsidijarnosti, prava koja proizlaze naročito iz ustavnih tradicija i međunarodnih obaveza zajedničkih državama članicama, iz Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, iz socijalnih povelja koje su usvojile Unija i Vijeće Evrope, te iz prakse Suda Evropske unije i Evropskog suda za ljudska prava. U tom kontekstu će sudovi Unije i država članica Povelju tumačiti uzimajući u obzir objašnjenja pripremljena pod vodstvom predsjedništva Konvencije koje je sastavilo Povelju i ažurirana pod odgovornošću predsjedništva Evropske konvencije.</p>
	<p>Član 2: Unija se temelji na vrijednostima poštovanja ljudskog dostojanstva, slobode, demokratije, jednakosti, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, uključujući i prava pripadnika manjina. Te vrijednosti su zajedničke državama članicama u društvu u kojem prevladavaju pluralizam, nediskriminacija, tolerancija, pravda, solidarnost i jednakost žena i muškaraca.</p>	<p>Član 20. Svi su jednaki pred zakonom.</p>

101 Izvještaj koristi numeraciju prema prečišćenoj verziji UEU i UFEU dostupnoj na https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex:12016ME/TXT#ntr2-C_2016202EN.01001301-E0002

102 Ibid

Ugovor o funkcioniranju Evropske unije	Ugovor o Evropskoj uniji	Povelja o osnovnim pravima EU
<p>Član 8: U svim svojim aktivnostima Unija teži uklanjanju nejednakosti i promociji ravnopravnosti između muškaraca i žena.</p>	<p>Član 3.3: [...] Ona suzbija društvenu isključenost i diskriminaciju, promovira socijalnu pravdu i zaštitu, ravnopravnost žena i muškaraca, međugeneracijsku solidarnost i zaštitu prava djeteta.</p>	<p>Član 21.</p> <p>Zabranjena diskriminacije</p> <p>1. Zabranjena je svaka diskriminacija po osnovu spola, rase, boje kože, etničkog ili socijalnog porijekla, genetskih karakteristika, jezika, vjeroispovijesti ili uvjerenja, političkog ili bilo kog drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovinskog stanja, rođenja, invaliditeta, starosne dobi ili seksualne orijentacije.</p> <p>2. U okviru područja primjene Ugovora i ne dovodeći u pitanje bilo koju od njihovih odredbi, zabranjena je svaka diskriminacija po osnovu državljanstva.</p>
<p>Član 10: Pri utvrđivanju i provedbi svojih politika i aktivnosti, Unija je usmjerena na borbu protiv diskriminacije na osnovu spola, rase, etničkog porijekla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije.</p>		<p>Član 23.</p> <p>Jednakost između žena i muškaraca</p> <p>Ravnopravnost žene i muškarca mora biti osigurana u svim oblastima, uključujući zapošljavanje, rad i plaćanje.</p> <p>Načelo jednakosti ne sprečava zadržavanje ili usvajanje mjera kojima se utvrđuju posebne prednosti u korist nedovoljno zastupljenog spola.</p>
<p>Član 79.2 (d) suzbijanje trgovine ljudima, naročito trgovine ženama i djecom</p>		<p>Član 33.</p> <p>Porodični i profesionalni život</p> <p>1. Porodica uživa pravnu, ekonomsku i socijalnu zaštitu.</p> <p>2. Da bi se uskladio porodični i profesionalni život, svako ima pravo na zaštitu od otkaza s posla iz razloga koji su u vezi sa materinstvom i pravo na plaćeno porodično odsustvo i roditeljsko odsustvo nakon rođenja ili usvojenja djeteta.</p>

Ugovor o funkcioniranju Evropske unije	Ugovor o Evropskoj uniji	Povelja o osnovnim pravima EU
<p>Član 83.1. (minimalna pravila koja se odnose na definiciju krivičnih djela) [...] Ova područja kriminaliteta su sljedeća: terorizam, trgovina ljudima i seksualno iskorištavanje žena i djece, nezakonita trgovina drogom, nezakonita trgovina oružjem, pranje novca, korupcija, krivotvorenje sredstva plaćanja, kompjuterski kriminal i organizirani kriminal.</p>	<p>Član 19.: 1. Ne dovodeći u pitanje ostale odredbe Ugovora, Vijeće može u okviru nadležnosti koje su Ugovorima dodijeljene Uniji, odlučujući jednoglasno, u skladu sa posebnim zakonodavnim postupkom i uz prethodnu saglasnost Evropskog parlamenta, poduzeti odgovarajuće radnje radi suzbijanja diskriminacije na osnovu spola, rasnog ili etničkog porijekla, vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolne orijentacije.</p> <p>[...]</p>	<p>Član 34.</p> <p>Socijalna sigurnost i socijalna pomoć</p> <p>1. Unija priznaje i poštuje pravo na naknade iz oblasti socijalne zaštite i socijalne službe koje pružaju zaštitu u slučajevima materinstva, bolesti, nesreće na radu, zavisnosti ili starosti, kao i u slučaju gubitka zaposlenja, u skladu sa pravilima utvrđenim pravom Unije i nacionalnim zakonodavstvom i praksom.</p> <p>2. Svako ko u Uniji ima zakonito prebivalište ili zakonito mijenja prebivalište ima pravo na naknade iz oblasti socijalne zaštite i socijalne pogodnosti, u skladu sa pravom Unije i nacionalnim zakonodavstvom i praksom.</p> <p>3. Radi borbe protiv socijalne isključenosti i siromaštva Unija priznaje i poštuje pravo na socijalnu pomoć i pomoć za stanovanje kako bi obezbijedila dostojnu egzistenciju svima koji nemaju dovoljno sredstava, u skladu sa pravilima utvrđenim pravom Unije i nacionalnim zakonodavstvom i praksom.</p>
<p>Član 151. Ciljevi socijalne politike i s njima povezan Član 153.1. (I) jednakost muškaraca i žena s obzirom na mogućnosti na tržištu rada i postupanja na radnom mjestu.</p>		<p>Članovi 39. i 40. odnose se na biračka prava svakog građanina.</p>

Ugovor o funkcioniranju Evropske unije	Ugovor o Evropskoj uniji	Povelja o osnovnim pravima EU
<p>Član 157: (PLATA)</p> <p>1. Svaka država članica osigurava primjenu načela o jednakim platama muškaraca i žena za jednak rad ili za rad jednake vrijednosti.</p> <p>2. Za potrebe ovog člana „plata” je redovna osnovna ili minimalna nadnica ili plata te svako drugo primanje, bilo u gotovini ili u naturi, koju radnik prima neposredno ili posredno od svog poslodavca, a u vezi sa zaposlenjem.</p>	<p>Član 6.</p> <p>1. Unija priznaje prava, slobode i načela određena Poveljom Evropske unije o osnovnim pravima od 7. decembra 2000., kako je prilagođena u Strasbourgu 12. decembra 2007. godine, koja ima istu pravnu snagu kao Ugovori.</p> <p>2. Odredbama Povelje ni na koji način se ne proširuju nadležnosti Unije kako su utvrđene u Ugovorima.</p>	<p>Član 52.</p> <p>Opseg i tumačenje prava i principa</p> <p>1. Svako ograničavanje ostvarivanja prava i sloboda priznatih ovom poveljom mora biti propisano zakonom i poštovati suštinu tih prava i sloboda. Uz poštovanje načela proporcionalnosti, ograničenja se mogu utvrđivati samo kada su neophodna i kada stvarno odgovaraju cilju opšteg interesa koji priznaje Unija ili su potrebna radi zaštite prava i sloboda drugih.</p>
<p>Jednakost plate bez diskriminacije na osnovu spola znači:</p> <p>a) da se plata za jednak rad plaćen po učinku obračunava na osnovu jednake mjerne jedinice;</p> <p>b) da je plata za rad plaćen po vremenskoj jedinici jednaka za jednak posao.</p> <p>3. Odlučujući u skladu sa redovnim zakonodavnim postupkom i nakon savjetovanja sa Ekonomskim i socijalnim odborom, Evropski parlament i Vijeće donose mjere za osiguranje primjene načela jednakih mogućnosti i jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima zapošljavanja i rada, uključujući načelo jednake plate za jednaki rad ili za rad jednake vrijednosti.</p>	<p>Prava, slobode i načela Povelje tumače se u skladu s opštim odredbama glave VII. Povelje kojima se uređuje njeno tumačenje i primjena, uzimajući u obzir objašnjenja iz Povelje kojima se određuju izvori tih odredbi.</p> <p>2. Unija pristupa Evropskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. To pristupanje ne utiče na nadležnosti Unije kako su utvrđene u Ugovorima.</p> <p>3. Osnovna prava, kako su garantirana Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i kako proizlaze iz ustavnih tradicija zajedničkih državama članicama, čine opšte principe prava Unije.</p>	<p>2. Prava priznata ovom poveljom, koja su predviđena Ugovorima, ostvaruju se u skladu sa uslovima i u granicama utvrđenim tim ugovorima.</p> <p>3. Ukoliko ova povelja sadrži prava koja odgovaraju pravima garantiranim Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, značenje i obim tih prava jednaki su značenju i obimu prava utvrđenim navedenom konvencijom. Ove odredbe ne sprečavaju da se pravom Unije predvidi šira zaštita.</p> <p>4. Ukoliko su ovom poveljom priznata osnovna prava koja proizlaze iz zajedničkih ustavnih tradicija država članica, ta prava se tumače u skladu s tim tradicijama.</p>

<p>Radi osiguranja u praksi potpune jednakosti između muškaraca i žena u radnom okruženju, načelo jednakog postupanja ne sprečava nijednu državu članicu da provodi ili donese mjere koje osiguravaju posebne prednosti kako bi se nedovoljno zastupljenom spolu olakšalo bavljenje stručnom djelatnošću ili spriječio odnosno nadoknadio nepovoljan položaj u njihovoj profesionalnoj karijeri.</p>		<p>5. Odredbe ove povelje koje sadrže načela mogu se sprovesti zakonodavnim i izvršnim aktima institucija, organa, službi i agencija Unije, kao i aktima država članica za provedbu prava Unije, u vršenju njihovih ovlaštenja. Na njih se pred sudom može pozivati samo prilikom tumačenja tih akata i odlučivanja o njihovoj zakonitosti.</p> <p>6. Nacionalno zakonodavstvo i praksa moraju se u potpunosti poštovati u skladu sa ovom poveljom.</p> <p>7. Pojašnjenja pripremljena kao uputstvo za tumačenje ove povelje sudovi Unije i država članica dužno poštuju.</p>
<p>165. 2. Ciljevi djelovanja Unije su: [...]</p>		
<p>19. Deklaracija o Članu 8. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije</p> <p>Konferencija se slaže da će Unija težiti borbi protiv svih vrsta nasilja u porodici u svojim opštim naporima da eliminiira nejednakosti između žena i muškaraca. Države članice trebale bi poduzeti sve potrebne mjere za sprečavanje i kažnjavanje ovih krivičnih djela te za podršku i zaštitu žrtava.</p>		

Prilog II - Sekundarno pravo Evropske unije

Polazeći od primarnog prava i mandata Evropske unije, izrađeno je sljedeće sekundarno pravo koje podliježe približavanju zakonodavstva u zemljama kandidatima.

Strategije EU za ravnopravnost spolova postavljaju ciljeve politike i procjenjuju moguće zakonodavne izmjene. Strategija za ravnopravnost spolova 2020-2025. godine postavlja ključne ciljeve, pri čemu će se zakonodavne i političke mjere razvijati zajedno sa ostalim aktivnostima podrške:

- eliminacija rodno zasnovanog nasilja;
- osporavanje rodni stereotipa;
- otklanjanje razlika na osnovu spola na tržištu rada; jer je jedna od planiranih mjera da se do kraja 2020. godine izrade zakoni o transparentnoj plati.
- postizanje jednakog učešća u različitim sektorima privrede;
- rješavanje razlike u platama i penzijama na osnovu spola;
- otklanjanje razlika na osnovu spola u oblasti brige i postizanje rodno balansa u donošenju odluka i u politici.

Strategija primjenjuje dvostruki pristup rodno osviještene politike u kombinaciji s ciljanim aktivnostima, a interseksionalnost je horizontalni princip za njenu provedbu.¹⁰³

A. Jednako postupanje na radnom mjestu, strukovni sistemi socijalnog osiguranja

Direktiva Vijeća 2000/78/EC¹⁰⁴ od 27. novembra 2000. godine obezbjeđuje opšti okvir za jednako postupanje u zapošljavanju i radu. Svrha ove Direktive je utvrditi opći okvir za borbu protiv diskriminacije na temelju vjere ili uvjerenja, invaliditeta, dobi ili spolnog opredjeljenja u vezi sa zapošljavanjem i obavljanjem zanimanja, kako bi se u državama članicama ostvarila primjena načela jednakog postupanja.

Glavna direktiva o jednakom postupanju, *Direktiva 2006/54/EC Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. jula 2006. godine o provedbi načela jednakih mogućnosti i jednakog postupanja prema muškarcima i ženama u pitanjima zapošljavanja i rada (preinačena Direktiva)*¹⁰⁵ propisuje da je njena svrha osigurati primjenu principa jednakih mogućnosti i jednakog postupanja u:

- a) pristupu zapošljavanju, uključujući napredovanje, i stručnom osposobljavanju;
- b) uslovima rada, uključujući platu;
- c) strukovnim sistemima socijalnog osiguranja.

Direktiva definiše osnovna načela jednakog postupanja:

- povezuje Direktivu sa osnovnim pravima iz članova 21. i 23. Povelje;
- prepoznaje uznemiravanje i seksualno uznemiravanje kao protivne načelu jednakog postupanja prema ženama i muškarcima i kao diskriminaciju na osnovu spola u svrhu ove Direktive;

¹⁰³ https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-equality-strategy_en

¹⁰⁴ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32000L0078&from=LV>

¹⁰⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006L0054>

- prepoznaje da uporedive situacije ne moraju biti samo isti poslodavac ili radno mjesto;
- koncept plate je definiran i može uključivati penzijske šeme,¹⁰⁶ posebno u skladu sa predmetima Suda pravde u odnosu na javne službenike;
- ograničenja prava prihvaćena su za one profesionalne djelatnosti koje zahtijevaju zapošljavanje osobe određenog spola zbog njihove prirode ili konteksta u kojem se provode, pod uslovom da je traženi cilj legitiman i u skladu s načelom proporcionalnosti;
- Omogućava afirmativnu akciju za grupe u nepovoljnom položaju prema članu 157. UFEU, tačka 4.;
- Teret dokazivanja prebacuje se na tuženu stranu kada postoji *prima facie* (na osnovu prvog dojma; prihvaćen kao ispravan dok se ne dokaže suprotno) slučaj diskriminacije, osim u odnosu na postupke u kojima sud ili drugo nadležno državno tijelo istražuje činjenično stanje.¹⁰⁷
- Poglavlje II Direktive fokusira se na sisteme strukovnog socijalnog osiguranja i penzija. Primjenjuje se na radno sposobno stanovništvo, uključujući samo zaposlene osobe.

Direktiva Evropskog parlamenta i Vijeća 2022/2381¹⁰⁸ od 23. novembra 2022. posvećena je ravnopravnosti spolova u odborima korporacija. Do 2026., kompanije će trebati imati 40 posto pod zastupljenog spola među neizvršnim direktorima ili 33 posto među svim direktorima. Ovom Direktivom nastoji se postići uravnotežena zastupljenost žena i muškaraca među direktorima uvrštenih trgovačkih društava uspostavljanjem djelotvornih mjera za ubrzanje napretka prema rodnoj ravnoteži, pri čemu se uvrštenim trgovačkim društvima osigurava dovoljno vremena da poduzmu mjere potrebne u tu svrhu.

B. Ravnoteža poslovnog i privatnog života: trudnoća, majčinstvo, očinstvo, dopusti za brigu o djeci povezani s ravnotežom privatnog i poslovnog života i novim dešavanjima u EU

Posebna prava koja se odnose na trudnoću i materinstvo, poput porodijskog odsustva, ne predstavljaju diskriminaciju muškaraca (Direktiva 92/85/EEZ i član 28. preinačene direktive). Takve mjere smatraju se sredstvom koje osigurava provedbu principa jednakog postupanja prema ženama i muškarcima, kako u pogledu pristupa zapošljavanju tako i uslova rada.¹⁰⁹

Majčinstvo i dojenje

Direktiva Vijeća 92/85/EEZ¹¹⁰ od 19. oktobra 1992. godine o uvođenju mjera koje će podstaknuti poboljšanje sigurnosti i zdravlja na poslu trudnih radnica te radnica koje su nedavno rodile ili doje. Direktiva se fokusira na sigurnost na poslu tokom trudnoće, dojenja i uključuje odredbe o zdravlju i sigurnosti (izloženost, faktori rizika), na noćni rad, minimalno trudničko i porodijsko odsustvo, pravo na povratak na posao i zabranu otkaza.

Roditeljsko odsustvo i direktiva o ravnoteži između poslovnog i privatnog života

Ravnoteža između poslovnog i privatnog života: 20. juna 2019. godine nova direktiva o ravnoteži između poslovnog i privatnog života koju države članice moraju transponirati najkasnije do 2. avgusta 2022. godine: Direktiva (EU) 2019/1158 Evropskog parlamenta i Vijeća od 20. juna 2019. godine o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja i staratelja i o stavljanju van snage Direktive Vijeća 2010/18/EU. Direktiva širi prvobitni opseg primjene roditeljskog odsustva na širu primjenu odsustva za staratelje i uvodi prava na fleksibilne radne uslove.¹¹¹

106 Preambula, tačka 14. Direktiva je zamijenila Direktivu 75/117/EEZ iz 1975. o približavanju zakonodavstava država članica u vezi s primjenom načela jednake plate za muškarce i žene.

107 Ova direktiva stavlja van snage Direktivu Vijeća 97/80/EC od 15. decembra 1997. godine o teretu dokazivanja u slučajevima diskriminacije na osnovu spola. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31997L0080>

108 <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381/oj>

109 A. Timmer, L. Senden, Zakon o ravnopravnosti spolova u Evropi. Kako se pravila EU prenose u nacionalno pravo u 2018. godini?, 2019., Generalni direktorat za pravosuđe i potrošače, EK.

110 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31992L0085>

111 Povezani dokumenti politike: 2013/112/EU: Preporuka Komisije od 20. februara 2013. godine. Ulaganje u djecu: Prekidanje ciklusa nepovoljnog položaja.

Roditeljsko odsustvo: Direktiva Vijeća 2010/18/EU¹¹² od 8. marta 2010. godine o provedbi revidiranog Okvirnog sporazuma o roditeljskom odsustvu koji su zaključili BUSINESS EVROPE, UEAPME, CEEP i ETUC i o stavljanju van snage Direktive 96/34/EC (tekst od značaja za EEP). Direktiva osigurava prava roditelja, i žena i muškaraca, uključujući usvojitelje, na roditeljsko odsustvo pri rođenju ili usvojenju, određuje najmanje četiri mjeseca odmora i odobravanje odsustva na puno ili skraćeno radno vrijeme i na unaprijed određene vremenske intervale.¹¹³

C. Nepuno, puno i fleksibilno radno vrijeme

Samozaposleni: Direktiva 2010/41/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 7. jula 2010. godine o primjeni načela jednakog postupanja prema muškarcima i ženama koji su samozaposleni i stavljanju van snage Direktive Vijeća 86/613/EEZ.¹¹⁴

Načelo jednakog postupanja trebalo bi da pokriva odnose između samozaposlenog radnika/samozaposlene radnice i trećih strana, ali ne i odnose između samozaposlenog radnika/samozaposlene radnice i njegovog/njenog bračnog ili životnog partnera/bračne ili životne partnerice. Direktiva pruža podršku bračnim ili životnim partnerima samozaposlenih osoba.

Obim obuhvaćen direktivom uključuje: prava i uslove osnivanja, opremanja ili proširenja preduzeća ili pokretanja ili proširenja svakog drugog oblika samostalne djelatnosti, socijalne naknade i porodiljske naknade. Direktiva dopušta afirmativnu akciju.

„Član 5. – Države članice mogu održavati ili donositi mjere u smislu člana 157. stav 4. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije kako bi u praksi osigurale punu jednakost muškaraca i žena u poslovnom životu, npr. s ciljem promocije preduzetničke inicijative među ženama.”

Član 12. ponovno uspostavlja principe rodno osviještenih politika: „Pri izradi i provedbi zakona, propisa, upravnih odredbi, politika i aktivnosti u područjima iz ove direktive države članice aktivno uzimaju u obzir cilj jednakosti muškaraca i žena“.

Direktive Evropske unije koje se odnose na rodno specifične aspekte tržišta rada, a utiču na sezonske, honorarne, ugovore o radu na određeno vrijeme, raspoređene radnike – relevantne su u kontekstu rodne segregacije na tržištu rada, zajedno sa Direktivom o ravnoteži između privatnog i poslovnog života iz 2019. godine i načelom prava na fleksibilne radne aranžmane za određene grupe radnika i zaštitu u vezi s trudnoćom, rođenjem djeteta i srodnim pravima. Na primjer, Direktiva o radu preko preduzeća za privremeno zapošljavanje, član 5., definira princip jednakog postupanja:

„Načelo jednakog postupanja

1. Osnovni uslovi rada i zapošljavanja za radnike/ce zaposlene u preduzeću za privremeno zapošljavanje su za vrijeme trajanja njihovog ustupanja preduzeću korisniku najmanje jednaki uslovima koji bi na te radnike/ce bili primjenjivi da ih je na isto radno mjesto direktno zaposlilo preduzeće korisnik.

Za potrebe primjene prvog podstava, važeća pravila u preduzeću korisniku o a) zaštiti trudnica i majki dojilja te zaštiti djece i mladih, i b) jednakom postupanju prema muškarcima i ženama, te sve mjere za suzbijanje svake diskriminacije na osnovu spola, rase ili etničkog porijekla, religije, vjerovanja, tjelesnog invaliditeta, dobi ili seksualne orijentacije – moraju se poštovati kako je utvrđeno zakonodavstvom, uredbama, administrativnim odredbama, kolektivnim ugovorima i/ili drugim opštim odredbama.”

— **Privremeni radnici:** Direktiva 2008/104/EZ¹¹⁵ Evropskog parlamenta i Vijeća od 19. novembra 2008. godine o radu preko preduzeća za privremeno zapošljavanje

112 Prečišćena verzija Direktive, sa izmjenama i dopunama nakon usvajanja 2010. godine, dostupna je na sljedećem linku: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:02010L0018-20140101>

113 Pojašnjenje i sažetak direktive dostupni na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISUM%3Aem0031>

114 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32010L0041>

115 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0104>

- **Rad na određeno vrijeme:** Direktiva Vijeća 1999/70/EC¹¹⁶ od 28. juna 1999. godine o okvirnom sporazumu o radu na određeno vrijeme koji su sklopili ETUC, UNICE i CEEP
- **Nepuno radno vrijeme:** Direktiva Vijeća 97/81/EZ¹¹⁷ od 15. decembra 1997. godine o Okvirnom sporazumu o radu s nepunim radnim vremenom koji su sklopili UNICE, CEEP i ETUC – Aneks: Okvirni sporazum o radu s nepunim radnim vremenom.

D. Socijalno osiguranje

Direktiva Vijeća 79/7/EEZ¹¹⁸ od 19. decembra 1978. godine o postepenoj primjeni principa jednakog postupanja prema ženama i muškarcima o pitanjima socijalnog osiguranja. Direktiva postavlja uslove za pristup šemama, izračunavanje naknada, uslove trajanja naknada.¹¹⁹ Zakonski planovi socijalnog osiguranja ne potpadaju pod koncept plate.

E. Pristup robi i uslugama

Usluge – Direktiva Vijeća 2004/113/EZ od 13. decembra 2004. godine o provedbi načela jednakog postupanja prema ženama i muškarcima u pristupu i nabavci robe, odnosno pružanju usluga.¹²⁰

Svrha Direktive je osigurati pristup i isporuku roba i usluga kako bi se stavilo na snagu načelo jednakog postupanja prema ženama i muškarcima u državama članicama. Ovo će se odnositi na potrošače koji traže pravo i na pružaoce usluga – koji ga pružaju. Direktiva se odnosi na sva lica koja pružaju dobra i usluge (privatna ili javna zakonski registrovana lica i fizička lica), koje su dostupne javnosti bez obzira na datu osobu, a koja se nude izvan područja privatnog i porodičnog života i izvršenih transakcija u ovom kontekstu. Na primjer, iznajmljivanje privatnog stana putem javnih sredstava (oglašavanje), ali se neće odnositi na lični dogovor o iznajmljivanju stana rođaku.

F. Nasilje nad ženama i trgovina ljudima

Seksualno uznemiravanje prepoznato je kao oblik diskriminacije u okviru direktiva iz pravne stečevine Evropske unije o ravnopravnosti spolova, a koje se odnose na pristup robi i uslugama i direktivi kojom se preinačuje direktiva o zapošljavanju. Politička podrška za dalju razradu ovog pitanja nalazi se u sljedećem:

- Mjere za sprečavanje i borbu protiv mobinga i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu, u javnim prostorima i u političkom životu u EU, Rezolucija Evropskog parlamenta od 11. septembra 2018. godine;¹²¹
- Okvirni sporazum o uznemiravanju i nasilju na radu¹²² koji su zaključili socijalni partneri u okviru EU služi kao smjernica za moguće mjere u sprečavanju i borbi protiv nasilja na radu.

Dana 13. juna 2017. godine Evropska unija je potpisala Istanbulsku konvenciju,¹²³ a 28. novembra 2019. godine rezolucija Evropskog parlamenta pozvala je Vijeće da EU hitno zaključi ratifikaciju Istanbulske konvencije na osnovu širokog pristupanja bez ikakvih ograničenja i da se založi da je ratificiraju sve države članice.¹²⁴

Trgovina ljudima predstavlja ozbiljno kršenje osnovnih ljudskih prava, izuzetno poguban i vrlo unosan oblik transnacionalnog organiziranog kriminala. Kao takva je zabranjena Poveljom EU o osnovnim pravima (član

116 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:31999L0070>

117 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A31997L0081>

118 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31979L0007>

119 Opšte informacije o zakonskim šemama <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3Ac10907>

120 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004L0113>

121 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0331_EN.html

122 <https://www.etuc.org/en/framework-agreement-harassment-and-violence-work>

123 Odluka Vijeća (EU) 2017/866 od 11. maja 2017. godine o potpisivanju, u ime Evropske unije, Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u vezi s azilom i zabranom vraćanja.

124 https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0080_EN.html

5.3), a UFEU ga definira kao posebno ozbiljan oblik organiziranog kriminala (član 83.), u vezi sa imigracionom politikom (član 79.). Trgovina ljudima je izraženo rodno predodređeno krivično djelo kojim se ženama i djevojkama uglavnom trguje s ciljem seksualnog iskorištavanja, a muškarcima s ciljem rada. Relevantni instrumenti u borbi protiv trgovine ljudima koji se susreću u brojnim sektorima uključuju:

- Direktivu 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. aprila 2011. godine o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njegovih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/JHA, i Direktivu 2011/93/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 13. decembra 2011. godine o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorištavanja djece i dječje pornografije, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2004/68/JHA;
- Direktivu 2012/29/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 25. oktobra 2012. godine o uspostavi minimalnih standarda za prava, podršku i zaštitu žrtava krivičnih djela, te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/220/JHA.

Prilog III - Objašnjenje pojmova koji se koriste u kontekstu ravnopravnosti spolova u Evropskoj uniji

Jednake prilike

Ovaj pojam podrazumijeva nepostojanje prepreka za ostvarivanje učešća u privrednom, političkom i društvenom sektoru na osnovu spola i roda i drugih karakteristika. Takve prepreke su često indirektne, teško ih je prepoznati, te ih uzrokuju i održavaju strukturne okolnosti i društvene pojave koje su se pokazale posebno otpornim na promjene. Jednake mogućnosti kao jedan od ciljeva ravnopravnosti spolova zasnovane su na stavu da je potreban cijeli niz strategija, postupaka i mjera kako bi se poništili svi duboko ukorijenjeni i ustrajni oblici neravnopravnosti.¹²⁵

Direktna diskriminacija

Do direktne diskriminacije dolazi kada se razlika u postupanju direktno i eksplicitno oslanja na razlike zasnovane isključivo na spolu i karakteristikama muškaraca ili žena, što se ne može objektivno opravdati. Na primjer, Izmijenjena direktiva koristi termin spol u definiciji direktne diskriminacije: „Direktna diskriminacija postoji ako osoba zbog svog spola ima nepovoljniji tretman nego što ga ima ili bi ga imala druga osoba u uporedivoj situaciji“ (Član 3.), ali se i pojam „rod“ slično koristi u direktivama.

Indirektna diskriminacija

Indirektna diskriminacija postoji ako prividno neutralna odredba, kriterij ili postupak mogu staviti u posebno nepovoljniji položaj osobe jednog spola u odnosu na osobe drugog spola, osim ako su ta odredba, kriterij odnosno postupak objektivno opravdani legitimnim ciljem i ako su sredstva za postizanje tog cilja primjerena i neophodna. Ovaj koncept fokusira se na efekat pravila ili prakse i uzima u obzir svakodnevnu društvenu stvarnost. Indirektna diskriminacija javlja se kada se neki zakon, politika ili program ne čini diskriminatornim, ali provedba tog zakona, politike ili programa uzrokuje diskriminatoran efekat. To se može dogoditi, na primjer, kada su žene u nepovoljnom položaju u odnosu na muškarce u odnosu na uživanje određene mogućnosti ili koristi zbog već postojećih nejednakosti. Primjena rodno neutralnog zakona može očuvati postojeću nejednakost ili je pogoršati.

Uputstvo za diskriminaciju

Sve direktive Evropske unije o zabrani diskriminacije navode da se „uputstvo za diskriminaciju“ smatra „diskriminacijom“. Uputstvo za diskriminaciju odnosi se na slučaj kada jedna osoba podstiče drugu osobu da diskriminira nekog drugog.¹²⁶ To se ne bi trebalo ograničiti samo na uputstva koja su po svojoj prirodi obavezna, već bi se trebalo proširiti da obuhvati i situacije u kojima postoji izražena sklonost ili podsticaj da se pojedinci nepovoljnije tretiraju po jednom od zaštićenih osnova.¹²⁷

Afirmativna akcija ili mjere

Direktive upućuju na pravo država članica da usvoje mjere u smislu Člana 157. stav 4. Ugovora o funkcioniranju Evropske unije s ciljem da se osigura puna jednakost u praksi između žena i muškaraca u radnom životu, na primjer usmjerene na promociju preduzetničkih inicijativa među ženama. Uopšteno, radi se o akciji usmjerenoj na favoriziranje pristupa pripadnika određenih nezastupljenih kategorija ljudi pravima koja su im zagarantovana u istoj mjeri kao i pripadnicima drugih kategorija.¹²⁸ Definicija privremenih posebnih mjera u Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) dodatno precizira privremenu prirodu mjera i jasan fokus na jednakost rezultata. Mjere u pravcu bržeg unapređenja položaja žena s ciljem postizanja suštinske ravnopravnosti sa muškarcima i provedbe strukturnih, socijalnih i kulturnih promjena neophodnih za ispravljanje prošlih i sadašnjih oblika i efekata diskriminacije žena, kao i obezbjeđenja naknade za nejednakost i štetu koju su pretrpjele.

125 <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/concepts-and-definitions>

126 <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1437&langId=en>

127 Priručnik o evropskom antidiskriminacionom pravu, Agencija za osnovna prava Evropske unije, 2010., https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discr_law_SRP.pdf

128 Prilagođena definicija iz pojmovnika EIGE.

Uznemiravanje

Okolnosti u kojima dolazi do neželjenog ponašanja na osnovu spola koje ima za svrhu ili posljedicu povredu dostojanstva osobe i stvaranje zastrašujućeg, neprijateljskog, degradirajućeg, ponižavajućeg odnosno uvredljivog okruženja.

Seksualno uznemiravanje

Okolnosti u kojima se javlja bilo koji oblik neželjenog verbalnog, neverbalnog ili fizičkog ponašanja seksualne prirode, sa svrhom ili posljedicom povrede dostojanstva osobe, posebno ako stvara zastrašujuće, neprijateljsko, degradirajuće, ponižavajuće ili uvredljivo okruženje.

Urođjene politike

Urođjene ili rodno osviještene politike utvrđene su primarnim zakonodavstvom Evropske unije, koje propisuju zakonsko pravo i obavezu za institucije EU i države članice da aktivno slijede ciljeve ravnopravnosti spolova. Rodno osviještene politike podrazumijevaju sistematsko razmatranje razlika između uslova, situacija i potreba žena i muškaraca u svim politikama i akcijama Zajednice. Rodno osviještene politike su (re)organizacija, unapređenje, razvoj i evaluacija političkih procesa, tako da je perspektiva ravnopravnosti spolova uključena u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od aktera koji su obično uključeni u osmišljavanje politika. Rodno osviještene politike predstavljaju postupak procjene implikacija svake planirane akcije za žene i muškarce, uključujući zakonodavstvo, politike ili programe u svim oblastima i na svim nivoima. To je način da zabrinutost i iskustva kako žena tako i muškaraca postanu integralna dimenzija planiranja, primjene, praćenja i evaluacije politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama, tako da žene i muškarci ostvaruju jednaku korist, i da se zaustavi dalja nejednakost. Krajnji cilj je postizanje ravnopravnosti spolova.

Rod

Rod se odnosi na društvene osobine i mogućnosti koje se povezuju s osobom u zavisnosti od toga da li je osoba žensko ili muško, sa relacijama između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka, kao i sa relacijama među ženama i vezama među muškarcima. Ove osobine, mogućnosti i veze su društveni konstrukt i naučene su u procesu socijalizacije. Zavise od konteksta i vremena te su promjenjive. Rod određuje šta je očekivano, dopušteno i cijenjeno kod žene ili kod muškarca u određenom kontekstu. U većini društava postoje razlike između žena i muškaraca u odgovornostima koje su im dodijeljene, aktivnostima koje poduzimaju, pristupu i kontroli nad sredstvima, kao i u mogućnostima za donošenje odluka. Rod je dio šireg društvenog i kulturološkog konteksta. Ostale važne kriterije za društvenu i kulturnu analizu čine klasa, rasa, nivo siromaštva, etnička grupa i starosna dob.¹²⁹

Spol

Spol se odnosi na biološke karakteristike koje definiraju ljude kao žene ili muškarce. Ti skupovi bioloških karakteristika nisu međusobno isključivi, jer postoje osobe koje imaju i jedne i druge, ali se na osnovu njih osobe dijele na žene ili muškarce.¹³⁰

Višestruka diskriminacija

Određene grupe žena zbog kombinacije spola sa drugim faktorima, kao što su njihova rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status, u posebno su ranjivom položaju. Uz diskriminaciju na osnovu spola, ove žene često su istovremeno izložene jednoj ili nekoliko drugih vrsta diskriminacije.¹³¹ Aspekti višestruke diskriminacije suštinski su dio procesa rodno osviještenih politika kako bi se pravilno utvrdile potrebe žena i muškaraca, radi utvrđivanja uticaja postojećih i planiranih mjera politike.

Statistički podaci razvrstani po spolu

Statistički podaci razvrstani po spolu su podaci koji se prikupljaju i tabelarno prikazuju odvojeno za žene i muškarce. Oni omogućavaju mjerenje razlika između žena i muškaraca po različitim socijalnim i ekonomskim dimenzijama i jedan su od zahtjeva za dobijanje rodne statistike. Posjedovanje podataka razvrstanih prema spolu ne garantira, na primjer, da su koncepti, definicije i metode korišteni u proizvodnji podataka zamišljeni tako da odražavaju rodne uloge, odnose i nejednakosti u društvu. Stoga prikupljanje podataka razvrstanih po

129 <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/concepts-and-definitions>

130 <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/concepts-and-definitions>

131 Korištena definicija iz pojmovnika EIGE.

spolu predstavlja samo jednu od karakteristika rodne statistike.

Statistika razvrstana po spolu ili rodna statistika je, dakle, širok pojam: statistika koja adekvatno odražava razlike i neravnopravnost u položaju žena i muškaraca u svim oblastima života. Rodnu statistiku obilježava skup sljedećih karakteristika: (a) podataka prikupljenih i predstavljenih zasebno za svaki spol u vidu primarne i ukupne klasifikacije; (b) podataka koji odražavaju probleme rodne neravnopravnosti; (c) podataka koji se zasnivaju na konceptima i definicijama koje primjereno odražavaju različitost žena i muškaraca i obuhvataju sve aspekte njihovih života; (d) metoda prikupljanja podataka koje uzimaju u obzir stereotipe, te društvene i kulturološke faktore koji mogu uključivati rodnu pristrasnost.¹³²

---

132 https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/concepts-and-definitions#Gender_statistics

Prilog IV - Skraćeni formular IPA III Akcijskog dokumenta sa smjernicama za urođnjavanje

OVU AKCIJU FINANSIRA EVROPSKA UNIJA

Aneks <broj>

Odluke Evropske komisije o provedbi <naziv odluke>

Aksijski dokument <NAZIV>

[GODIŠNJI] [VIŠEGODIŠNJI] [AKCIONI PLAN] [MJERA]

Ovaj dokument čini [godišnji] [višegodišnji] program rada u smislu člana 110(2) Finansijske uredbe, te godišnje i višegodišnje akcijske planove i mjere u smislu člana 9 IPA III Uredbe i člana <[23(2)/(3)/(4)] [23(3) i 23(5)] > NDICI – GE Uredbe.

1. SAŽETAK

Popunjava se na kraju izrade AD-a. U kratkim crtama reflektira rodnu analizu i urođnjavanje akcije.

2. OBRAZLOŽENJE

2.1. Analiza konteksta

Prikaz okruženja za predloženu Akciju, opis uslova unutar zemlje, opštu situaciju u sektoru, regionalni kontekst, i kontekst ravnopravnosti spolova. U ovom dijelu je važno uspostaviti jasnu poveznicu opisanog konteksta sa IPA III Programskim okvirom (PF), Strateškim odgovorom zemlje korisnice, kao i drugim dokumentima (Zelena agenda za Zapadni Balkan i Ekonomski investicioni plan- EIP).

2.2. Analiza problema

Opis opravdanosti predložene akcije u odnosu na specifične probleme akcija nastoji riješiti, uključujući sažet opis konkretnih problema. Ovdje je potrebno prikazati ekonomske, društvene, okolišne i klimatske aspekte tih problema u mjeri u kojoj je to moguće. Potrebno je obratiti pažnju na rodnu analizu kojom se identifikuju razlike između žena i muškaraca, u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjele moći u analiziranom kontekstu. Ovdje se također identifikuju ključne zainteresovane strane koje su najviše pogođene opisanim problemima, što obuhvata analizu njihove uloge, mandata i kapaciteta u kontekstu problema koji se nastoje riješiti Akcijom.

2.3. Naučene lekcije

Naučene lekcije iz relevantnih završenih ili tekućih akcija koje finansira EU ili drugi partneri, na osnovu kojih je predložena akcija osmišljena, uključujući naučene lekcije o ravnopravnosti spolova i drugim horizontalnim pitanjima.

2.4. Dodatne oblasti procjene [samo za budžetsku podršku]

2.4.4. Upravljanje javnim finansijama

U okviru analize sistema upravljanja javnim finansijama, važno je dati osvrt na rodno-odgovorno budžetiranje, kao i usklađenost okvira javnih finansija sa pitanjem klimatskih promjena.

3. OPIS AKCIJE

3.1. Intervencijska logika

Intervencijska logika predstavlja vezu između ciljeva različitog nivoa (opšti, specifični i rezultati) i predloženih aktivnosti, uz uslov ispunjenosti i pretpostavki potrebnih za realizaciju akcije, odnosno postizanje ciljeva. Intervencijska logika može biti predstavljena kroz lanac ciljeva, ili na drugi način koji omogućava jasno logičko povezivanje rezultata nižeg nivoa sa postizanjem rezultata višeg nivoa. Intervencijska logika, kao i logička matrica koja će biti spomenuta u nastavku moraju sadržavati elemente urođnjavanja i integracije ostalih horizontalnih tema.

Intervencijska logika se može razviti na osnovu lanca rezultata i pretpostavki koje slijede sljedeću logiku:

AKO se poduzmu aktivnosti i pretpostavke su istinite, ONDA će biti proizvedeni rezultati.

AKO se postignu rezultati i pretpostavke na nivou rezultata vrijede, TADA će se postići specifični cilj(evi), JER [objašnjenje, npr. već uočeni dokazi/činjenice i prošlo iskustvo koje sugeriraju da je ova promjena moguća].

AKO su specifični cilj(evi) postignuti i pretpostavke na ovom nivou istinite, TADA će akcija doprinijeti željenom Opštem cilju. Ovo je JER [objašnjenje, npr. već uočeni dokazi/činjenice i prošlo iskustvo koje sugeriraju da je ova promjena moguća].

3.2. Indikativne aktivnosti

Obuhvatiti aktivnosti usmjerene na unapređenje ravnopravnosti polova, ili ublažavanje nejednakosti predstavljaju nezaobilazan dio Akcije ukoliko je rodna ravnopravnost utvrđena kao značajan ili osnovni cilj Akcije. (aktivnosti razvrstane po Rezultatima)

3.3. Uključivanje horizontalnih tema

Važne napomene:

- Član 6.2 IPA III Uredbe precizira da će „Programi i aktivnosti prema ovoj Uredbi uključiti klimatske promjene, zaštitu okoliša i rodnu ravnopravnost [...], kako bi promovirali integrirane akcije koje mogu stvoriti zajedničke koristi i ispuniti više ciljeva na koherentan način“.
- *Ove horizontalne teme moraju biti uključene/integrirane kroz cijelu akciju. Ovaj odjeljak je rezervisan samo za dalja razmatranja.*
- *Opišite vezu između problema u smislu uključivanja pitanja identifikovanih u analizi navedenoj u odjeljku 2.2 i kako ova akcija predlaže njihovo rješavanje.*
- *Intervencijska logika (ciljevi, rezultati, aktivnosti, indikatori) mora odražavati kako akcija doprinosi klimatskim promjenama, zaštiti životne sredine, biodiverzitetu i rodnoj ravnopravnosti.*

Ravnopravnost spolova i osnaživanje žena i djevojčica

- Prema OECD Rodnim DAC kodovima, kada je rodna ravnopravnost glavni cilj, akcija se označava kao G2, kada je rodna ravnopravnost značajan cilj označava se kao G1, a kada se akcija ne smatra relevantnom za rodnu ravnopravnost, označava se kao G0. U posljednjem slučaju treba dati obrazloženje.
- G2 Glavni cilj | G1 značajan cilj | G0 nije cilj

Druge horizontalne teme: Zaštita životne sredine, klimatske promene i biodiverzitet, ljudska prava, osobe s invaliditetom, demokratija, mir i otpornost, smanjenje rizika od prirodnih katastrofa

3.4. Rizici i pretpostavke

Uključuju se rizici i pretpostavke utvršeni kroz rodnu analizu. Potrebno je obuhvatiti sve nenamjerne negativne posljedice kao što je negativan uticaj na određene grupe, produbljivanje nejednakosti, ometanje prava na sudjelovanje ili druge rizike za ljudska prava, u skladu s principom „ne nanosi štetu“. Svi identifikovani rizici trebaju biti kategorizirani u skladu sa smjernicama EK za procjenu rizika, imati utvrđenu vjerovatnoću na skali od 1 do 5 (niska do vrlo visoka), stepen uticaja (1 do 5) i mjere ublažavanja, koje treba uvesti kako bi se pojava i efekti rizika sveli na najmanju moguću mjeru.

Kategorija <i>(vanjsko okruženje; planiranje, procesi i sistemi; zakonitosti i regularnost; finansijska izloženost; globalni rizik)</i>	Rizik	Vjerovatnoća (niska / srednja / visoka)	Uticaj (nizak / srednji / visok)	Mjere ublažavanja

3.5. Indikativna matrica logičkog okvira

Objedinjava tri nivoa ciljeva (opšti, specifični i rezultati), aktivnosti i pretpostavke koje su prethodno predstavljene u dijelu Intervencijske logike akcije zajedno sa indikatorima kojima se mjeri postizanje svih nivoa ciljeva na osnovu polazne i očekivane vrijednosti. U matrici će biti predstavljene aktivnosti koje imaju za cilj unaprijediti ravnopravnost spolova, odnosno umanjiti neravnopravnost. Pored toga, važan element za uključivanje rodne ravnopravnosti je uvođenje indikatora razvrstanih po polu u logički okvir. Podaci koji se koriste za indikatore trebaju biti prethodno navedeni u analizi problema, te su zastupljeni u sekciji rizika i naučenih lekcija, kao i u intervencijskoj logici.

Rezultati	Lanac rezultata Glavni očekivani rezultati	Indikatori [min. 1 po rezultatu]	Polazna vrijednost (vrijednost i godina)	Ciljne vrijednosti (vrijednost i godina)	Izvori podataka	Pretpostavke
Opšti cilj (Impact) Uticaaj		1 2	1 2	1 2	1 2	Nije primjenjivo
Specifični cilj 1 (Outcome 1) Ishod 1		1.1 1.2	1.1 1.2	1.1 1.2	1.1 1.2	
Specifični cilj 2 (Outcome 2) Ishod 2		2.1 2.2	2.1 2.2	2.1 2.2	2.1 2.2	
Rezultat 1 (vezan za specifični cilj 1)	1.1 (u prošlom vremenu)	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	1.1.1 1.1.2	
Rezultat 2 (vezan za specifični cilj 1)	1.2 (u prošlom vremenu)	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	1.2.1 1.2.2	
Rezultat 1 (vezan za specifični cilj 2)	2.1 (u prošlom vremenu)	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	2.1.1 2.1.2	
Rezultat 2 (vezan za specifični cilj 2)	2.2 (u prošlom vremenu)	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	2.2.1 2.2.2	

**UN WOMEN JE AGENCIJA UJEDINJENIH NACIJA POSVEĆENA RODNOJ
RAVNOPRAVNOSTI I OSNAŽIVANJU ŽENA. KAO VODEĆA AGENCIJA U OBLASTI
ZAGOVARANJA ZA ŽENE I DJEVOJČICE, UN WOMEN JE USPOSTAVLJEN KAKO BI
SE UBRZAO NAPREDAK ZA ISPUNJAVANJE NJIHOVIH POTREBA ŠIROM SVIJETA.**

UN Women podržava zemlje članice UN-a u postavljanju globalnih standarda za rodnu ravnopravnost, i radi sa vladama i civilnim društvom na kreiranju zakona, politika, programa i usluga potrebnih za osiguravanje efektivnog implementiranja standarda koji će istinski koristiti ženama i djevojčicama širom svijeta. UN Women radi na svjetskom nivou da viziju Ciljeva održivog razvoja učini stvarnošću za žene i djevojčice i zagovara jednako učešće žena u svim aspektima života, fokusirajući se na četiri strateška prioriteta: Žene vode, učestvuju i imaju jednaku korist od sistema vlasti; Žene imaju prihod, sigurnost, pristojnu radnu i ekonomsku neovisnost; Sve žene i djevojčice žive život oslobođen od svih oblika nasilja; Žene i djevojčice doprinose i imaju veći utjecaj u izgradnji održivog mira i otpornosti, i imaju jednake koristi od sprečavanja prirodnih katastrofa i konflikata, kao i od humanitarnih akcija. UN Women također koordinira i promovira rad UN sistema u unapređenju rodne ravnopravnosti.

Zmaja od Bosne bb
71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
www.unwomen.org
www.facebook.com/unwomenbih
www.twitter.com/unwomenbih
www.instagram.com/unwomenbih